

BIBLIOTHECA INDICA:
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS
PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.
NEW SERIES, No. 1233.

THE TADIKIRA-I-KHUSHINAVISÂN
OF
MAWLANA GHULAM MUHAMMAD DILHAWI

EDITED WITH PREFACES, NOTES AND INDICES
BY
M. HIDAYET HUSAIN,
Lecturer in Arabic and Persian, Presidency College, Calcutta.

CALCUTTA:
PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,
AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.
1910.

PREFACE.

Among all other gifts of knowledge that man has been endowed with, the art of writing is, in itself, a noble science, and beautiful writing or calligraphy, which in the past contributed greatly not only in diffusing but in perpetuating the Oriental languages, is the noblest of arts to which we are indebted for our present knowledge of the past.

But it is a regrettable fact indeed that the Semitic calligraphy which is both a science and art combined in itself, is getting extinct, and the history, nay even the names of the celebrated calligraphers, are fast vanishing away together with the art. Calligraphy itself, apart from the beauty and richness of the Arabic and Persian literature, played no mean part in the diffusion and advancement of these languages among the rich and the learned of the olden times, and it would be a pity indeed to consign into oblivion and obscurity the names and history of those who inspired and propagated this noble art.

It will thus be evident that we owe a debt, for which we must remain eternally under an obligation to the past masters of this art, some of whom, although of Indian birth, surpassed even their foreign masters. It is this sense of gratitude to the old calligraphers that has actuated me to undertake to edit this little volume in order to perpetuate the names of the old calligraphers. Readers may also find this little volume a book of ready reference upon the subject.

The author of this book was Mawlānā Ghulām Muḥammad whose poetical name was Rāqim. He is better known

as the "Seven-penned" caligrapher. He was born and brought up at Dihlī. He was well versed in Persian and had a fair knowledge of Arabic. Most of his poetical compositions are in the Persian language, but he has left a few fine pieces in the Urdu language as well. In his latter days he went from Dihlī to Lucknow, which had replaced the former town in learning owing to the downfall of the Moghul Empire. Here he completed his medical education according to the *Ūnānī* system under *Mīrzā Muḥammad 'Ishq*. He died at Lucknow about A.H. 1239, A.D. 1823.

Although there exist altogether three printed books on this art, but they do not deal with Indian artists at any length. The first is *Imtiḥān al-Fuḍala* by *Mīrzā Sanglākḥ Īrānī* and was published in Tehran in A.H. 1291 (A.D. 1874). In this book only 34 caligraphers who were much reputed are mentioned: its style is so abstruse that it is difficult to be understood by a foreigner. The second is *Khatt-u-Khattātān* by *Ḥabīb Effendī* in the Turkish language. It was published in Constantinople in A.H. 1306 (A.D. 1888). The third is in the French language and is called *Les Calligraphes et les Miniaturistes* by *Cl. Huart*. It is based upon *Miftāḥ al-Khuṭūṭ*—a work by *Riḍā 'Alī Shāh Qādirī*, which was written in India in A.H. 1249 (A.D. 1833). As *Riḍā 'Alī* had for his ground-work the aforesaid book in the Turkish language, the names of many noted Indians were naturally left out.

I have added an introduction in the Persian language which may serve to make this volume interesting. It contains four chapters:—

- (1) On the origin of the Arabic characters.
- (2) On the origin and creation of the different characters of the ancient Persians.

(3) Diacritical points and letters used in Islam.

(4) A short history of caligraphy.

In the original manuscript the time when these caligraphers flourished is mostly left out. I have tried my best to remove this defect by adding footnotes in which the dates of the period to which they belonged are given.

It may not be generally known that caligraphy and caligraphers were much appreciated and respected in the Moghul court. Many of these Emperors were themselves good caligraphers and would always entertain and encourage these literary artists and their art. Emperor Shāh Jahān was himself a good caligrapher and had in his court in the person of ‘Abd ar-Rashīd Dailamī, one of the most eminent caligraphers of the time. This Emperor had such a high esteem for an old caligrapher Mīr ‘Imād al-Ḥusain al-Qazvīnī that whoever presented the king with any of his genuine caligraphic productions, even if it was only a quatrain, the Emperor used to confer upon him the title of Centurion (Manṣab-i-yak Ṣadī) with all the material privileges attaching the above office.

One may argue against caligraphy on the plea of the cheaper, larger and the general utility of the Printing Press, but it must be always borne in mind that the difference between Caligraphy and Type-printing is as vast as that between the personal voice of the singer and his recorded voice in a phonogram. The singer in person inspires and creates a more sublime admiration for the aesthetic beauty of music than all his recorded sounds the phonograph can produce. No body would deny that for all practical purposes for the general diffusion of literature the art of printing has become indispensable in the present age, but everybody must equally admit that Caligraphy or Ortho-painting does its own share of duty in spreading abroad

and stimulating the cause of Oriental literature at least among the Orientals, whose conception of life is not confined to mere material utility but extends to the ennobling pleasures of the aesthetics in Art and Nature. Caligraphy is both an art and a science, and is, in reality, the father of painting, and as such, its claims cannot be, or at least should not be, so rudely dispensed with or ignored. An illuminated caligraphic text hung upon the wall in shape of a picture or painting from the Koranic or Biblical writings often draws a negligent soul much closer to the moral teaching inculcated in it than all the lessons and instructions one may attempt to impress upon it by scriptural reading or recitation.

This difference in the action upon a man's mind can only be accounted for by the ennobling and abiding effect such caligraphic paintings has upon one's soul. I need not further elaborate upon this subject, sufficient will it be for our purpose if Orientalists can enter into my heart and sentiment and see the necessity of the inauguration of a school of Caligraphy where this noble art and science could be taught and diffused. Millions of pounds are being spent in portrait, scenic and other paintings, and I do not see why Caligraphy should not assert its claims upon our heart and attention which it so rightly demands and so richly deserves.

M. HIDAYET HUSAIN,

Lecturer in Arabic and Persian,

Presidency College, Calcutta.

11th April, 1910.

و کتبنا له فی الالواح من کل شی موعظة و تفصیلا

هد و سپاس فزون از حد و قیاس مر معبودی را جل جلاله
که درین روزگار سعادت آثار رساله خربیه
و نسخه عجبیه المسمی به

تذکره خوشنویسان

اُصنفات مولانا غلام محمد هفت قلمی دملوی
المتوفی فی حدود سنه ۱۲۳۹ هـ بسعی و اهتمام
و تصحیح احقر عباد محمد هدایت حسین
مدرس زبان عربی و فارسی
در پرستیدنسی کالج کلکته

برای ایشیاتک سوسائتی بنگاله در مطبع بیڈنسی مشن واقع کلکته
در سنه ۱۳۲۸ هجری قدسی مطابق ۱۹۱۰ میلادی
بزیور طبع آراسته گردید

فهرست الرجال

آدم (علی نبینا وعلیه السلام) ۲، ۹، ۱۴، ۲۸، ۴۲

آرام رجوع کن به پریم ناتنه رای

آصف جاه نظام الملك ۷۶

آصف الدوله ثواب ۶۴، ۶۵، ۷۶، ۸۲، ۱۱۱، ۱۱۵

آغا میرزا ۷۱، ۷۳، ۱۱۸

آقا رشید رجوع کن به عبد الرشید دیلمی

آل مظفر (حاکم شیراز و فارس) ۳۹

ابان بن سعید بن العاصی بن امیه ۱۱

ابجد ۱۲

ابراهیم اصفهانی میرزا ۲۶

ابراهیم حافظ ۶۸، ۱۱۱

ابراهیم سلطان ۴۶، ۱۲۵

ابراهیم عادل شاه ۷۹، ۸۰

ابراهیم التمس ابو اسحق ۲۱

ابراهیم بن شاهرخ میرزا ۴۶

ابراهیم بن المحسن ۲۰

احول محرز ۲۱

اخي ترك رجوع كن به حسن بن محمد بن حسن

ادريس (على نبينا و عليه السلام) ۱۰، ۲۸

ارجمند ميرزا ۷۷، ۱۰۹

ابو اسحق (حاكم شيراز و فارس) ۳۹

اسحق بن ابراهيم تميمي ۲۱

اسحق بن حماد ۲۰

اسد الله كرماني ۲۴

اسكندر بن قرا يوسف ۴۶

اسلم بن سدره ۱۰

اسماعيل (على نبينا و عليه السلام) ۱۲

اسماعيل شاه ۱۲۵

اسماعيل بن اسحق بن ابراهيم ابو القاسم ۲۲

ابو الاسود الدئلي ۱۷

اشرف خان مير منشي ۲۴، ۸۶، ۹۷، ۱۲۵

اظهر مولانا ۲۵، ۴۳

اظهر الدين خان ۶۷

اعجاز رقم خان سيد ۶۲

اعز الدين شاه ۹۳، ۱۲۱، ۱۲۹

ابرش ۲۰

اقابک محمد رجوع کن به ابو بکر بن سعد بن زنگی اقابک

اجیت سنگه بلب گدده والہ راجہ ۱۱۴

احمد الاناکي شمس الدين ۳۵

احمد پرویز ۱۲۵

احمد تبریری ۱۲۹، ۱۳۱

احمد خواجہ مولوی ۱۱۰

احمد سہروردی شیخ ۲۴

احمد سید سر ۱۱۳

احمد شاہ ۷۶

احمد طباطبائی میرزا ۱۰۸

احمد غفاری قاضی ۸۲

احمد قرہ حصاری ۲۴

احمد الکلبی کاتب مامون عباسی ۲۰

احمد مشہدی میر ۲۶

احمد بن سلطان اویس جلایر ۴۴

احمد بن ابی خالد ۲۰

احمد بن محمد بن ثوابہ ابو العباس ۱۹

احمد بن نصر ابو بکر ۱۹

بابر بادشاه ۱۲۵

بادشاه قلم رجوع کن به خلیل الله شاه

باقر کشمیری ملا ۹۱

بایسفر بن شاهرخ میرزا ۴۵، ۱۲۵

بخش الله خلیفه ۶۶

بدؤنی (عبد القادر) ۸۱، ۸۳، ۱۰۱

بدر الدین علیخان مرصع رقم ۷۴

برادر زاده یاقوت رجوع کن به عصمت الله

ابوالبرکات خان نواب ۴۱، ۱۱۶

برون صاحب جنرل ۷۱

برهان نظام شاه ۱۱۷

برهمن رجوع کن به چندر بهان

بستاسپ ۱۴

بشر بن عبد الملک صاحب دومة الجند ۱۰، ۱۱

بقاء الله حافظ پسر حافظ ابراهیم ۶۸

ابو بکر ملا ۲۴

ابو بکر بن سعد بن زنگی اتابک ۳۶

بلاخمن صاحب ۸۴، ۸۶

اوراسیاب خان ۶۲

افریدون بن اثقیان ۱۴

افضل خان رجوع کن به سلطان علي خواجه

اکبر جلال الدین بادشاه غازی ۲۴، ۲۶، ۷۹، ۸۴، ۸۸، ۱۲۵

اکبر شاه بهادر میرزا ۱۲۸

اکبر شاه ثانی معین الدین ۶۸، ۱۰۱، ۱۰۴

اکبر علي ۱۰۷

الیت صاحب ۱۱۱، ۱۱۸

امام الدین خلیفه ۱۱۴

امام علي بن میر امام الدین ۱۲۹

امر الله خلیفه ۱۱۰

امید سقنه راجه ۱۱۵

امیر خان شاه ۱۰۷

امیر رضوی رجوع کن به محمد امیر رضوی

انشاء الله سید ۱۱۰

اویس سلطان ۳۸

ایتھی داکتور ۱۱۸

ایرج میرزا ۸۸

ایرج پسر افریدون بن اثقیان

(۷)

تیماء فرزند حضرت اسمعیل عم ۱۳

تیمور امیر صاحبقران ۲۵، ۴۳، ۴۴، ۱۲۵

ثناء کاتبه جاریه ابن فیوما ۲۰

جامی ۵۴

جعفر تبریزی مولانا ۲۵، ۴۳، ۴۵، ۱۲۵

جعفر میرزا رجوع کن به کفایت خان

جگل کشور راجه ۱۱۶

جلال ۲۴

جلال سید ۴۰

جلالا ۱۱۸

جلال الدین رومی ۳۵

جلال الدین طباطبائی رجوع کن به جلال

جلال الدین یوسف ۱۰۳

جلال الدین بن میر امام علی ۱۲۹

جمال ۲۴

جنت آشیانی رجوع کن به همایون بادشاه

جوان بخت بهادر میرزا ۶۷، ۶۸

جواهر رقم رجوع کن به علیخان سید الحسینی

(۶)

بلاذری (مصنف فتوح البلدان) ۷، ۱۱

ابن البواب ۲۳، ۲۴، ۵

بهزاد ۵۷

بهوگچفد ۱۲۱

بیان رجوع کن به عبد الله مروارید رقم

بیرم خان ۸۷، ۸۸

بیل صاحب ۱۱۹

بیوراسپ بن وفداسپ المشهور به ضحاک ۱۴

پرویز شاهزاده ۸۳

پرویز بن جهانگیر پادشاه ۹۱

پریم کشور کتوز ۱۱۶

پریم فاته رای ۳ | | ۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶

تجمل حسین خان پسر تفضل حسین خان ۱۱۱

تحسین رجوع کن به محمد عطا حسین خان

تفضل حسین خان ۱۱۰، ۱۱۱

تودرمل ۸۸، ۸۹

تیپر جورج هارلت ۸

حجاج ١٧

ابو حدي الكوفي ١٩

ابن حديدة ١٩

ابو حذيفة بن عتبة بن ربيعة ١١

حسام الدين چلبى ٣٥

ابن ابي حسان ١٩

حسن ٢٤

حسن شيخ ٨٤

ابو الحسن ٢٢

ابو الحسن حانظ ١٢٨

ابو الحسن مير رجوع كن به كن مير

حسن رضا خان نواب ١١٩، ١٣١

حسن مباح ٣٧

الحسن ابو علي رجوع كن به نظام الملك

حسن علي مشهدي ٢٦

حسن كاشي ٦٤

ابن حسن المليم ١٩

الحسن بن علي ابو عبد الله ٢٢

ابو الحسن بن ابي علي ٢٣

جهانگیر سلطان (پسر امیر تیمور) ۴۳

جهانگیر نور الدین بادشاه ۵۱، ۹۰، ۱۰۴، ۱۲۵

الجهشیاری رجوع کن به محمد بن عبدوس الجهشیاری

جهیم بن الصلت بن مخزومه ۱۱

چندر بهان ۵۵

چنگیز خان ۳۷

حاتم بیگ میرزا ۱۰۹

حاجی خلیفه ۱۹

حاجی میر ۵۵، ۹۵

حاجی نامدار ۵۹

حاطب بن عمرو ۱۱

حافظ رجوع کن به نور الله حافظ

حافظ شیرازی ۴۱، ۵۸

حافظ نور ۸۲

حبیب آفندی ۵

حبیب الله ۱۰۳، ۱۰۴

حبیب الله وزیر خراسان ۱۰۴

خالد بن ابی الهیاج ۱۸

خانخانان رجوع کن به عبد الرحیم خانخانان

خرم میرزا ۶۸

خسرو پرویز ۴۵

خسرو بن جهانگیر بادشاه ۹۱

خشنام البصري ۱۹

ابن الخضري ۱۹

ابن خلدون ۷

ابن خلکان ۱۵

خلیفه الهی رجوع کن به اکبر جلال الدین بادشاه

خلیفه سلطان ۶۲، ۶۹، ۱۱۳

خلیل میرزا ۴۴

خلیل الله شاه ۷۹، ۸۰

خنجر بیگ ۸۶

خواجه میر علی رجوع کن به علی تبریزی میر

خواجه نامی ۵۵

خواند امیر ۱۰۴

خورشید اسمعیلی ۳۸

خورشید حانظ ۶۵

حسن بن محمد بن حسن بن اخي ترك رجوع كن

نه حسام الدين چلبى

حسن بن النعاى ١٩

ابو الحسين ١٩

حسين خان قرونى ١١٧

ابو الحسين بن علي ٢٣

حسنه بيكم ٩٨

حطى ١٢

حفيظ خان (محمد) ٧٠ ، ٧٤ ، ٧٥ ، ١١٢ ، ١١٨ ، ١١٩

حمد الله بن شىخ الاماسى ٢٤

حمد بن سدا ١٢

ابن حمده ١٩

ابو حمدة ١٩

حويط بن عبد العزى العامرى ١١

حنات على مولوى ٣٠ ، ١١٥ ، ١٢٢

حيدر بيگ خان ١١٥

حيدر خان حسام الدين ١٣٠

راجه بهادر ۱۱۵

راجه نندرام پنڌت منشي ۱۱۶

راي سدهه راي رجوع کن به سدهه راي

راي مفوهر رجوع کن به مفوهر راي

رحيم رجوع کن به عبد الرحيم خانخانان

رشيد رجوع کن به عبد الرشيد ديلمي

رضا علي شاه قادري ۶

رضي الدين شاه ۱۱۷

رفيقي رجوع کن به محمود

روايدي ۲۲

روس الورد دينيسون ۸

روشن الدوله ۱۰۸

رونق علي منشي ۱۱۵

ريو چارلس ۶، ۱۰۱، ۱۱۹

زردشت بن اسبتمان ۱۴

زرين قلم رجوع کن به محمد حسين کشميري

زمره رقم رجوع کن به عباد الله بيگ پسر ميرزا عبد الله بيگ

خوږم شاهزاده رجوع كن به شاهجهان بادشاه

خوشوقت راى دانگي ۹۳، ۱۲۰

خير الدين مولانا ۹۷

خير الله منجم ميرزا ۱۱۰

خيرات حسين مولانا ۳

داراب ميرزا ۸۸

دارا شكوه ۵۴، ۹۵

دده چلبى ۲۴

درايت خان بن كفايت خان ۵۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹،

۱۱۵، ۱۲۱

درگا پرشاد بن لاله دياناته ۱۲۱

درويش مولانا ۲۴، ۱۲۵

دولتشاه (مولف تذكرة الشعراء) ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۱،

۴۷، ۷۷

دومه فرزند حضرت اسمعيل عم ۱۳

ذو الفقار سيد ۳۶

ذو الفقار الدوله رجوع كن به نجف خان بهادر

ابو سعبد میرزا ۲۴

سعیدای محمد اشرف ۵۵، ۹۵

سفیان بن امیه بن عبد السمس ۱۰

ابو سفیان بن حرب بن امیه ۱۱

سکندر بن مرا یوسف ۴۶

سکه راه ۱۱۲

سلطان علی ۵۴، ۱۰۱

سلطان علی ببرزی ۴۸

سلطان علی حراسانی ۴۸

سلطان علی خواجه ۸۸

سلطان علی وادی ۴۸

سلطان علی مزینبی ۴۸

سلطان علی مسهدی قبله الکتاب ۲۵، ۲۶، ۴۲، ۴۸، ۴۹، ۱۲۵

سلطان علی شیر مسهدی ۲۵

سلطان محمد خندان ۲۵

سلطان محمد نور ۲۵

سلطان مولانا رجوع کن به سلطان علی مشهدي

سلم بن افریدون بن اثقیان ۱۴

ابو سلمه بن عبد الاسد المخزومي ۱۱

زنگلطي ۲۲

زيب الفسا نواب ۹۵

ابن زید ۱۹

زين خان کوکە ۸۹

زين الدين ۱۲۶

زين الدين مولانا ۲۶

زين الدين عبيدي نيشاپوري ۲۵

زين العابدين مير ۱۲۹

سامه بن لوى بن غالب ۱۹

سبحاني رجوع كن به محمد صالح كسفي

سمج بهان ۵۵

سده زاي ۶۱، ۱۲۱

سرب سنگهه لاله ۶۵

سعادت علي خان نواب ۱۱۰، ۱۱۱

سعد ۱۸

سعدی شيخ ۳۶

سعنص ۱۲

سعيد ملا سمرقندی ۸۵

شجاع شاه ٨٤

شجاع الدوله نواب ٩١، ١١٠، ١٢٦

شراشير المصري ١٩

شرف الدين عبدالله ١٠٢

شعراني ٢٠

شعيب (على نبينا و عليه السلام) ١٢

شقيير خادم قاسم بن منصور ٢٠

شكر الله ٩١، ١٠٣

شمس الحق ٩٦

شمس الدين عليخان ٥٨

شمس الدين فقير ١١٨

شنكر ناته پندت كشميري ١٢٢

شنكر ناته لاله ١١٩

شنكر نوساري ١٢٢

شهاب الدين مولانا ١٢٥

ابن ام شيبان ١٩

شير سنگه راجه ١١٥

شيرين قلم رجوع كن به عبد الصمد

شيفته ٩٧

سلیم خادم جعفر بن یحیی ۲۰

سلیم سلطان رجوع کن به جهانگیر بادشاه

سلیمان شکوه میرزا ۷۰

سلیمان بن ابی الحسن ۲۳

سنجر سلطان ۳۷

سنگلاخ میرزا ایرانی ۵

سوز میر ۷۹

سید علی تبریزی میر ۱۰۲

سید علی خان تبریزی جواهر رقم ۲۶، ۵۶، ۵۷

ابن سید ۱۹

سیدف الدین اسفرنگی ۳۷

سیدی نیشاپوری مولانا ۴۷

شاداب رجوع کن به خوش وقت رای

شاه امیر خان ۱۰۷

شاهجهان بادشاه ۵۷، ۹۱، ۹۳، ۹۵، ۹۸، ۱۰۰، ۱۰۵، ۱۰۵

شاه حسین میرزا اصفهانی ۱۱۷

شاهرخ میرزا ۴۳، ۴۴، ۴۷

شاه عالم ۶۷، ۷۶، ۱۰۹، ۱۱۳، ۱۱۹، ۱۲۶

چامی ۳۵

عالمگیر اورنگ زیب بادشاہ غازی ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۱۰۹، ۱۲۵، ۱۲۶

عالمگیر ثانی ۷۶

عامر ۱۷

عامر بن جدرة ۱۰

عباد اللہ برادر زادہ قاضی عصمت اللہ خان ۱۱۴، ۱۲۷

عباد اللہ بیگ پسر میرزا عبد اللہ بیگ ۷۳

عباد اللہ خان همشیر زادہ یاقوت رقم خان ۱۲۷

عباس شاہ ۹۲، ۱۲۵

عباس ثانی صفوی شاہ ۱۱۷

عباس بن حسن ابو احمد ۲۲

عبد الاحد خان نواب ۷۰، ۱۱۴، ۱۲۲

عبد اللہ رجوع کن بہ درایت خان

عبد اللہ آش پز ہروی ملا ۲۴

عبد اللہ ارغون ۲۴

عبد اللہ الاماسی ۲۴

عبد اللہ بیگ مروارید قبریزی ۱۲۵

عبد اللہ حافظ ۹۱

عبد اللہ خار، اذبک ۵۰

صالح بن عبد الملك ابو الفضل تميمي خراساني ۲۰

صايب ميرزا ۹۵، ۹۶، ۹۸

صحاك ۱۴

صحاك بن عجلان ۲۰

ضياء الدين يوسف ۷۸

طالب حق مولوي ۱۱۵

طاهر دكني ۱۱۷

طاهر وحيد ميرزا ۱۱۷

طاحه ۱۱

طوس بن اوريدون بن اثقيان ۱۴

طهماسب شاه ۱۲۵

ضابط خان نواب خلف نجيب الدوله ۱۲۸

ابو ظفر (وليعهد بهادر ميرزا) ۷۴، ۱۲۹

ظفر خان رجوع كن به روشن الدوله

ظهوري ترشيزي ۸۱، ۱۱۹

عبد الرحيم خانخانان ۸۷، ۸۸

عبد الرحيم فرمان نويس ۵۹

عبد الرشيد ديلمي ۲۹، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۶۰، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵

۶۷، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۵، ۹۵، ۹۶، ۹۸، ۱۲۱

عبد الصمد شيرين قلم ۸۴، ۹۰

عبد العزيز مولانا ۷۸

عبد الغني حافظ پسر حافظ محمد علي ۶۸

عبد القادر آخوند ملا ۸۹

عبد الكريم ۵۶

عبد الكريم قادري ۵۶، ۶۵

عبد الكريم نبير؛ عبد الرحمن فرمان نويس ۵۶

عبيد زاکاني ۳۹

ابو عبيدة بن الجراح ۱۱

عثمان بن زياد العايل ۲۰

عثمان بن عفان رض ۱۱

عرشي رجوع کن به محمد مؤمن

عزيز الله بخاري شاه ۲۹

عصمت الله برادر زاده ياقوت ۱۲۶

عصمت الله خان قاضي ۶۹، ۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۰

عبد الله شرف الدين ١٠٢

عبد الله صراف ٢٤

عبد الله ميرفي ٢٣

عبد الله طبّاخ ١٢٥

عبد الله قريمي ٢٤

عبد الله ابو محمد ٢٣

عبد الله مرواريد رقم مولانا ٢٥، ٧٧

عبد الله مشكين قلم ١٠١

عبد الله بن ابي اسحق ابو العباس ٢٢

عبد الله بن سعد بن ابي سرح العامري ١١

عبد الله بن شداد ٢٠

عبد الباقي حداد ١٢٥

عبد الباقي نهاوندي ٨٧

عبد الجبار الرومي ٢٠

عبد العلي خواجه ٣٨

عبد العلي مولانا ٢٤، ١٢٥

عبد الرحمن ٩٥

عبد الرحمن فرمان نويس ٥٦

عبد الرحيم ٦٣

علي مشهدي رجوع كن به سلطان علي مشهدي

علي نقی میر ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۲۱

علي هروي میر ۲۶، ۴۳

علي يزدي شرف الدين ۴۶

علي بن ابي طالب رض ۱۱، ۱۷، ۴۲، ۱۲۴

علي بن عيسى ابو الحسن ۲۲

ابو علي محمد بن علي رجوع كن به ابن مقله

علي بن هلال رجوع كن به ابن بواب

عماد الحسيفي القزويني میر ۲۶، ۵۶، ۵۷، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۵،

۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶

عماد الملك نواب ۶۵، ۷۷

عماد الملك غازي الدين خان ۷۶

عمر ثاني رجوع كن به عمر بن عبد العزيز رض

عمر خيام ۳۷

عمر شيخ سلطان ۴۳

عمر بن الخطاب رض ۱۱

عمر بن زرارۃ ۱۱

عمر بن عبد العزيز رض ۱۸

عمر بن مسعدة ۲۰

عضد سید ۴۰

ابو عقیل ۱۹

علاء بن الحضرمی ۱۱

علاء الدولہ بن بایسنغر ۴۷

علاء الدین مولانا ۲۵

علامہ شیرازی رجوع کن بہ قطب الدین

علامی بن مبارک ابو الفضل ۲۴، ۲۵، ۷۹

علی ۳۴

علی احمد مہر کن ۸۴

علی اعغر خراسانی میر ۱۲۵

علی بیگ رجوع کن بہ صائب میرزا

علی تبریزی میر ۲۵، ۴۲، ۴۳

ابو علی الحسن رجوع کن بہ نظام الملک

علی خان سید تبریزی جواہر رقم ۲۶

علی خان شمس الدین ۵۸، ۵۹، ۵۷

علی خراسانی میر ۴۳

علی رضا ملا ۱۲۵

علی شیرازی میر ۴۳

علی کاتب میر ۴۹، ۵۴، ۷۸

(۲۵)

نعم علیخان برادر زاده بسنت خان ۷۷

فخرالدین مولوی ۶۹

فراقی رجوع کن به پریم کشور کفور

ابو الفرج ۱۹

فرخ سیر ۵۹

فرخنده بخت بهادر میرزا ۶۹

فضل الله میرزا ۱۲۶

فضل بن سهل ذو الریاستین ۲۱

ابو الفضل بن مبارک ۲۴، ۲۵، ۷۹

فقیر رجوع کن به شمس الدین فقیر

فلاطون ارمنی ۷۱

فیروز جنگ رجوع کن به غازی الدین خان عماد الملک

فیض الله برادر حقیقی قاضی عصمت الله ۱۲۷

غیض الله بیگ ۷۵

فیض الله قاضی ۱۲۷

غیض علی بن مولوی طالب حق ۶۴

خیلات دگلکس کریون کرنل ۸

قادر بخش ۱۱۲

عنايت الله خان ۱۲۹

عنايت الله مېروص ۱۲۹

غازي الدين خان عماد الملك ۷۶

غفاري ۸۳

غلام حسين خان رجوع کن به کلو خان

غلام علي خان المشهور به خوش نويس ۷۰

غلام علي خان (مصنف شاه عالم نامه) ۹۷

غلام علي مير ۱۰۸، ۱۰۹

غلام قلندر خان ۶۴، ۱۳۱

غلام مجتبیٰ ۱۱۴

غلام محمد دهلوي خليفه ۴، ۲۹، ۱۱۲

غلام محيي الدين ۱۱۴

غلام نقش بند خان خواجه خلف خواجه يوسف ۱۵

غياث الدين بن همام الدين المدعو بخواند امير ۴، ۱۰۴

غياث بن سلامة الثقفي ۱۱

ابن ابی فاطمه ۱۹

فتح الله شيرازي مير ۸۵

کشفی رجوع کن به محمد صالح

کعب ۱۰

کفایت خان ۵۵، ۵۳، ۵۱، ۵۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۲۱، ۱۲۲

کلمن ۱۲

کلی میرابو الحسن ۶۴، ۷۰، ۷۶، ۱۱۲

کلو خان ۱۲۹

کلیم ۱۱۹

کمال خجندی ۴۲

کنول کشن راجه ۱۱۵

کیومرث ۱۴

گدائی مغلیوریہ میر ۱۲۸

گشتاسب بن لهراسب ۱۴

گوی ناتھه رای ۱۲۲

لچهن سنگهه منشی ۱۱۲، ۱۱۹

لچهنی رام پندت ۱۱۲، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۳۰

لطف الله خان صادق ۶۲

ز لعل خان بن کفایت خان ۱۰۷

القاسم بن اسمعيل بن اسحق ابو محمد ۲۲

قاضي رجوع كن به عصمت الله خان قاضي

قدزت الله خان حكيم ۴

قدسي ۱۱۸

قرشت ۱۲

قطب الدين بختيار كافي ۶۹

قطب الدين علامه شيرازي ۳۶

قطبه ۲۰

قمر الدين خان نواب ۶۰

قوام الدين حسن بن صدر الدين رجوع كن به ذو الفقار سيد

ابو قيس بن عبد مغاف بن زهرة بن كلاب ۱۱

كاتبى محمد ترشيزي ۱۴۶، ۴۷

كاظم حسين مولانا ۳

كام بخش شاهزاده ۵۸

كرم علي مير ۱۲۸

كرم الدين رجوع كن به حبيب الله وزير خراسان

كرم الدين مولوي ۶۱، ۷۶، ۱۱۶، ۱۲۰

كسل سنگهه منشي ۱۱۲

محمد افضل القریشی ۶۰

محمد افضل لاهوری نامی قادری ۶۰

محمد اکبر ۱۰۶

محمد امیر رضوی ۷۱, ۷۲

محمد اربهی مولانا ۲۵

محمد باقر طغرا نویس ۶۱

محمد باقر میر ۵۹

محمد ترشیزی کاتبی ۴۶, ۴۷

محمد تقی ۱۱۲

محمد تقی الحسینی الخطیب ۱۳۱

محمد تقی الدین خان ۱۱۷

محمد جان بن میان محمد عاشوری ۷۴

محمد جعفر رجوع کن به کفایت خان

محمد حسین ۸۲, ۹۵

محمد حسین تبریزی مولانا ۲۶

محمد حسین حکیم ۱۲۹

محمد حسین حکیم میر ۶۴, ۶۹

محمد حسین کشمیری ۲۶, ۵۸, ۷۸, ۹۱, ۱۲۵

محمد حسین مظفر پادشاه ۷۸

لقوة شاعر ۲۰

لون کرن راى ۹۰

مامون عباسي ۲۱

ماني ۴، ۵۷

مبارک شاه سيونى ۲۴

مبارک شاه قطب ۲۴

ابن مجالد ۱۹

مجنون رجوع کن به علي الكاتب مير

محبوب راى منشي ۱۱۲

محمد اسلم ۶۱

محمد اسمعيل ۱۱۲

محمد اشرف خواجه سرا ۹۵

محمد اشرف سعيدا ۵۵، ۹۵

محمد، اصغر رجوع کن به اشرف خان مير منشي

ابو محمد الاعفهانى ۱۹

محمد اعظم شاه ۵۸

محمد افضل ۱۲۶

محمد افضل الحسينى ۶۰

محمد عطا حسین خان تحسین مرمع رقم ۶۱

محمد علی حافظ ۶۷

محمد علی حکاک مهر کن میرزا ۶۶، ۶۷، ۷۷، ۸۲

محمد علی بن خیر الله فرمان نویس میرزا ۶۵، ۶۶

محمد علی بن زرین رقم ۶۶

محمد عیسیٰ تنہا ۱۲۱

محمد غفاری قاضی ۸۲

محمد قاسم شاد بشاہ ۲۵

محمد قباد میرزا ۱۰۹

محمد قیام الدین قائم ۱۲۰

محمد کاشی میر ۹۱

محمد الماستری ۳۶

محمد مراد ۱۲۵

محمد مراد کشمیری شیریں قلم ۱۰۰

محمد مروارید شمس الدین ۷۷

محمد مظفر رجوع کن بہ آل مظفر

محمد معز الدین غوری ۳۸

محمد مقیم ۶۰، ۹۱، ۱۰۵

محمد موسیٰ میر ۶۱، ۱۲۱

(۳۰)

محمد حسین میرزا ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵

محمد حسین میر بن میر کلن ۷۰

محمد حفیظ الانصاری القادری ۶۱

محمد حفیظ خان ۶۴، ۷۰، ۱۱۲، ۱۱۸، ۱۱۹

محمد حکیم میرزا ۱۳۰

محمد خدا بندہ بن شاہ ظہماسپ بن شاہ اسمعیل ۱۰۴

محمد خلیل مولوی ۶۹

محمد (خوارزم) شاہ ۳۶

محمد زاہد ۵۹

محمد شاہ (بادشاہ دہلی) ۵۶، ۶۰، ۶۱، ۱۰۷

محمد شریف پسر عبد الصمد شیرین قلم ۹۰

محمد صادق طباطبائی رجوع کن بہ مرید خان نواب

محمد صالح کشفی میر مولانا ۲۶، ۱۰۱

محمد صالح کذبہ لاہوری ۱۰۰

محمد طاہر رجوع کن بہ طاہر وحید میرزا

محمد عابد ۶۳

محمد عارف یاقوت رقم خان ۱۲۶

محمد عسکر ۱۲۶

محمد عشق میرزا ۴

محمود ملا شیخ ۲۵

محبی شیرازی ملا ۲۴

مخلص رجوع کن به محمود خواجه

مرار ۱۷

مرار بن مرة ۱۰

مرصع رقم رجوع کن به بدر الدین علیخان

مروارید رقم رجوع کن به عبد الله مولانا

مروید خان نواب ۷۰ | ۱۰۸ ، ۱۱۳ ، ۱۱۴

مسکور ۱۹

مسعود حافظ ۱۲۸

مشکین قلم رجوع کن به عبد الله میر

مضطرب رجوع کن به درگا پرشاد لاله

مظفر پادشاه محمد حسین ۷۸

مظفر خان ۸۶ ، ۸۸

مظفر سلطان ۵۲

مظفر علی رجوع کن به مظفر خان

مظفر خان نواب ۱۰۸

معاویه بن ابی سفیان ۱۱

معنص عباسی ۱۹

(۴۲)

محمد موسی بن کفایت خان ۱۰۶

محمد مومن حسینی عرشی ۲۶، ۱۰۱

محمد میر رجوع کن به سوز میر

محمد میرزا حکیم ۱۱۸

محمد نیشاپوری مولانا شاه ۲۶

محمد هدایت حسین ۲

محمد هروری ۲۵

محمد یار شیخ ۷۵

محمد بن اسد الکاتب ۲۳

محمد بن قکش خوارزم شاه ۳۶

محمد بن عبد الله ملقب بمدنی ۲۰

محمد بن عبدوس الجهشیاری ابو عبد الله ۱۴

محمد بن علی رجوع کن به ابی مقله

محمد بن مظفر ۳۹

محمد بن مظفر مبارز الدین رجوع کن به آل مظفر

محمد بن یوسف الفاریابی ۱۹

محمدی میان ۱۳۰

محمود خواجه مولانا ۸۳

محمود رفیعی ۱۵۹

مولانا تبریزی رجوع کن بہ علی تبریزی میر خواجہ

مولانا روم رجوع کن بہ جلال الدین رومی

مولائی ۵۵، ۷۳

مومن خان بن عبد اللہ خان اذبک ۵۰

مہدی ۵۰

مہدی عباسی ۲۰

مہدی الکوفی ۱۹

مہدی میر بن میر مقصود ۱۳۰

میان محمدی ۱۳۰

میران شاہ گورکان ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵

میر حاجی ۵۵، ۹۵

میر علی الکاتب رجوع کن بہ علی الکاتب میر

میر علی تبریزی رجوع کن بہ علی تبریزی میر

میر جلی ملا ۷۸، ۸۲، ۸۳، ۹۳، ۹۵، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۶

میر گدائی مغلیہ ۱۲۸

نادر رجوع کن بہ شنکر ناتھ پنڈت کشمیری

ناصر شاہ ۶۳

ناگر مل ۱۱۵

ابن معدان ۲۱

معز کاشي مير ۲۹

معز الدين | محمد غوري ۳۸

معظم بغت بهادر ۷۳

مقبول نبي خان پسر انعام الله خان يقين ۹۷

مقتدر بالله العباسي ۲۱، ۱۲۳

مقصود خان ۱۲۵

مقصود علي ۹۱

مقصود مولانا ۸۴

ابن مقفع ۱۵

ابن مقله ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۱۲۳

مقيم آقا ۵۹

منصور شاه ۴۱

منصور عباسي ۲۰

منصور مسگر ۹۲

منصور بن سلطان مظفر ۴۰

منو مير ۶۰

منوهر راي ۹۰

ابن منير ۲۲

نور الله حافظ ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۱۱۱

نور الله شيخ ۴۲، ۴۳

نور الله شوستري قاضي ۴۲، ۵۱

نور الدين محمد رجوع کن به ظهري ترشيزي

نندرام پندت رجوع کن به راجه نندرام پندت

وارث علي شاه ۱۳۰

والا جاه ۵۹

بنور وجه النعجه ۲۲

وجيهه الله ۴۵

وزير عليخان ۴۶

وصفي رجوع کن به عبد الله مشكين قلم

ولايت حسين مولانا شمس العلماء ۲

وليد بن عبد الملك ۸

هارون الرشيد ۱۹

هجراني مولانا ۲۵

هدايت الله ۴۰

هدايت الله زرين رقم ۲۶، ۵۸

نامدار حاجي ۵۹

نامي خواجه ۵۵

نثار علي مير ۶۶

نجف خان بهادر ذو الفقار الدوله ۱۱۹

نجم الدين ۶۳

ابن نديم (مصنف كتاب الفهرست) ۶، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۹

نصر فرزند حضرت اسمعيل عم ۱۳

نصر بن عامر ۱۷

نصير الدين طوسي ۳۶، ۳۷

نعمت الله قاضي ۶۵، ۶۳

نعمت الله ولي ۱۰۱

نظام رجوع كن به غازي الدين خان عماد الملك

نظام الحق ۶۹

نظام الملك ۳۷

نظام الملك خواجه ۸۴

نظام هروي ۸۴

نظامي ۸۳، ۸۴

نظيري نيشابوري ۸۷

نقيس فرزند حضرت اسمعيل عم ۱۳

يحيى واسطي ٤٧

يحيى بن يعمر ١٧

يزيد بن ابي سفيان ١١

يعرب بن قحطان ١٢٤

يوسف جلال الدين ١٠٣

يوسف شاه ٣٦

يوسف ضياء الدين بن مولوي عبد الرحمن جامي ٨٧

يوسف كاتب ٢٠

هدایت الله لاهوری ۵۹

ابن هشام ۱۲

هلاکو خان ۳۷، ۳۸

همام خواجه ۳۶

همایون بادشاه ۸۴، ۸۸، ۱۰۴، ۱۲۵

همت بهادر گسائین راجه ۱۱۵

هوارت کامفت صاحب ۵

هوز ۱۲

یاقوت جمال الدین ۱۲۵

یاقوت رقم رجوع کن به عبد الباقي حداد

یاقوت رقم خان رجوع کن به محمد عارف

یاقوت مستعصمی ۲۳، ۲۴، ۲۹، ۴۶، ۱۲۵

یاقوت بن عبد الله الرومي الحموي ابو الدر ۲۳

یاقوت بن عبد الله الموصلي ابو الدر ۲۳

یاقوت بن یاقوت بن عبد الله رجوع کن به یاقوت مستعصمی

یحیی سبیک نیشاپوری رجوع کن به یحیی واسطی

یحیی صوفی ۲۴

ابو یحیی مالک بن دینار ۱۹

بسم الله الرحمن الرحيم

ستایش و نیایش مر خدای را عَزَّاسَهُ - که خطوط شعاعی
 آفتاب را برصفحاتِ افلاک بقلمِ قدرت نگاشته - و حمد و سپاس
 مر معبود حقیقی را جَلَّ جَلَّاهُ - که مشاطهُ صنعش عروسِ فطرتِ
 انسانی را بهیولوی و صورتِ مرتّب - و بهرتوِ ظلالِ صفات ابد پیوند
 خویش مژورّ ساخته - در کنارِ قابلیتِ نفسِ ناطقه نهاده -
 فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ *
 * قطعه *

ای کرده ز کلکِ صنع ترکیب بشر
 ز انشای تو نقش بسته اجسام و صور
 هر حرف که از خامهٔ حکمت زده سر
 طغرائی قضا گشته و عنوانِ قدر

و گلگونهٔ زیبای چهرهٔ دل آرای کلام - نعتِ سیدِ انام - امّی لقبی
 است - که تکرّونِ عالم - و تولّدِ بنی آدم - از بطنِ عدم - بطفیل
 حضرتِ مقررِ الطاعة او است - و سرخِ رویِ کونینِ بغازه کاری
 مشاطهُ شفاعت او - وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ - آب و رنگ
 رخسارِ حقیقت - برنگِ آمیزِیِ خامهٔ شریعت - و صفحهٔ پردازِیِ

الرفیع - مقتدی الاطیاب بالکسب المنیع - انسان عین الفضل
 و الاجال - عین اعیان الجود و الافضال - بدر البدور - صدر البذور
 محکمہ عالیہ علی پور - جناب مستطاب مولانا خیرات حسین قنڈہ
 اللہ بکحل الغفران - مع المتقین فی جنۃ الرضوان - ابن مرحوم مہرور
 بالا نشین مسند عزت - کرسی نشین مجلس شوکت - زبدۃ المحدثین
 و المفسرین - قدوة الذہوئین و الصرغین - سالک مسالک تحقیق -
 ماعد ماعد تصدیق - نوشندہ کاس رحیق - مولانا و بالعلم
 و الفضل اولانا - خلد آشیان - مولانا کاظم حسین رحمہ اللہ المغان -
 بحرمة سید الانس و الجنان - میر منشی فرمانفرمای ممالک
 ہندوستان - باوجود فقدان بضاعت - و عدم استطاعت - و اختلال
 امور ماموری - و کارهای شخصی - از مدتی مدید - و عرصہ بعید -
 جمع آوری مناقب و اوصاف و حالات خوش نویسان ایرانی
 و عربستانی - و بالتخصیص جادو قلمان ہندوستانی را بر ذمت
 ہمت خویش لازم دانستہ - تا جمال شاہد مطلوب از نظر طلبان
 محبوب نماید - و حرکات شوقی در طبقات نوعی پدید آید - و بواسطہ
 آنکہ درین اوقات متاع فہم و کمالات فاسد - و بازارش کاسد - این
 امتعہ نفیسہ کہ جمہور امم بوی محتاج اند - بطاق نسیان منطمس -
 و بکلی معدوم و مندرس گردیدہ - و ذکر خیر بغان سحر بنیان -
 و خامہ عنبر افشان ایشان - کہ در اعجاز رقم طرازی - طعنہ زن

نامه طریقت اوست - و غرض نقاش ازل از نقش انگیزی
 بیرنگ نیرنگ ابداع و ایجاد - نقش زیبای صورت دلآرای او -
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ * * قطعه

خاتم لقبی که فخر آدم آمد

مقصود وجود هر دو عالم آمد

ز یافت شرف نامه نامی وجود

آری شرف نامه ز خاتم آمد

و تحفه تحیات زکیات - و صلوات طیبات - بر آل و اصحاب او که

حماک ملت بیضا - و هدات طریقت زهرا - و فارسان میادین دین -

و حارسان شرع مبیین اند - باد *

اما بعد خوشه چینی خرمی ارباب استعداد - احقر هباد -

محمد هدایت حسین مدرس زبان عربی و فارسی در پرسیدنسی
 کالج واقع بدار الساطنة کلکته - غَفَرَ اللَّهُ ذُنُوبَهُ - وَ سَقَرَ عَيْبُهُ - وَ حَشَرَهُ

فِي يَوْمِ الدِّينِ - تَحْتَ لِوَاءِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ - ابن سرآمد علمای دوران -

و سر سلسله فقهای زمان - علامه الاعلام - مرجع الانام - قدوة المتحدثین -

رئیس المفسرین - جمال الملة و الاسلام - بهجة الليالي و الايام -

بدر الفضلاء - شمس العلماء - مولانا ولایت حسین مدرس مدرسه عالی

کلکته - آدَامَ اللَّهُ فَيُضَانُ بَرَكَاتِهِ عَلَى مَفَارِقِ الْمُسْلِمِينَ - ابن مرحوم مغفور

خلد آزامگاه - سید الافاضل - سذب الامثال - مفتخر الانساب بالنسب

و امعان بصر - ملاحظه نمودم دیدم - فی الواقع نقل و طبع آن خیلی شایسته و شایان است - اگرچه درین خصوص نیز کتب عدیده بنظر رسیده - یکی امتحان الفضل تصنیف میرزا سنگلاخ ایرانی و در سنه هزار و دویست و نود و یک در طهران طبع شده است - و لیکن مصنف مذکور چنانچه ظاهر است دو مطلب بنظر داشته - اول آنکه ذکر سی و چهار نفر از مشاهیر خوشفویسان عراقین عرب و عجم نموده است - دوم آنکه عبارت پردازی و رقم طرازی بحدی نموده است که بنظر اجانب موحش - و بدیده فارسی گوین اهل ایران مونس آمده - و نسخه دوم کتاب المسمی بخط و خطاطان تصنیف حبیب آفندی بزبان ترکی که در قسطنطنیه در سنه هزار و سه صد و شش طبع شده - و تصنیف سوم از حضرت والا مرتبت - سپهر منزلات - ناعید فطرت - برجیس فطنت - گل بوستان حشمت و شهر یاری - ثمره شجره دولت و کامگاری - شمس العلماء الکرام - تاج العلماء العظام - اجل اکرم کلمنت هوارت صاحب ادام الله اجاله و ابد اقباله - بزبان فرانسه است - که در پاریس در سنه هزار و نه صد و هشت میلادی حلیه طبع پوشیده - چون درست مطالعه و واری نمودم - دیدم ذکر چند جلد دیگر نیز در مسئله خطاطان دارا است - لکن مصنف معزی ایه کتاب خود را از روی نسخه مفتاح الخطوط که در سنه هزار و دویست و چهل و نه هجری

نگارخانه چین و رشک ارژنگ مانی است - بکلی معدوم الخبر -
 و مفقود الاثر گشته - و نسخهای گوهر سلک شان درین آوان - از
 گردش دوران - در اطراف و اکناف جهان - چون رشته مفصم
 لالی و مرجان منتشر - و هر چه دانه اش در رخنه و شکافی
 ضایع و منتشر گردیده - لهذا مدتی جدّ و جهد را پیش نهاد
 مقصد و بحصول این مرام بذل همت را مصروف داشتم -
 چنانچه بمصدقِ هَمَّةِ الرَّجَالِ تَقْلَعُ الْجِبَالَ - نسخه قلمی المسمی
 بتذکره خوش نویسان از مصنفات مولانا غلام محمد هفت (۱) قلمی
 المتخلص براقم - وفاتش تقریباً در سال هزار و دویست و سی
 و نه واقع شده - بدست آوردم - که اوراقش از مرور دهور -
 و دفور حوادث گردش ماه و هور - و تواتر نوایب شهر - مانند قلوب
 عاشقان پراکنده - و چون زلف عروسان آشفته بود - بدتت نظر -

(۱) مولانا غلام محمد المشهور بهفت قلمی المتخلص براقم دهلی الاصل
 و از جمله شاگردان حکیم قدرت الله خان بوده - در انشا پردازی بزبان فارسی
 مدیم المثل و در علم عربی فی الجملة ربطی نیز تحصیل کرده بود - و باقسام
 رسم خط مثل نسخ و تعلیق و نستعلیق و ثلث و شکسته و شفیعه و ریحان
 مهارتی تمام داشت - و گاهی بزبان اردو اشعار نمکین نیز می گفت - پس از
 مدت زمانی جلالی وطن کرده از دهلی بلکهنو آمد - چون مایل بقرن طب بود از
 خدمت میرزا محمد عشق اکسب این فن شریف نمود - وفاتش در سال مذکور
 اتفاق افتاد - رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ

الظنون و فتوح البلدان بلاذري و وفیات الاعیان و مقدمه ابن خلدون
و غیر هم - انتخاب نموده - و بچهار مقاله ترتیب داده - و بعبارت
سلیس در سلک تحریر در آورده - مقدمه کتاب مذکور مقرر داشتیم -
تا بنظر ناظرین نقش حسن قبول گیرد *

مقاله اول در بیان حدوث رسم خط عربی

مقاله دوم در ذکر حدوث و ایجاد اقسام رسم خط
اهل فرس قدیم *

مقاله سوم در ذکر حدوث نقاط و حروف معجمه
در سلسله اسلام *

مقاله چهارم در بیان تاریخ فن خوش نویسی بر
سبیل اجمال *

و در حقیقت جمع و ترکیب - و نظم و ترتیب این روایات
مربحه - و حالات محبکه - که اسرار حکمت آمیز - و نکات رغبت
انگیز شان مایه غیرت مستبصران - و عبرت ناظران است - وقتی
نواید اتمام - و رونق انصرام - خواهد یافت که در نظر عالیجناب -
شامی القاب - اختر برج شہامت و بسالت - رخشنده گوهر
درج سعادت و فتخامت - شمس المدارس و المکاتب - بدر المعالی
و المناقب - زبدة العلماء المحققین - قدوة الفضلاء المدققین -

رضا علي شاه قادري در هندوستان تصنيف نموده بود - اخذ و ترتيب داده است - و رضا علي شاه مرحوم غالب مطالب خود را از روی نسخه تركي سابق الذكر اقتباس کرده است - لهذا چندان توجهي بذكر خوش قلمان عطار در نشان هندوستان نداشته اند - و اين نسخه موصوفه هم دارای آسامي خوش نويسان هند است - و هم مشتمل بر ذكر مشكين قلمان خارج * و از قرار قول داکتر چارلس ريو نسخه ديگر اين تذکره موصوفه در کتابخانه متحف برطانيه (برتس ميوزيم) لندن موجود است - لکن از آنجائیکه دامن آن شاهد دلبرای شوخ و شنگ - و آستين ساعد سيمين آن تکفه فرنگ - بدست نخواهد آمد - لهذا با وجود وفور زحمات - و تحمل مشقات - نسخه مذکوره را ترتيب و تنظيم نموده - در ايشيائک سوسايدي بمطارج انظار مبارک اراکين عظامش در آوردم - بعد از ملاحظه - امر عالي صادر شد - که کتاب مذکور با سلوب مرغوب بزير طبع آراسته شود * و بنابر ترتيب و تنظيم نسخه مذکور مطالب چند که مفيد نواید اصلي - و منتهی نتيجه کلي است - بر اين نسخه افزوده - اگر چه از متقدمين تا متاخرين - در هر زمان و بهر زبان - بلغات مختلفه - و مضامين متنوعه - متون صحايف مشحون است - و لکن اين بنده ناچيز هيچمدان آنچه از اقوال مستنده که محل وثوق و موجب اعتماد دانسته - از کتب معتبره مثل کتاب الفهرست ابن ندیم و کشف

مقاله اول در بیان حدود رسم خط عربی

بر مطالعه کنندگان که رای حقایق پیرای ایشان مشرق
الشمسین دانش و کمال - و مجمع البحریں معارف و افضال
است - مخفی نخواهد بود - که در هر قرنی از قرون - مورخین
و مصنفین عبارات مختلفه - روایاتی و بیاناتی درین خصوص عنوان
نموده اند - و این گمنام بامعان نظر و دقت بصر کتب تواریخ معتبره
را ملاحظه نموده - و بعد از استکشاف کلی انتخاب نموده - آنچه
بنظر ظاهر بینان دور - و بدیده حقیقت شناسان نزدیک و مناسب
آمده - بثبت و ضبط آن پرداخته - **الحمد لله الذی هدانا لهذا ***
قول اول اینکه اول کسیکه صانع و مخترع رسم خط عربی و فارسی
و سایر رسوم کتابت شد حضرت آدم علی نبینا و علیه السلام
بود - که سه صد سال قبل از وفات خود این رسوم را بر گل خام
مقش و مرتب نمود - و آن گلهای خام را در آتش گذاشته زیر زمین
پنهان داشت - چون هنگام طوفان وقوع و ظهور یافت - و ساکنین
روی زمین همگی غرق و نابود شدند - و سفینه بساحل سلامت
رسید - پس کشتی نشینان بر کوه جودی فرود آمدند و بتدریج
بر ریع مسکون منتشر و متفرق شدند - هر فریقی رسمی از آنها یافته -

سرکار شوکت‌مدار آدورد دینیسون روس صاحب لا زَالَتْ شُمُوسُ اِقْبَالِه
 بَارِزَه - و بَدُورُ اِجْلَالِه طَالَعَه - و جناب مستنطاب - رئیس اصحاب
 الشوری - و سر حلقه ارداب الفجوی - الادیب المحقق - الکبیر
 المدقق - شمع انجمن بلغدرائی - چراغ دود بِنَائِی - نیر اعظم سپهر
 علم و هنر - سرکار جلالت آثار جورج هَارِیْت تِیپر صاحب - اِم - اِی -
 اِف - جِی - اِس - دَام اِقْبَالِه اَلْعَالِی و عالیجاء معجده همراه -
 مصباح رموز نکته دانی - مفتاح کنوز معانی - فاقد المثل و النظیر -
 العلامة التحریر - سید الحکماء الکاملین - سند البلغاء الفاضلین -
 زنده دلال علم را سرچشمه آبکیات - سرکار عالی وقار کرفل دگلِس
 کریون فیلات صاحب - صَانَهُ اللّٰهُ عَنْ جَمِیعِ الْعَاهَاتِ و الْاَقَات - بِجَاهِ
 سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ سَیِّدِ الْکَائِنَاتِ - وَ بِحُرْمَةِ آلِهِ و اصحابه رفیع الدرجات -
 علیهم صغوف التحیات و الوف الصلوات - و مجمع اراکین عظام
 انجمن مذکور - قرین موقع قبول پزیرد *

امید از ناقدان بصیر - و واقدان روشن ضمیر ایفکه هرگاه در
 مجاری مسطورات سهوی یا اشتباهی بینند - یا خطائی نگرند -
 بحسن خلق اصلاح فرموده بذکر خیری یاد نمایند - و الله المستعان
 وَ عَلَیْهِ التَّوَكُّلُ *

و ابو قیس بن عبد مناف بن زُهره بن کلاب او را دیدند - که فن کثابت میداند - هر دو ازو استدعای تعلیم نمودند - و بشر بن عبد الملک به تعلیم ایشان پرداخت - و رسوم حروف هجا و کثابت را بایشان تعلیم نمود - بعد از آن هر سه برسم تجارت بطایف رفتند - و درانجا غیلان بن سلمة الثقفی از ایشان تعلیم گرفت - و بعد از آن بشر از ایشان جدا شد - و بدیار مُضَر رفت - و درانجا عمر بن زُرارة از بشر تعلیم یافت - بعد از آن بشر عزیمت شام نمود - و آنجا بتعلیم کثابت مشغول شد - بلاذری ^(۱) می گوید - چون پرتو شعاع آفتاب اسلام از افق مشرق دین مبین دمید - هفده نفر دانای رسم خط و کثابت در طایفه قریش بودند - و اسامی ایشان عمر بن الخطاب - و علی بن ابی طالب - و عثمان بن عفان - و ابو عبیده ابن الجراح - و طلحه - و یزید بن ابی سفیان - و ابو حذیفه بن عُبَیْه بن ربیعہ - و حاطب بن عمرو - و ابو سلمة بن عبد الاسد المخزومی - و ابان بن سعید بن العاصی بن امیه - و خالد بن سعید - و عبد الله بن سعد بن ابی سرح العامری - و حویطب بن عبد العزی العامری - و ابو سفیان بن حرب بن امیه - و معاویه بن ابی سفیان - و جُهیم ابن الصلت بن مخزومه - و علاء بن الحضرمی - رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمْ - بوده است * قول چهارم ایفکه اول کسیکه صانع و موجد

و از آن نقشا صور حروف کتابت خود را قرار دادند - مصنف کتاب
 الفهرست همین روایت را بعینها از قول کعب که از راویان مشهور
 است - ذکر نموده - لیکن این را منجملة اقوال ضعیفه و اخبار مردوده
 شمرده * قول دوم آنکه اول کسیکه واضع و مخترع رسم خط
 عربی شد - حضرت ادريس علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ و السلام بود *
 قول سوم چنانچه در فتوح البلدان و غیره بطریق وثوق ذکر می نمایند
 ایفست - اول کسیکه واضع و مخترع رسوم کتابت عربی شد سه نفر
 از اهل بولان بودند - که قبيلة ایشان در سرزمین انبار فرود آمده -
 و در آنجا سکونت داشتند - اسمای ایشان مرامر بن مرة و اسلم بن
 سدره و عامر بن جذره بود - که بتائید و اتفاق همدیگر مجتمع
 و همدست شده حروف موصوله و مقطعه عربی را بمناسبت
 حروف سریانی ابداع و اختراع نمودند - هر یکی از ایشان موجد
 و مخترع هیئتی خاص شدند - مرامر بن مرة مخترع صور
 و نقوش حروف گردید - و اسلم بن سدره فصل و وصل را امتیاز
 داد - و عامر بن جذره حروف معجمه را تعیین کرد - پس از آن
 جماعتی از اهل انبار از ایشان تعلیم یافتند - و بعد از آن اهل حیره
 از ایشان اخذ نمودند - و پس از آن بشر بن عبد الملک که صاحب
 دومة الجندل بود - در هنگام قیام خود در حیره از ایشان اخذ این
 فن شریف نمود - چون در مکه آمد - سفیان بن امیه بن عبد الشمس

برسبیل اشتقاق کلام - بعض از بعض نموده - و چون قبایل عرب
 فی الجمله کثرتی یافتند - بسبب تفریق - لغت هر قبیله انفراد
 پذیرفت - که تا کنون این قانون در اصول - مشترک البین است -
 اما در لهجه و فرع فی الجمله اختلاف واقع است - و اول کسیکه
 بعربی نوشت - نفیس و نصر و تیماء و دومه فرزندان حضرت
 اسمعیل علیه السلام بوده اند - که ایشان حروف را مفصل و مشرّح
 وضع نمودند * قول اخیر قریب بحق است - و قابل قبولیت
 نفس سلیم و طبع مستقیم است - و نیز در تواریخ معتبره و کتب
 مستفیده همین مذکور است * ابن ندیم می گوید که در آغاز
 مراسم خط نویسی - رسم خط مکی بود - چون این رسم شایع گردید -
 و بمدارج کمالات ترقی یافت - رسم خط مدنی ازو مشتق نمودند -
 چون این رسم نیز در حجاز و عراق عرب شایع شد - اهل بصره
 رسم خط خاص از رسم مدنی اختراع نمودند - و بعد از آن اهل کوفه
 رسم خطی مخصوص از رسم بصری استخراج نمودند - که برسم خط
 کوفی در آفاق مشهور گردید *

مقاله دوم در حدود و ایجاد اقسام رسم خط اهل فارس قدیم

مورخین فارس درین باب - بیانات مختلفی و روایات متفرقه
 اوراق صحایف را مشعرون و مزین نموده اند - اما آنچه روایات

این رسومات شد - شش نفر بودند از اهل طمس - که باین اسما
 موسوم بودند - ابجد - هوز - حطی - کلمن - سغفی - قرشت -
 و این شش نفر بمناسبت اسمای خود وضع حروف نمودند - و حروفیکه
 در اسمای ایشان نبود - از قبیل ثا و ضاد و ذال و طا و غیر ذلک
 را بر حروف اصلی ملحق و مرتب نموده - و بعضی روایت دیگر
 چنین ذکر می نمایند - که این اسماء - اسامی پادشاهان مدین
 است - و هلاکت ایشان در یوم الظلّه در زمان حضرت شعیب
 عَلَیْهِ السَّلَام واقع شده بود * قول پنجم آنکه اول کسیکه
 بخط عربی نوشت حمیر بن سبا بوده - و این روایت را
 ابن هشام در سیرت خود ذکر می نماید * قول ششم اینکه اصل
 لغت عربی لغت حمیر و جدیس و طسم و ارم و خویّل بوده - چه
 اینها خلاصه عرب بوده اند - و مصداق بر این قول این است - که
 چون حضرت اسماعیل عم حصول مجاورت حرم کعبه شریف
 نمود - و نشو و نما می آنحضرت در آن سرزمین متبرکه واقع شد -
 و بعد بلوغ رسید - در قبیلّه جرهم مزاجت نمود - و بسبب
 پیروی حکم پدر بزرگوار بآن قبیلّه مانوس شده - و بمخالفت
 ایشان پرداخت - فلذا بواسطه موافقت و مجالست ایشان
 لغت عربی را اخذ نمود - و پیوسته فرزندان آنحضرت بمرو
 ازمنه و ایّام - بحسب حدوث و ظهور اشیا تسمیّه هر شی را -

اجرای شریعت منجوس موفق و موید گردید - کتابی عجیب
 بیرون آورد - که بر جمیع لغات مختلفه حادی بود - و مردمان را
 بتوسیع رسم خط و نوشتن ترغیب و تاکید نمود - لهذا مردمان آنزمان
 بواسطه پیروی آن موجد طریقت بتعلیم و تعلّم رسم خط - همت
 گماشتند - این مقّع ذکر نموده که اهل فرس را هفت گونه رسم قلم
 هست که هر یکی از آن رسوم خصوصیتی خاص دارد و از دیگران
 ممتاز است - و از جمله این رسوم یکی ویش دبیره است که
 دارای سه صد و شصت و پنج حرف است - و بان علم فراست
 و تفاؤل و اشارات چشم و ابرو و امثال اینها می نوشتند - این ندیم
 که در سکه سه صد و هشتاد و پنج هجری قدسی وفات کرد
 می گوید - که درین هنگام آن رسم خط بکلی معدوم و هیچ کسی در
 ابزاری فرس دارای آن رسم خط نیست * دوم کستم که شرطنامه
 و استجاره زمین و قطعات جلی و خفی را بآن رسم می نوشتند -
 و ایضا بآن نگین خاتم و طرز ملبوس و فرش خانه را نقش
 و زینت آرائی می دادند - و نیز سکه درهم و دینار ایشان بهمان
 رسم بوده - و عدد حروفش بست و هشت - سوم نیم کستم که بآن
 کذب طبیّه و فلسفیه را بقید کنایت می آوردند - و بست و هشت حرف
 بود * چهارم شاه دبیره که سلاطین و ملوک عجم باستعمال آن حروف
 در میان خود شان نامه و پیام می نمودند - و رموز امور سلطنت

مؤثقه بنظر رسیده از کتاب الفهرست ایراد نموده ایم - و العهده
 علی الرواة - بعض گویند که در بدو امر کیومرث که قوم فرس او را
 آدم ابوالبشر می دانند - متکلم بلغت فارسی شد - و بمقتضای
 النَّاسُ عَلَی دِینِ مَلُوكِهِمْ - و سَالِکُونَ طَرِیقَ سُلُوکِهِمْ لغت او را
 در عالم منتشر نمودند * و برخی برانند که اول کسیکه بفارسی
 نوشت بیوراسپ بن ونداسپ بود - که مشهور بضحاک است *
 و جمعی قایل اند که افرویدون بن اثقیان - پس از آنکه بر معموره
 روی زمین تسلط یافت - مملکت را بر پسران خود که سلم و طوس
 و ایرج بودند - قسمت نمود - و هر کدام را بخصه مخصوص
 امتیاز بخشید - و درمیانه ایشان فرمانی بزبان فارسی نوشت
 که بان دستور العمل رفتار نمایند * و این ندیم از کتاب الوزراء که از
 مصنفات ابو عبد الله محمد بن عبدوس الجهشیری است - نقل
 نموده که رسم نوشتن بزبان فارسی تا قبل از زمان گشتاسپ بن
 لهراسپ بسوار قلیل بوده - و مردم آنوقت بنوشتن مطالب ببط
 و تفصیل و تشریح بهیچ گونه هنر و اقتداری نداشتند - و یک کلمه را
 بدقت تمام بتسرید یک صفحه می نوشتند - و مطالعه کنند او نیز
 بشق النفس تحقیق مطلب نمودی - در هنگامیکه بستاسپ زینت
 آرای افسر و دیهیم سلطنت گردید - رسم نوشتن در میان مردمان
 وسعت یافت - و چون زردشت بن اسبتمان ظاهر گشت - و در

فصل سیوم در ذکر حدوث نقاط و حروف معجمه در سلسله اسلام

حدوث نقاط و حروف معجمه را بچند نوع روایت نموده اند -
در بدو اسلام اخذ و تحصیل قرأت قرآن شریف و احادیث
مقدسه از افواه الرجال بود - که بتائید تلقین از زبان همدیگر
اصفا و حفظ می نمودند - پس چون اسلامیت بکثرت رواج یافت -
و سلسله اسلام قوی شد - فرقه اسلامیان بواسطه حروف متشابه
الْأَصْوَر مضطر شدند - قوی هست که اول کسیکه بوضع نقاط اقدام
نمود - مرار بود - و حروف معجم را عامر مبتدع گردید - و بقول دیگر
ابو الاسود الدؤلی بتلقین حضرت علی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اینها را وضع
نمودند - بعضی می گویند که نصر بن عامر - و بقول دیگر یحیی بن
یعمرب - بحکم حجاج بوضع نقاط اقدام نموده بود - اما بحسب ظاهر
ز مجمع اقوال استنباط می شود - که باید وضع نقاط در حین ابداع
و اختراع حروف بوده باشد - چه بسیار مستبعد می نماید که حروف
با وجود تشابه صوری تا زمان جمع نمودن و اصحاف مصحف -
عربی از نقاط باشد - و نیز بروایات متعدده و اقوال متکثره
این امر بثبوت رسیده - که صحابه کرام رَضَوْنَهُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ -
مصحف را از هر چیز حتی از نقاط هم تجرید نمودند - و این

خود را بهمان رسم ثبت می کردند - و این رسم خط را از سایر اهل مملکت مخفی و پوشیده می داشتند - تا کسی براسرار امور سلطنت ایشان واقف و آگاه نشود * پنجم هام دبیری و نامه دبیری که دارای سی و سه حرف بود - و این رسم خط مخصوص اصناف عمومی اهل مملکت بوده * ششم راز سهریه که طبقه سلاطین اسرار رموز سلطنتی خود را برعایا باین حروف می نوشتند - و عدد آن چهل حرف که هریک را شانی و صورتی مخصوص و شکلی جداگانه بود * هفتم راس سهریه که بان علم منطق و حکمت می نوشتند - و عدد حروف آن بست و چهار حرف و بعضی با نقاط بودند * و قاعده هجائی که مسمی بزوارشن و تقریبا هزار کلمه بود - داشتند - و این کلمات را هم موصول و هم مفصول می نوشتند - و بهمین کلمات فرقی میان متشابهات می نمودند - این همه رسوم بقراریکه در کتاب الفهرست نوشته است - مذکور شد - چنانچه در زمان سلطنت طبقه فرس که تمامی روی زمین را مسخر کرده - و ترقی و تمدن عمومی ایشان بدرجه علیا رسیده - این مرسومات درمیان آن قوم شریف متداول بود - لیکن بمقتضای زوال آن دولت عظیمه این مرسومات نیز رفته رفته بکلی معدوم و نابود گردید *

بامعان نظر در اسلوب نوشتن و طرح جداول و طرز سطوری نمود -
 در ادای حق قلم او متعیر آمد - که صله و انعام متجاوز از وهم
 و قیاس است - لهذا مصحف را بوی بار داد - و از جمله خوش
 نویسان ابویحیی مالک بن دینار که مولای سامة بن لوی بن
 غالب بود - و مصحف را باجرت می نوشت - وفاتش در سال
 یکصد و سی هجری وقوع پذیرفت - و از جمله کتاب مصحف که
 بحسن خط موصوف بودند یکی خشنام البصری و دوم مهدی
 الکوفی که در ایام هارون الرشید بوده اند - و نیز از آنجمله ابو حدی
 الکوفی بود - که در ایام خلافت معتصم عباسی از نویسندگان بزرگ
 و حاذق ترین معاصرین خود بود - و مصحف را بنهایت لطافت
 می نوشت - و بعد ایشان جماعتی دیگر ظاهر شدند - از آنجمله ابن
 ام شیبان و مسکور و ابو حمیره و ابن حمیره و ابو الفرج که در زمان
 ابن ندیم موجود بوده اند - و آنانکه مصحف را برسم خط محقق
 و مشق و امثال آن می نوشتند - ابن ابی حسان و ابن الحضرمی
 و ابن زید و محمد بن یوسف الفریابی و ابن ابی فاطمه و ابن مجالد
 و شرا شیر المصری و ابن سیر و ابن حسن الملیح و حسن بن الفعالی
 و ابن حدیده و ابو عقیل و ابو محمد الاصفهانی و ابو بکر احمد بن
 نصر و پسر او ابو الحسین بوده اند * ابن ندیم و حاجی خلیفه از قول
 ابو العباس احمد بن محمد بن ثوابه نقل نموده اند - که در ایام

مسئله واضح می نماید که سابقاً نقاط موجود بوده است - و الا
تجربید از نقاط چگونه ممکن باشد وَ اللَّهُ أَعْلَمُ *

فصل چهارم در بیان تاریخ فن خوشنویسی بر سبیل اختصار

آنچه در کتب تواریخ معتبره بنظر رسیده - و طرف یقین
و محل وثوق است - اینکه در صدر اسلام اول کسیکه بفروشتن مصحف -
دارای هفر بلند - و رتبه ارجمند - و مدارج سعادتمند - و موصوف
بحسن خط بود - و اشعار و اخبار خوش اسلوب - بطرز مرغوب - جهت
ولید بن عبد الملک می نوشت - خالد بن ابی الهیّاج بود که
رسم خط او بخط کوفی مشهور آفاق است - و سعد او را باین منصب
مقرر کرده - و او مخترع رسوم دیگر هم بوده است - چنانچه در شرح
العقیده مفصلاً مذکور است - و کتبه سوره مبارکه وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا
به آب طلا بطرف قبله مسجد حضرت خاتم الانبیاء عَلَیْهِ
السَّلَامُ وَالتَّحْنِیَّةُ وَالتَّنَازُلُ نوشته بقلم اوست - و روایت است که حضرت عمر
بن عبد العزیز رضی ازو خواهش نوشتن تمام مصحف نمود - پس
مصحفی بنهایت هنرمندی و طرز دانی و تذهیب باتمام
رسانید - و نزد وی برد - چون نظر حضرت عمر ثانی رضی بان مصحف
گرامی افتاد - بوسید - و بر سر و چشم مالید - و ملاحظه بسیار

الكبير - قلم الثلثین - قلم الزنبور - قلم المفتح - قلم الحکم
قلم العهد - قلم القصص - قلم العرفاج - و این جماعت در اصناف
 این گونه رسم خط بنهایت مهارت و اقتدار باختراع طرزهای شیوین
 و اسلوبهای دلنشین شهرت تمام داشتند. - انتهی * و قتیکه طبقه
 بنفوشاشم ظاهر شدند - احداث رسم خط که مشهور بخط عراقی است
 نمودند - و پیوسته در ترقی دادن آن سعی کما یبغی می کردند -
 چون امر خلافت بمامون عباسی دایر شد - محرک صنعت
 تجوید خطوط گردید - سپس شخص دیگر ظاهر شد - که مشهور
 به أحول محرز که از تمام رموز کتابت مطلع و باخبر و از سایر نکات
 ماهر بود - پیوسته بمراسم و قوانین خط تکلم می نمود - و مخترع
 انواع رسوم نوشتن گردید - و بعد قلم المربع - و قلم النسخ -
 و قلم الریاسی که مخترع آن ذو الریاستین فضل بن سهل است -
 و قلم الرقاع - و قلم غبار الحلیه این پنج رسم قلم دیگر ظاهر و مشهور
 شدند - بعد از اینها اسحق بن ابراهیم تمیمی که مکنی بابی
 الحسین و معلم مقتدر عباسی و اولاد او بود - او هم در ایام
 عصر خود بهترین کتاب و سرآمد کل - مشهور و معروف بود -
 و در رسم الخط رساله قالیف کرده - و مسمی بتکففة الوامق نموده -
 و اسحق تحصیل این کمالات را از ابن معدان و غلامش ابو اسحق
 ابراهیم النفس نموده - و این شیوه مرضیه را در میان اقربای خود

خلافت بنوامید اول کسیکه بنوشتن مصحف مشهور و بحسن خط
 معروف بود قطبهُ بود - که از وفور هنرمندی و حداقت طبعی
 رسم خط را بچهار نوع استخراج نمود - باشتقاق بعض از بعض -
 و بعد از آن در اوایل خلافت بنی عباس درین فن ضحاک بن
 عجلان فرید دهر و وحید عصر خویش گشت - و باز دیاد کششاهی
 مرغوب و دلپذیر - عروس خط را زیب و زینت بخشیده - و فائش
 در سنه یکصد و پنجاه و چهار وقوع یافت - و سپس ازو اسحق بن
 حماد در خلافت منصور و مهدی عباسیان در فن خوش نویسی
 مشهور و معروف گردید - و مجمعی از طلاب در حلقهٔ درس مشق
 و تکمیل این فن شریف نمودند - و اسامی ایشان یوسف کاتب
 او ملقب بلقوة شاعر - و ابراهیم بن المحسن که بر یوسف رتبهٔ برتری
 جسته - و شقیر خادم قاسم بن منصور و ثناء کاتبه جاریهٔ ابن فدیما
 و عبد الجبار الرومی و شعرانی و ابرش و سلیم خادم جعفر بن
 یحیی و عمرو بن مسعدة و احمد بن ابی خالد و احمد الکلبی
 کاتب مامون عباسی و عبد الله بن شداد و عثمان بن زیاد العایل
 و محمد بن عبد الله ملقب بمدنی و ابو الفضل صالح بن
 عبد الملك تمیمی خراسانی است - و جمگی دارای رسم خط
 اصلیه موزونه شدند که عبارات از دوازده نوع رسم قلم است - باین
 تفصیل قلم انجلیل - قلم السجلات - قلم الدیباچ - قلم الطومار

احسن و اعلی می نوشتند - و از اولاد ایشان ابو محمد عبد الله و ابو الحسن بن ابی علی و ابو احمد سلیمان بن ابی الحسن و ابو العسین بن علی بوده اند - و در خانواده ایشان ابن طرز و سبک خوش نویسی بدرجه رسید که از متقدمین تا متأخرین هیچ کس بدرجه ایشان نرسیدند - صاحب کشف الظنون می نویسد که ابن مقله اولین کسی است که مبتدع و مخترع رسم خط بدیع است - لهذا نام نکویش در دایره حیات تا دامن قیامت باقی است - و بعد ازین علی بن هلال معروف بابن البواب ظاهر شد - و رسم خط بدیع را بنهایت خوش اسلوبی و بطرزی بسیار مرغوب قریب داده - در سال چهار صد و سیزده هجری وفات یافت - در متقدمین دیده نشد که در نوشتن بآن اسلوب و آبداری قلم کسی مانند او یا قرین او بوده باشد - اگرچه ابن مقله اول مخترع این رسم است - و فضیلت او بر دیگران بجهت مسبقیت و هم من باب حسن خط است - اما ابن بواب این طریقه را تنقیص و تنظیم کرد - و بحلیه تحلی تجلی داد - و کسوت بهجت و طراوت پوشانید - و شیخ او محمد بن اسد الکاتب بود - و بعد از ابن البواب - بو الدر ظاهر شد - که نام او یاقوت بن عبد الله الموصلي بود - و در سال ششصد و هیجده هجری وفات یافت - و بعد از او ابو الدر یاقوت ابن عبد الله الرومي الحموي بود - و در سال ششصد و بیست و شش هجری وفات کرد - و بعد از آن یاقوت بن یاقوت بن عبد الله الرومي

جاری داشت - و تمامی خویشان و اولاد او اکتساب این کمالات نموده گوی سبقت و نیک نامی از معاصرین خود ربوده - خصوصاً برادر او ابو الحسن که قدم بقدم و نعل بنعل بمسلک وی پیروی نموده - و کذلک پسرش ابو القاسم اسمعیل بن اسحاق بن ابراهیم و پسرزاده او ابو محمد القاسم بن اسمعیل بن اسحاق و ذریه او ابو العباس عبد الله بن ابی اسحاق - و این گروه رسوم خط را بوجه اتم و اکمل تحصیل نمودند - و در آن عهد و زمان در حسن خط و قوافل نکات کتابت - احدی بپایه ایشان نرسیده - و از جمله نویسندگان بنووجه النعجه و ابن مزیر و زنفطی و روایدی بوده اند - و ایضاً خوش نویسانیکه در سلسله وزرا خوش قلم بوده اند - یکی ابو احمد عباس بن حسن و ابو الحسن علی بن عیسی که وفاتش در سنه سه صد و سی و چهار وقوع پذیرفت - و ابو علی محمد بن علی بن مقله که مولد شریفش هنگام عصر در روز پنجشنبه بیست و یکم شوال سنه دویست و هفتاد و دو - و وفاتش روز یکشنبه دهم شوال سنه سه صد و بیست و هشت اتفاق افتاد - و برادرش ابو عبد الله الحسن بن علی - و مولد شریفش اول فجر روز چهارشنبه سالخ شهر رمضان المبارک سنه دویست و هفتاد و هشت - و وفاتش در شهر ربیع الآخر سنه سه صد و سی و هشت وقوع پذیرفت - و این دو برادر طرح خوش قلمی را بعلیا مدارج رسوم ترقی دادند - که بنسبت کتاب سلف بمراتب

محمود - و خواجه عبد الله مروارید این رسم خط را بهایه اعلیٰ رسانیدند - چنانچه صیت خوش نویسی ایشان در اطراف و انکاف عالم منتشر گردید - و در زمان امیر تیمور گورگان خواجه میر علی تبریزی از نسیم و تعلیق خط هشتم را ابداع نمود - که آنرا نستعلیق نامند - و از شاگردان او دو کس این رسم را پیشگاه همت والا نژاد گذاشتند - و بر معاصرین خود رتبه تفوق یافتند - یکی مولانا جعفر تبریزی - و دیگر مولانا اظهر - لیکن در این موضوع علامی ایراد نموده و می گوید که خاطر تامل دارد بواسطه آنکه بسا خطوط نستعلیق که پیش از زمان حضرت صاحبقرانی نوشته بودند - بنظر درآمده است - و از خوشنویسان نستعلیق مولانا محمد اوبهی است - و سرآمد همه مولانا سلطان علی مشهدی است که خط را درین طرز بدیع بهایه والا نهاد - اگرچه از مولانا اظهر تعلیم نگرفته - اما از خطوط وی بسا استفاده نموده - و فیض وافر برداشت - و شش کس از شاگردان مولانا درین طرز خط مشهور آفاق شدند - یکی سلطان محمد خندان - دوم سلطان محمد نور - سوم مولانا علاء الدین - چهارم محمد هروی - پنجم مولانا زین الدین عبدی نیشاپوری - ششم محمد قاسم شاد بشاه و هر یکی بطرز مخصوص بدلیبائی گروهی ممتاز گشت - دیگر مولانا سلطان علی شیر مشهدی - و مولانا هجرانی که درین خط رتبه دارند - و بعد از ایشان سردفتر خوشنویسان نستعلیق مولانا

المستعصمي بود - وفات او در سال ششصد و نود و هشت هجری
 واقع شد - و همین یاقوت مستعصمي است - که ذکر خیر او مشهور
 آفاق در اطباق الرجال الی يوم النفاق نقل هر معقل و نقل هر
 مجلس است - و بعد از آنها چیزیکه در طبقه متاخرین شهرت یافته
 این شش رسم القلم است که مشهور بثلاث و نسخ و تعلیق و ربکان
 و محقق و رقاع است - و اشخاصیکه در این فن شریف خصوصاً
 در این شش رسم قلم سر حلقه نویسندگان عالم - در سلسله بنی آده
 بوده اند - ابن مقله - و ابن البواب - و یاقوت - و عبد الله ارغون
 و عبد الله صراف - و یحیی صوفي - و شیخ احمد سهروردي -
 و مبارک شاه سیوفي - و مبارک شاه قطب - و اسد الله کرمانی -
 اند - و از جمله مشاهیر کتاب در بلاد روم حمد الله بن شیخ الاماسي
 و پسرش دده چلیپي - و جلال - و جمال - و احمد قرة حصاري
 و شاگردان او حسن - و عبد الله الاماسي - و عبد الله قریمي
 و غیر ذلک اند انتهى - ابو الفضل علامي بن مبارک مي گوید
 که در متاخرین مولانا عبد الحی که منشی ابو سعید میرزا بود
 در خط تعلیق ید طولی داشت - و مولانا درویش این طرز خط
 از او بدرجه اعلی رسانید - امّا از منشیان هند هیچکس برا
 اشرف خان که از منشیان حضرت شاهنشاهی جلال الدین اک
 غازي بود - نمی نوشت - و خواجه عبد الله صیرفي - و ملا مع
 شیرازی - و ملا عبد الله آش پز هروي - و ملا ابو بکر - و ملا ش

بسم الرحمن الرحيم

ای قطعه لطف زیر مشقِ کرم
اوراق عطا ز خسروانِ رقت
مجموعه رحمت بکتابی که فیض
شادابی خط یافت ز جَفِّ الْقَلَمِ

در نعت

چون خامه اسلام در آورد بدست
نقش خط نسیم دین اغیارِ نَشْت
شد نستعلیق گویا لب اعجازش
بازار زمان ثلث انکار شکست

بر آگاه دکانِ خُبرت پر روشنی است - که این اعجوبه آفرینش
که او را خط خوانند چون عالم قدیم بی سرو بن است - نه او را
بدایت است نه او را نهایت - در هر زمانی هر طایفه روشنی خاص
در نقوش آن پرداخته - چون هندی و یونانی و سریانی و قبطی

میر علی هروی است - اگرچه بظاهر شاگردی مولانا زین الدین
 نرد - اما از خطوط مولانا سلطان علی استفادۀ تمام نمود - و از جودت
 و ذهانت خویش - تغییر روش بیش نموده - تصرفات نمایان یادگار
 گذاشت - یکی از ایشان پرسید - که میان خط شما و خط مولانا سلطان
 چه فرق است -- گفت که من هم خط را بکمال رسانیده ام - لیکن
 آن نمکی که در خط مولانا سلطان علی هست در خط من نیست -
 دیگر مولانا ملا محمد حسین تبریزی - و میر سید احمد مشهدی -
 و ملا حسن علی مشهدی - و مولانا شاه محمد نیشاپوری -
 و میر معز کاشی - و میرزا ابراهیم اصفهانی اند - و دیگر کاتب
 جادو رقم مولانا محمد حسین کشمیری است - که در عهد سلطنت
 بادشاه جمجاء جلال الدین محمد اکبر بادشاه غازی مسند کتابت
 مزین بذات شریفش بود آنّهی - و دیگر از اشخاص مشهور و کاتبان
 معروف که نوای شهرت در این فن برافراخته - مولانا میر عماد
 قزوینی - و مولانا عبد الرشید دیلمی - و مولانا میر محمد مومن
 حسینی عرشی - و شاه عزیز الله بخاری - و خلیفه غلام محمد
 دهلوی - و هدایت الله زرین رقم - و مولانا میر محمد صالح کشفی -
 و میر سید علی خان تبریزی جواهر رقم و غیر ذلک هستند -
 که شرح احوال ایشان در ضمن کتاب مذکور است - هَذَا مَا أَرَدْنَا
 أَيْرَادُهُ فِي هَذِهِ الْمَقَالَاتِ - وَاللَّهُ خَيْرُ مُعِينٍ - آيَا نَعْبُدُ بِهِ نَسْتَعِينُ -
 وَ آخِرُ دَعْوَانَا أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ *

معنبدل نه سطر نه باریک
 اندرونش سفید نی تاریک
 نه درو پیچ نه درو تابی
 ملک خط راست نیک اسبابی
 گر قلم سخت باشد و گرسست
 دست را زین و زان نباید بست
 قط اول نگو نمی آید
 دومش گر نگو بود شاید
 قط اوسط کنی خطا باشد
 گر محرف کنی روا باشد

در بیان ساختن مداد یعنی روشنائی و ترکیب
 آن که استادان متقدمین یعنی یاقوت
 مستعصمی و غیره هر یک ترکیب
 مرکب بر وضع خود بیان نموده

اگر خواهی که بشناسی سیاهی
 بگویم با تو تحقیقش کماهی
 سیاهی نزد ما نیکوتر آن است
 که اندر دیده براق و روان است

و معقلى و عبرى و انگريزى و فرنگى و کشميرى و کوفى و حبشى
و ریحانى و روحانى و غیره - در بعضى کتب - عبرى را بآدم نسبت
کنند - و طایفه بادریس که خط معقلى را ترتیب داده *

در بیان قلم

بدانکه بهترین قلم آن بود که پخته باشد یعنى نه خام بود و نه
سوخته - و نشان پختگى آنست که رنگ بغایت سرخ بود و نه سفید -
و نه در سفیدی زردی باشد و نه در سرخی سیاه رنگ بود - و قلم
ثقیل باشد و محکم - و اندرون او سفید باشد - و رگهای قلم راست
باید - و اگر رگهای قلم راست نباشد - در کثابت لایق و فایق
نیست - و در درازى شانزده انگشت یا دوازده انگشت باشد -
و سطرى آن از سر انگشت کوچک - و اگر سبک و سیاه باشد عمده
نیست * در قلم شش قرن بود - سه از آن حسن سه از آن قبیح - سرخ
و سخت و سفکی - و دیگر سبک سست و سیاه * * ابیات *

اولا میکنم بیان قلم

بشنو این حرف از زبان قلم

قلم سرخ رنگ می باید

نه به سختی چو سنگ می باید

نه سیاه و نه کوتاه و نه دراز

یاد گیر ای جوان ز روی نیاز

هاون آهني و برنجي - بالاي دوده و صمغ چکانند و صد ساعت
سحق کنند * * شعر *

هم سنگ دوده زاگ است هم سنگ دوده مازو

هم سنگ هر سه صمغ است و انگاه زور بازو

ترکیب آنست که دوده بگیرند - و در کاغذ پیچند - و در خمیر گیرند -
و در تنور گرم بر سر خشت پخته نهند - تا که آن خمیر پخته گردد -
و پس از آن بیرون برآورند - و دوده را در هاون یا کوهائي آهني ریزند -
بعد از آن صمغ عربي را در ظرفی کنند - و آب دران اندازند مقداری
که چون بگدازد بقوت عسل بود - پس پارۀ صمغ حل کرده را در هاون
ریزند - و آن دوده را در آب صمغ خمیر سازند - و بسیار بدسته بکوبند
و بمالند - بعد از آن مازو را بگیرند و بشکنند - و دوچندان آب درو ریزند -
و برگ حفا و برگ مورد از هر یک یکدرم - و همه بر سر مازو ریزند -
و آب مازو و آب زاج و آب چوب بیجاسار ریزند - و یکشنبه روز
بگذارند - و بعد از آن بر آتش نهند و بجوشانند و کفچه زنند *

در بیان روشنائی پایدار

اختراع خوشفویسانست در خط پیشتر
کرده حل این عقده را هر کس برغم یکدرم
تا شود تحریر ابیض متصل هر حرف را
آورد نقاش نادان را صدای زان بسر

و لیکن چون سواد دیده باید
 که در آهش خلل پیدا نیاید
 بداند هرکه از اهل تمیز است
 که اجزای سیاهی چار چیز است
 نخستین زاگ دویم دوده پاک
 ولی هم سنگ باید دوده بازاک
 سیوم جزو سیاهی هست مازو
 ولی مازو بود هم سنگ هر دو
 بود جزو چهارم صمغ خوشرنک
 ولی هر جزو او را ساز هم سنگ
 سیاهی چون به پالوده رسانی
 ز کرباس لطیفش بگفرانی

چون زاگها عزیز الوجود کمیاب اند اگر نباشد بدل او شبّ یمانی
 کنند *

زاگ سوری سرخ باشد قلقدیس اسفید دان

سبز قلقد است و باشد زرد زاگ قلقطار

و اجود ترین همه زرد است - مازو را جوکوب در در چندان آب یکشب
 بخیسانند - و با زاگ سوده در ظرف آهنی غلیان نمایند که نصفی
 باز آید و تقطیر کنند - و در ظرف مزجج یا در سنگ سماق - بضرورت

خامه کوتاه خانه هم نیست در این خط روا
 خشک گردد در نوشتن حرفهایش زود تر
 گر ضرر افتد میان شق سر موئی گذار
 با مرکب از شگاف او کند افزون گذر
 ریزش آن روشنی یکسان بود خوشتر ترا
 سرزند تحریر ابیض هر طرف از هر ممر
 پارچه لگ را بکنی تر بعد از آن با هر دو دست
 ده فشارش تا نماند از رطوبت بس اثر
 پس دو ته آن پارچه را بر فراز تخته کن
 تا که از چین و شکنج ایمن بود او سر بسر
 یک ته دیگر سر بالایی آن کن پارچه
 خشک و نازک در قماش از جنس محمودی دیگر
 در میان آن ته باریک نه مکتوب را
 تا در آید نصف زیر و نصف دیگر بر زیر
 ربع ساعت کن توقف یا که از قرآن بخوان
 نصف سی باره بطور ناظران دیده در
 یا ز آب و یا ز لب تر کن سر انگشت را
 نه به پشت خط که تحریرش چنان شد جلوه گر

مردمان دیده در کردند ایچادش بفکر
 لیک نوشیدند در اخفا ز اقران بیشتر
 چون مهسر شد بمن این نسخه از فضل خدا
 نعمت حق را نوشیدم ز یاران دگر
 دردهام اظهار آن اسرار بر مشتاق خط
 تا صدف سان گوش او گردد ز نظم پر گهر
 روی کاغذ را بکن آهار و پشتش را مساز
 از کمال احتیاط خود چو گل رنگین و تر
 بعد از آن بر روی کاغذ مهره کن بر پشت او
 تا که از آئینه باشد در نوشتن صاف تر
 توتیای سبز را باریک کن چون سرمه سا
 حل نما در آب خالص ای گرامی نامور
 توتیا یک جزو بستن روشنائی دان در جزو
 حل در آب توتیا کن روشنی را سر بسر
 میدهد تحریر ابیض را مضرت بی شمار
 آب ساده در سیاهی گر کنی داخل دگر
 گر شوی محتاج اجرای قلم ای نکته دان
 گهر آب توتیا کان آب ندهد خود ضرر
 بعد از آن بنویس هر چیزی که منظور بود
 خط شکسته نسخ یا تعلیق یا خطی دگر

در ذکر خوشنویسان

ضیاء الحق، حسام الدین چلبی مرید (۱) مولوی روم بود
نستعلیق کتابت خوب میفرمود - و خوشنویس عصر خود
بود *

(۱) جناب مولانا حسام الدین چلبی - که نام اصلی ایشان حسن
ابن محمد بن حسن بن اخي ترک بوده - بموجب ذکر تذکره دولتشاه -
صفحه ۱۹۵ - مرشد جناب مولانا جلال الدین رومی بوده است - چنانچه
میفرسند - که در آخر جناب مولانا روم دست ارادت در دامن تربیت شیخ العارف
المحقق چلبی حسام الدین قونیه‌ای زد - و مرید او شد - و مولانا کتاب مثنوی را
بشارت چلبی حسام الدین می گوید
من المثنوی المعنوی المولوی
ای ضیاء الحق حسام الدین بیار این میوم دفتر که سنت شد سه بار
مدتی این مثنوی تخیل شد مهلکی بایست تا خون شیر شد
و اما در تذکرات متعددی دیگر بر خلاف این مسئله است چنانچه شمس الدین
احمد افلاکی - در کتاب خود المسمی بمناقب العارفين که باشاره مرشد خود
مولانا عارف چلبی پسرزاده جناب مولانا روم در شرح حالات مولانا و اولاد
و اتباع ایشان در سه هفتصد و پنجاه و چهار تصنیف نموده - چنین ذکر مینماید -
که حسام الدین چلبی یکی از مریدان خاص جناب مولانا روم و معتمد را
و در هر کار یار و مددگار او بوده است - و این قول اصح می نماید - و قاف
حسام الدین چلبی بموجب ذکر سفینه الاولیا - صفحه ۱۰۹ - در سه
شصد و هشتاد و سه هجری بوقوع پیوسته - رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ

چون نمایان شد ترا تحریر رنگی خشک کن
 و نمایان نیست دیگر صبر کن لمع البصر
 بعد از آن بر پشت کاغذ رنگ کن از رنگها
 احمر و اصفر کبود و سبز عَنّابی دگر
 بهر این تحریر ابیض سالها کردم قلاش
 تاب سعی آمد سر این رشته در دستم دگر
 در بیان و در نوشتن فرق بسیار آمده
 میشود از تجربه معلوم بر اهل هنر
 سالها این راز مخفی بود در خاطر مرا
 تا ز چشم مردمان این جنس باشد مستتر
 هیچ کنهی بهر این تحریر نتوانم نهفت
 زانکه دنیا فانی و باقیست علم داد گر
 گر تو کوشی در خطا از خویش دان سهو القلم
 و رفه من نفهفته ام این راز ای فرخنده فر
 لیگ می باید ترا از بهر این عقل تمام
 تا نه بینی شام را از نقص بینائی سحر
 کثرت گفتار می باشد بخاطرها گران
 زین سبب کرده علی اشعار خود را مختصر

سیف الدین اسفرنگی^(۱) مرد صاحب علم و صاحب سخن بود -
و چند خط را خوب می نوشت - و در زمان سلطنت چنگیز خان
و اولادش خط نستعلیق و رقاع رواج یافت - و سیف الدین اسفرنگی
خوشنویس عهد سلطان سنجر است *

نظام الملک^(۲) وزیر همعصر عمر خیام و حسن صباح -
صاحب دفتر - خوشنویسی گذشته که باوجود علم و هنر و سیاق -
خط نستعلیق و رقاع بکمال خوبی مینوشت *

خواجه نصیرالدین طوسی^(۳) در هر علم صاحب کمال بود - و در
جميع خطوط ید طولی داشت و خوشنویس بود - در روزگار هلاکو خان
مختار شده بالکل قلاع ملاحده فتح کرد - چنانچه درین باب خود گوید *

(۱) حالات مولانا سیف الدین اسفرنگی در تذکره دولتشاه مطبوع یورپ
در صفحه ۱۲۶ مذکور است - و سلطان سنجر از سنه پانصد و یازده هجری
الی سنه پانصد و پنجاه و دو سلطنت نمود - حبیب السیر جلد دوم -
جز و چهارم صفحه ۹۷ * ۱۲ مصحح *

(۲) نظام الملک ابو علی الحسن در سنه چهارصد و هشت متولد
شد - و در سنه چهارصد و هشتاد و پنج وفات کرد - برای تفصیل احوالش
حبیب السیر جلد دوم - جز و چهارم - صفحه ۹۰ ببینید ۱۲ مصحح *

(۳) خواجه نصیر الدین طوسی تولدش در طوس در سنه شش صد و
هفت و وفاتش در سنه ششصد و هشتاد و دو وقوع یافت - برای تفصیل احوالش
فوات الوفیات جلد دوم صفحه ۱۴۹ و روضات الجنات فی احوال العلماء
و السادات صفحه ۶۰۵ ملاحظه کنند ۱۲ مصحح *

سید دوالفقار^(۱) در عهد سلطان محمد خوارزم شاه شاعر

و خوشنویس بود *

خواجه همام^(۲) در وقت اتابک محمد شاهزاده^(۳) ممدوح

شیخ سعدی باوجود فضیلت خوشنویس بود - و اتابک محمد

شاهزاده نیز با وصف علم و فضل چند خط را بمرتبه کمال رسانیده *

(۱) در مسئله روزگار سید ذوالفقار که نام اصلی آن بزرگوار سید قوام الدین حسن بن صدر الدین علی است - تذکره نویسان اختلاف نموده اند - چنانچه در تذکره دولتشاه صفحه ۱۳۱ و هفت اقلیم مذکور است - که ظهور سید مغفور در روزگار دولت سلطان محمد بن تکش خوارزم شاه (که از سنه پانصد و نود و شش الی سنه شش صد و هفده سلطنت داشت) بوده است - و بموجب عرفات العاشقین و آتشکده آذر - سید مرحوم بواسطه آن قصیده غزلی المسمی بمفاتیح الکلام فی مدایح الکرام که در مدح صدر اعظم محمد الماستوی وزیر شیروان انشاء کرده بود - سفارشی از وزیر مذکور در دست داشته در عراق بخدمت یوسف شاه اتابک لر رسید - و در چوک ملازمان سلطان منسلک گردید - و وفات آن سید عالی تبار در سنه شش صد و هشتاد و نه وقوع یافت رَحِمَهُ اللّٰهُ عَلَیْهِ ۱۲ مصحح *

(۲) بر حسب ذکر تذکره دولتشاه - صفحه ۲۱۹ - خواجه همام الدین از جمله شاگردان خواجه نصیر الدین طوسی است - و از اقربان مولانا قطب الدین علامه شیرازی است - و در شهر سنه ثلاث عشر و سبع مائه وفات یافت - و در تبریز آسوده است و خانقاه او معین است ۱۲ مصحح *

(۳) سلطنت اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی ممدوح شیخ سعدی عَلَیْهِ الرَّحْمَةُ از سنه ششصد و بیست و سه الی سنه ششصد و پنجاه و هشت بوده است - حبیب السیر - جلد دوم - جزو چهارم صفحه ۱۲۹ * ۱۲ مصحح *

عبید زاکانی (۱) مرد هفتمند و فاضل و شاعر و خوشنویس گذشته - کتابی در علم معانی و بیان و قطعه‌های خوشخط بنام شاه ابواسحق درست کرده میخواست تا آن نسخه و قطعه‌ها بعرض حضور در آرد - مردمان حضور گفتند که اینوقت مسخره آمده و شاه بدو مشغول است - عبید تعجب نمود که هرگاه تقرب سلطان بمسخرگی میسر گردد - و هزالان مقبول و علما و هنرمندان و شاعران معجوب و منکوب باشند - چرا باید که کسی برنج و محنت تحصیل علم نماید - به مجلس شاه ابواسحق نافرمانی بازگشت - و مترنم باین رباعی گشت *

در علم و هنر مشو چو من صاحب فن
تا نزد عزیزان نشوی خوار چو من
خواهی که شوی قبول ارباب زمن
کنک آور و کنکری کن و کنکری زن

آل مظفر (۲) حاکم شیراز و فارس بادشاهی مستعد و هنرمند

(۱) خواجه عبید زاکانی در دربار شاه ابواسحق حاکم شیراز و فارس که از دست محمد بن مظفر حسب روایت دولتشاه - صفحه ۲۹۳ - در سنه سبع و اربعین و سبعمائه و حسب الذکر قوا یخ معتبره در سنه ثمان و خمسين و سبعمائه کشته شد - موجود بوده - برای تفصیل احوالش تذکره دولتشاه مطبوع یورپ صفحه ۲۸۸ ملاحظه کنند ۱۲ مصحح *

(۲) مبارزالدین محمد بن مظفر از سنه هفتصد و سیصد تا سنه هفتصد و پنجاه و نه سلطنت کرد - و این حکایت سید زاده را دولتشاه نیز در صفحه ۲۹۴ ذکر کرده ۱۲ مصحح *

* رباعي *

سال عرب چو ششصد و پنجاه و چار بود
 روز دوشنبه اول ذیقعده بامداد
 خورشید پادشاه سماعیلیان ز تخت
 برخاست پیش تخت هلاکو بایستاد

سلطان اویس^(۱) پادشاهی لطیف طبع هنرمند نیکومنظر
 عالم و شاعر بود - بقلم واسطی چنان قطعه خوش خط و صورت دلکش
 مینوشت - که خطاطان نامی و مصوران آن عصر حیران ماندندی *
 خواجه عبدالحی منشی سر دفتر و در خوشنویسی سرآمد
 روزگار بوده - تربیت یافته و شاگرد سلطان اویس است *

ملک معزالدین محمد غوری^(۲) پادشاه هنرمند قدرشناس
 خوشنویس قوی دست جلدنویس بوده *

(۱) ذکر حال سلطان اویس مفصل و مشروح در حبیب السیر مجلد سوم
 در جزو اول صفحه ۱۳۶ مذکور است - و سلطنت از از سنه هفت صد و
 پنجاه و هفت الی هفت صد و هفتاد و شش بوده - و این مضمونیکه مصنف
 درباره سلطان اویس و خواجه عبدالحی ذکر می نماید از تذکره دولتشاه
 (مطبع یورپ از صفحه ۲۶۲) اخذ نموده است ۱۲ مصحح *

(۲) معزالدین محمد بن سام غوری از سنه پنج صد و شصت و نه
 تا سنه شش صد و دو سلطنت کرد ۱۲ مصحح *

در علم و هنر صاحب کمال گذشته - هفت خط را بخوبی
می‌نوشت - و هرچه می‌نوشت دلچسپ می‌نوشت - شاه
مذکور ممدوح خواجه حافظ شیرازی (۱) است *

(۱) خواجه مُلَکِ الرَّحْمَةِ نظم‌های چند - چون سلک لالی منثور -
در مدح شاه منصور دارد - از آنجمله چند بیت که بوزن مثنوی بتضمین اشعار
نظامی قُدّس سرّ گفته درین مورد ذکر می‌نمایم * * اشعار *

مین تا بود مظهر عدل و جور * فلک تا بود مرتع جدی و تور
خدیو جهان شاه منصور باد * غبار غم از خاطرش دور باد
بعده الله ای خسرو جم‌نگین * شجاعی به‌پیدان دنیا و دین
بمنصوبیت در جهان رفته نام * که منصور باشی بر اعدا تمام
و نیز در فزل که مطلع رشک مطلع آفتاب است بطریق تهنیت آورده *

بی - که رایت منصور بادشاه رسید * نوید فتح و بشارت به‌هرو ماه رسید
و در مسئله سنه وفات خواجه عَلَیْهِ الرَّحْمَةُ اختلاف است - چنانچه در تذکره
دولتشاه - صفحه ۳۳۸ مذکور است که وفات خواجه حافظ در شهر سنه
اربع و تسعین و سبعمائه بوده - و در لب التواریخ و خلاصه الاخبار بموجب عدد
خاک مصلی وفات ویرا در سنه هفتصد و نود و یک ذکر نموده اند - اما آنچه
درست و بتحقیق پیوسته اینکه بطریق تعبیه در اعداد کلمه خاک مصلی
در سنه هفتصد و نود و دو وفات ایشان وقوع یافته - و همین تاریخ را
در نفحات الانس صفحه ۷۱۵ و حبیب السیر جلد سوم جزو دوم صفحه
۳۸ و خزائن عامره صفحه ۱۸۱ و کشف الظنون جلد سوم صفحه ۲۷۲ ذکر
نموده اند ۱۲ مصحح *

و خوشنویس بود - چند خط میفرشت - حکایت گفتند که روزی سلطان مظفر در مکتب در آمد که سیدزاده بکتابت مشغول بود - پرسید که این کودک پسر کیست - گفتند که پسر سید عضد است - دید که جمال با کمال و فراستی زیبا و کلامی موزون دارد - معلم را پرسید که در مکتب کدام کودک بهتر می نویسد - عرض کرد این سیدزاده سید جلال نامی - محمد مظفر - سید جلال را طلب فرمود - و گفت : بنویس تا خط ترا تماشا کنیم - سید بدیهه این قطعه نظم کرد - و کتابت خوشخط نموده بدست سلطان داد * * قطعه *

چار چیز است که در سنگ اگر جمع شود
لعل و یاقوت شود سنگ بدان خارائی
پای طینت و اصل گهر و استعداد
تربیت کردن مهر از فلک مینائی
در می این هر سه صفت هست ولی می باید
تربیت از تو که خورشید جهان آرائی

محمد مظفر در حسن خط و زیبایی شعرو قابلیت سیدزاده حیران بماند - و سید عضد را گفت که این پسر صاحب فضیلت است - و او را در ملازمت خود گرفت - و سید عضد روزگار محمد مظفر وزیر بود *

شاه منصور^(۱) بادشاه ایران بادشاه ذی شوکت و شجاعت

(۱) سلطنت شاه منصور بن سلطان مظفر از سنه هفتم و نود تا سنه

هفت صد و نود و پنج بوده - برای تفصیل احوالش حبیب السیر - جلد سوم - جزو دوم صفحه ۴۰ ملاحظه کنند ۱۲ مصحح *

نستعلیق می‌نوشتند - لیکن این مرد بزرگوار قواعد در خط نستعلیق مقرر نموده - و نزاکتی بهم رسانیده - و از شاگردان او دو کس کار پیش دستی بردند - یکی مولانا جعفر قبری - و دومی مولانا اظهر - در زمان امیر تیمور صاحبقران خواجه میر علی شهرت پیدا کرده * میر علی هروی - و ملا میر علی شیرازی - و میر علی خراسانی - دوسه اشخاص دیگر خوشنویسان هم‌نام در زمان امیر تیمور صاحبقران گذشته اند - نوشته هریک بفطر درآمده - بوضع علیحده علیحده - قوت دست و رویه هر همه داشتند - خواجه میر علی در عهد امیر صاحبقران زیاده از جمیع خوشنویسان شهرت داشت * تلویع وفات *

سلطان تمر آنکه مثل او شاه نبود

در هفتصد و سی و یک آمد بوجود

در هفتصد و هفتاد یکی کرد خروج

در هشتصد و هفت کرد عالم پدرود

هفتاد و دو سال و یک ماه و هجده روز عمر یانت * جهانگیر سلطان (۱)
و عمر شیخ سلطان (۲) - و میران شاه گورگان (۳) - و میرزا شاه رخ

(۱) فیث الدین جهانگیر در سنه هفتصد و هفتاد و هفت وفات

کرد ۱۲ مصحح *

(۲) عمر شیخ در سنه هفتصد و نود و هفت دنیا را وداع

نمود ۱۲ مصحح *

(۳) جلال الدین میران شاه از سنه هشت صد و هفت الی سنه

هشت صد و ده در آذربایجان و عراق حکمرانی کرد - و در همان سال نعت

سلطنت را پدرود نمود ۱۲ مصحح *

خواجه مير علي تبريزي^(۱) از نسخ و تعليق خط هشتم ابداع نمود - که آنرا نستعليق گویند - و آن تمام دور ست - پیشتر هم خط

(۱) قاضي نور الله شوسنري در مجالس المومنين اشعاري چند که مشتمل بر حالات مولانا مير علي تبريزي است - از رساله منظومه مولانا سلطان علي مشهدي نقل کرده - تَنْمِيماً لِلْفَائِدَةِ - درينجا درج شد *

متنوي

نسخ و تعليق گر خفي و جلي است * واضع الامل خواجه مير علي است
حسبش بود با علي ازلي * نسبش نيز ميرسد بعلي
تاکه بود ست عالم و آدم * هرگز اين خط نبود در عالم
وضع فرمود او ز ذهن دقيق * از خط نسخ و وز خط تعليق
نی کلکش از آن شکر ریز است * کاشش از خاک پاک تبریز است
نکني نفی او ز ناداني * بی ولایت نبوده تا داني
کاتبانی که کهنه و نویند * خوشه چينان خرمن اویند
در جمیع خطوط بوده شگرف * ز استادان شنیده ام اين حرف
خط پاکش چو شعر او موزون * هست تعريف او ز حد افزون
بد مفاخر بجمع الافضال * شيخ شيرين مقال شيخ کمال
آنکه شعرش چو میوه های خجند * هست شیرين تر از نبات و ز قند
همه رفتند ازین جهان خراب * رخ نهفتند در نقاب تراب
بهرشان زانچه خوانم و دالم * روح الله روحهم خوانم
در مرآت العالم نوشته که مولانا تبريزي معاصر کمال خجندي المتنوي سده
ثلاث و ثمانمائه بوده است - و شریزه از حالات وی نیز در آئين اکبري
جلد اول صفحه ۱۱۴ مذکور است ۱۲ مصحح *

* قطعه *

کردن بنه جفائی زمان را و سر میبچ
 کار بزرگ را نتوان داشت مختصر
 سیمرغ وار از چه کنی قصد کوه قاف
 چون صعوه خورد باش و فروریز بال و پر
 بیرون کن از دماغ خیال محال را
 تا در سر سرت فرود صد هزار سر

شاهزاده بایسنغر^(۱) بن شاهرخ میرزادر علم و هنر خوشنویسی
 گوی از اقران ربوده - و شش قلم نوشتی - در هنرمندی و هنرمند
 نوازی شهره آفاق و خط و شعر در روزگار او خیلی رواج یافت -
 گویند چهل کاتب خوشنویس در کتاب خانه او بکتابت کلام الله
 و کتب فارسی و عربی و ترکی مشغول بودی - و مولانا جعفر
 تبریزی - سرآمد کتاب و رئیس الکاتبین دربار وی بوده - بعد از خسرو
 پرویز چون بایسنغر سلطان کسی بعشرت و تجمل معاش نکرد -
 و شعر عربی و ترکی و فارسی نیکو گفتی * * و له *

گدای کوی او شد بایسنغر

گدای کوی خوبان بادشاه

(۱) شاهزاده بایسنغر در سده هشت صد و سی و هفت بدار باقی

بهادر^(۱) هر چهار پسر امیر تیمور شجاع و شاعر و خوشنویس صاحب علم و هنر بوده اند * و از بادشاهان عصر که هفت قلم دران عصر بوده - سلطان السلطان احمد بغداد - خلف سلطان اویس جلایر که به شش هفت قلم نوشتی - قبل از وصول حضرت صاحب قران سلطان احمد این قطعه گفت - و از دست خود بهفت قلم به خوشخطی کمال نوشته نزد صاحبقران فرستاد * * قطعه *

گردن چرا نهیم جفائی زمانه را
زحمت چرا کشیم بهر کار مختصر
دریا و کوه را بگذاریم و بگذریم
سیمرغ وار زیر پر آریم خشک و تر
یا با مراد بر سر گردون نهیم پای
یا مرد وار در سر همت کنیم سر

میران شاه و شاهزاده میرزا خلیل بموجب ارشاد امیر جواب شافی نظم کرده - و بخوشخطی تمام فوراً درست نموده نزد احمد بغداد فرستاد - و آن اینست *

(۱) میرزا شاهرخ در خراسان و مازندران و سجستان در سنه هشت صد و هفت ایالت داشت - و از سنه هشت صد و هفتده در شیراز و اصفهان و غیر ذلک فرمانفرمائی نمود - و در سنه هشت صد و پنجاه راه سفر آخرت پیدش گرفت ۱۲ مصحح *

مولانا در اواخر عمر در شهر استرآباد اقامت نموده - و مرقد مولانا
محمد کاتبی^(۱) نیز در خطه استرآباد

مولانا سیمی در شش خط مهارت داشت - در هر فن مرد
مستعد صاحب کمال - اول در نیشاپور بودی - بعد از آن در مشهد
مقدس رضوی ساکن شد - و بعد علاء الدوله شاهزاده بن بایسنغر -
مولانا سیمی^(۲) در یکشنبه روز سه هزار بیت نظم کرده - و بطور
کتابت خوشنویسانه نوشته - و در آن معرکه خاص و عام مشهد جمع
بودند - و نقاره و دهل میزدند - نه بقضای حاجت برخاست
و نه طعام خورد - و نه خواب کرد *

یحیی واسطی^(۳) در فن خطاطی صاحب کمال مشهور
و در شاعری و علم فقه یگانه دهر - بروزگار خاقان مغفور شاهرخ

(۱) وفات مولانا کاتبی در سنه هشت صد و سی و هشت اتفاق افتاد -
برای شرح حالش تذکره دولتشاه صفحه ۳۸۱ - و خزانه عامره - صفحه ۳۸۵ -
و حبیب السیر - جلد سوم - جزو سوم - صفحه ۱۴۹ ملاحظه فرمایند ۱۲ مصحح *
(۲) این واقعه را تذکره دولتشاه در صفحه ۴۱۳ نیز ذکر کرده و باقی
شرح حالش نیز در آنجا مذکور است ۱۲ مصحح *

(۳) یحیی واسطی مشهور بمولانا یحیی سبیک نیشابوری است - وفاتش
بموجب ذکر حبیب السیر در سنه اثنین و خمسین و ثمانمائه اتفاق افتاد - شرح
حالات وی در تذکره دولتشاه - صفحه ۴۱۷ - و حبیب السیر جلد میوم - جزو
میوم - صفحه ۱۴۸ مفصل است ۱۲ مصحح *

سلطان ابراهیم^(۱) از نبایر تیمور - ابن شاه رخ میرزا فهم و ذکی و خوشنویس و شاعر و در علم سیاق سرآمد زمانه - قانون دفاقر فارس بخط خود نوشته - و خطوط فارسی و عربی بکمال رسانیده که نقل خط یاقوت مستعصمی کردی - و مبصران آنرا بخواهش خریدندی - شاهزاده مذکور مولانا شرف الدین علی یزدیرا طلبیده زر خطیر صرف کرده درخواست تاریخ تیموری نموده - و مولانا در وقت پیری آن کتاب بهاس خاطر شاهزاده تالیف نموده - به ظفر نامه موسوم ساخت *

مولانا کاتبی - نام او محمد است و مولد و منشی او قریه طرق و راوش بوده که از اعمال ترشیز است - در ابتدای حال به نیشاپور آمده - در خطاطی و خوشنویسی قدرت کمال داشت - و بسبب خوشنویسی تخلص او کاتبی است - از جهت ناقدردانی از تراکه ناخوش گذشته این قطعه در حق اسکندر بن قرايوسف گفته *

• قطعه •

زن و فرزند ترکمانرا گاد * همچو مادر سکندر بد رای
آنچه ناگاده مانده بود از وی * دادگادن بلشکر چغنی

(۱) سلطان ابراهیم در بلخ از سنه هشت صد و دوازده تا سنه هشت صد و هفتاد مالک انصر و دیهیم بود - و در لرستان در سنه بست و هفت نیز مالک الرقاب گشت - و در سنه هشت صد و سی و هفت رخت سفر آخری

علي مشهدي^(۱) رساله در قواعد فن خط بطور شعر قدما در تمام هند

و مشرق و مغرب مشهور و معروف است * شعر *

هَبِّذَا كَاغْذِ سَمَرْقَنْدِي

مَكْنَشْ زِدْ اَكْرَ خَرْدَمَنْدِي

كَاغْذِي بَهْتَرُ از خَطَائِي نِيست

حَاجَتِ آنكه آزمونايي نِيست

میر علي الکاتب از سادات هرات است - نام پدر وی محمود

که متخلص برفیقي است - و میر علي شاگرد سلطان علي بوده

جامع جمیع علوم - در عربي و فارسي و شعر دخل تمام داشت

شاعر نازک خیال است - مجنون تخلص می کرد - چندی در بخارا

نیز سکونت کرد - چنانکه خود میفرماید * قطعه *

عمری از مشق دوتا بود قدم همچون چنگ

تا که خط من بیچاره بدین قانون شد

طالب من همه شاهان جهان اند و مرا

در بخارا جگر از بهر معیشت خون شد

(۱) وفات مولانا سلطانعلي مشهدي بموجب ذکر مرآت العالم در سنه

نهصد و دو بوده - اما در حبیب السیر وفاتش در سنه نهصد و نوزده مذکور

است - وَاللَّهِ اعْلَمُ - و تفصیل حالاتش در حبیب السیر جلد سوم - جنو سوم -

صفحه ۴۴۳ و مجالس المؤمنین ملاحظه کنند ۱۲ مصحح *

سلطان بفضل و استعداد شهرت یافت - خصوصاً در علم شعر و خط صاحب فن بوده است - و چند کتاب بنظم آورده - و کتاب اسراری و خماری تألیف نموده - و سخنان اکابر و استادانرا بتضمین در آن نسخه آورده - و این بیت از آن جمله است *

* شعر *

مکن اسرار خالص را به قند و زعفران معجون
به رنگ و بوی و خال و خط چه حاجت روی زیبا را
مولانا سلطان علی مشهدی در خط نستعلیق مشهورتر از
آنست که احتیاج نوشتن تعریف باشد - در مشهد مقدس بتعلیم
خلائق پرداخت - مرد مرتاض و متورع بود - و شعر هم میگفت -
و این ابیات ازوست *

مرا عمر شصت و دو شد بیش و کم
هنوزم جوان ست مشکین قلم
توانم نوشتن خفی و جلی
هنوزم که العبد سلطان علی
و این شخص بزرگ از همه بهتر بود - اگرچه باین نام چند کس
خطاطان دیگر هم - مثل سلطان علی فانی - و سلطان علی تبریزی -
و سلطان علی خراسانی - و سلطانعلی قزوینی و غیره گذشته اند -
چنانچه خط آنها در مرقعات بقید کتبه بنظر در آمد - و از سلطان

خوشنویسی مثل خواجه میرعلی^(۱) که نزد بعضی واضح الاصل است - و میرعلی الکاتب تصور کردن وهم و خیال - و خطاطی چون او پیدا شدن مصال - خط آنها ضرب المثل است - که هرچیز خوب را قطعه میرعلی گویند - هر کتابی و هر مرقعی که مینوشتی تاریخ اتمام را خود نوشتی و گفتی - لیکن نوشته سندی این بزرگ بهمرسیدن خیلی دشوار است - مرقعی که جهانگیر بادشاه از شوق خود درست کرده بود - گویا باغ بهاری بود - سندی و صحیح معه کتبه سید ملاحظه شد - مردم در اکثر نوشته نام بزرگان و رفتگان نوشته خلق را در وهم انداخته اند - و این اتمام تاریخ مدرسه بخارا از دست *

* قطعه تاریخ *

میر عرب قطب زمان غوث دهر

ساخت چنین مدرسه بوالعجب

(۱) مراد ازین خواجه میرعلی - علی بن هلال الکاتب المشهور بابن بواب است - ابن خلکان در وفیات الامیاء جلد اول - صفحه ۳۷۶ (مطبوعه ایران) گفته که در تاریخ وفات وی اختلاف است - برخی برآنند که در سال چهار صد و بیست و سه وفات کرد - و بعضی گفته اند که وفات او در جمادی الاول از سال چهار صد و سی و سه بود - و در بغداد مدفون گردید - و همین اختلاف را نیز در مجالس المؤمنین قاضی نورالله خوسنری ذکر نموده - شرح حالات او را در ابن خلکان در صفحه مذکور هرکس بخواهد ملاحظه فرماید ۱۲ مصحح *

سوخک از غصه درونم چه کنم چون سازم
 که مرا نیست ازین شهر رهی بیرون شد
 خوشنویسان جهان سافر عشرت نوشند
 ساغر عیش مرا بین که سراسر خون شد
 حسن خط بهر خلاصی ز جنون منی جستم (۱)
 و که خط سلسله پای من مجنون شد

و این معما باسم مهدی از منظومات اوست * * معما *

خوش آنکه بعشق مبتلا گردیده
 بهگانه ز خویش و اقربا گردیده
 یکبارگی از قید خرد وارسته
 در میکده ها بی سرو پا گردیده

همراه عبد الله خان اذبک بسیار ماند - و گویند به آستادی پسرش
 مومن خان سرافرازی داشت - لیکن آب و هوای بخارا موافق طبع
 نیامده - و از آنجا به بهانه سیر بلاد برآمده - گلشن خط را رنگ
 و بوی تازه و رونق بی اندازه داده - مشام عالم را از ریاض و ریاحین خط
 خود معطر ساخت - و در اصول و صفا از همه خوب تر نوشت -

(۱) در مجالس المؤمنین این مصرع چنین مذکور است *

مصرع

۱۲ مصحح *

این بلا بر سر من از حسن خط آمد امروز

* قطعه *

الا ای بی نظیر خطّ خط
کسی نفوخته از تو در جهان به
چو از کلک تو گردد دال مرقوم
ز دور زلف و قدّ دلبران به

* قطعه *

چشم صاد و زلف دال و قد الف
طوره لام است و دهان میم مراد
کلک استاد ازل زین پنج حرف
صد آلم بر روی جان مانهاد

* قطعه *

مرا اگر توندانی عطاردم داند
که کیستم من و از کلک من چه کار آید
هزار سال بیاید که تا بباف هنر
ز روی دانش چون من گلی بیاراید

* قطعه *

چند در وادی خط میکنی ایدل تگه و پوی
بشنو این نکته و چون من بفشیم فارغ بال
پنج چیز است که تا جمع نگردد باهم
هست خطاط شدن نزد خرد امر معال

بوالعجب این است که تاریخ او

۹۴۲

مدرسۀ عالی میر عرب

- قواعد خطوط سبعه را برای شاهزاده سلطان مظفر منظوم ساخته -
 در آنجا داد سخنوری داده - چون تعریف خط خود را نیکو گفته -
 و احاطۀ اشعار رنگین او را در این مختصر گنجایش ندیده - بر چند
 بیتی از دیوانش اکتفا کرده *

* مثنوی *

شاعر نادر سخن و ساحرم

در فن خط نیز بسی ماهرم

فیض مسیحا ز دم می چکد

آب حیات از قلم می چکد

* رباعی *

تا کلک نوشتن تو اعجاز نما است

بر معنی اگر لفظ کند ناز بجا است

هر دایره ترا فلک حلقه بگوش

هر مدّ ترا مدّت ایام بها است

* رباعی *

هر کس که به صفحه خطم دیده گشاد

دل بر خط دلبران مهوش نهاد

در عالم خط منم مسلم امروز

آستانان را چنین خطی دست نداد

میرحاجی پسر خوانده آقا عبد الرشید که خیلی متوجه
حالش بودند - و مزیز و مکتوم میداشتند - نستعلیق بطور آقا خوب
می نوشت - اکثر نقل خط آقا نموده است - گویا آقا نوشته است
از کتبه معلوم میشد که نوشته میرحاجی است *

سعیدای محمد اشرف از شاگردان رشید آقا عبد الرشید بود -
نوشته اش برویه آقا خیلی زبردست بنظر درآمده *

مولائی شاعر از شاگردان آقا گذشته - هم در خفی و هم در
جلی بسیار خوب رویه استاد می نگاشت *

چندر بهان منشی^(۱) و سم بهان از شاگردان آقا عبد الرشید
در نستعلیق بودند - و خط شکسته از کفایت خان تحصیل نمودند -
در هر دو خط یکتا گذشته اند - مشق و قطعه و کتابت هر دو
توده توده از نظر گذشته *

خواجه نامی از شاگردان آقا عبد الرشید در نوشتن خط نستعلیق
بکمال قوت و شیرینی سرآمد همعصران خود بوده - اکثر کتابت
و خط و قطعه ها نوشته او دیده شد *

(۱) چندر بهان متخلص ببرهن و مصنف چهارچمن حسب ذکر مرآت
جهان نما در سال هزار و شصت و هشت و مطابق قول صاحب تذکره شمع انجمن
صفحه ۹۲ در سنه هزار و هفتاد و سه وفات کرد ۱۲ مصحح *

قوت دست و وقوفی ز خط و دقت طبع
 طاقت محنت و اسباب کتابت بکمال
 گرازیی پنیج قصورست یکی را حقاً
 ندهد فائده گر سعی نمائی مد سال

گویند بر دوکان عطاری نشست - شخصی درخواست مفردات کرد
 فوراً قلم را تراشیده همان دم بسرعتی تمام نوشت - که اول تا آخر
 تریب بود - و وی با اکثر یاران میگفتی - که هرچند خط من از خط
 سلطان علی فایق است لیکن آن نمکی که خط او دارد در خط من
 نیست - زهی انصاف و منصفی که بزرگان از حق نمیگزینند (۱) *

دارا شکوة (۲) پسر شاهجهان بادشاه شاگرد عبدالرشید
 آقا است - باوجود اشغال امور شاهزادگی و دیگر علوم - برویۀ آقا
 عبد الرشید شاید کسی مثل او نوشته باشد *

(۱) در تذکرۀ شمع انجمن - میر علی کاتب معینون را معاصر جامی
 گفته - و در مرآت العالم مذکور است که وفاتش در سنه نهصد و بست چهار
 اتفاق افتاد - اما اسم احوال اینکه وفاتش تقریباً در سال نهصد و پنجاه واقع بوده -
 و از مصنفات او دو کتاب یکی المسمی برسم الخط و دیگر المسمی بخط و مصاد
 در کتابخانه مبارکه برتیش میوزیم موجود است - و در حبیب السیر - جلد سوم -
 جز و سوم در صفحه ۳۵۰ اشاره در حالات او تحریر نموده ۱۲ مصحح *

(۲) وفات شاهزاده دارا شکوة در سال یکهزار و شصت و نه هجری وقوع

یافت ۱۲ مصحح *

کشیده - و شوق تحصیل خط زیاده از حد داشت - تا خطش باین پایه رسید - در اوایل عهد بادشاهی عالمگیر (۱) در هفد آمده مشهور گردیده *

خطش بکردۀ مانی و نقش بهزاد است
 که این سیاه قلم کار خوب استاد است
 عالمگیر او را باوستانی شاهزادگان برگماشت - رفته رفته بخدمت نویسی داروغگی کتابخانه سرفرازی حاصل نمود - اگرچه در اوایل ایام پیش آقا خطش سرسبز نشده - تمام عمر در رکاب اورنگ زیب در کشمیر و دکن مانده عمدگی بهمرسانید - روزی شخصی از قلمدان بردارش پرسید - که خان از روی خط کدام کس مشق میفرمایند - گفت روزی از روی خط میر عماد - و روزی از خط آقا عبد الرشید دیلمی - و بآقا اتحاد قلبی میداشت - و بسیار پاس خاطر و تواضع و تعظیم و رسل و رسایل و حسن سلوک فیما بین هر دو

(۱) آنچه از کتب دیگر مثل مرآت العالم وغیره بنظر رسیده اینکه میر سید علیخان جواهر رقم در عهد صاحبقران ثانی شاهجهان وارد هندوستان گشت - و از حضور وی ب خطاب جواهر رقمی مشرف گشته - بتعلیم محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر مامور شده هر امتیاز بر افراشت - در عهد سلطنت عالمگیر بداروغگی کتابخانه مقرر شده - و طبع شعر نیکو داشت - در سنه یکهزار و نود و چهار هجری بدار باقی شناخت ۱۲ مصحح *

عبد الرحمن فرمان نویس شاگرد آقا عبد الرشید بوده - قطعه‌ها و نوشته خفی او دیده شد - لیکن در فرمان زور دست خیلی معلوم میشود *

عبد الرحیم فرمان نویس از تلامذۀ آقا عبد الرشید - برویۀ آقا فرمان زبردست می نوشت - در قطعه و فرمان متانت در خطش از دیگران زیاده یافته شد *

عبد الکریم نبیرۀ عبد الرحمن فرمان نویس نیز از آن دورۀ است - نوشته این بزرگ زبردست و دلچسپ است - نوشته‌های او بسیار دیده شد - و قطعه نوشته بی ساختۀ او نزد فقیر موجود است *

عبد الکریم قادری خوشنویسی گذشته - و بسیار خوب مشق بهم رسانیده - اصل نوشته او بسیار ملاحظه کرده شد - و نیز عبد الکریم نام خوشنویس اشخاص دیگر هم گذشته اند در عهد محمد (۱) شاه - و جمله خوشنویسان مسلم الثبوت بودند *

سید علیخان جواهر رقم الحسینی - گویند از تبریز است - نام پدر وی آقا مقیم است که علم خط در ولایت تکسب کرده برویۀ آنجا میفرست - و برویۀ میر عماد بسیار مشق کرده - و چله‌ها

(۱) محمد شاه بادشاه دهلوی از سنه هزار و صد و سی و سی الی سنه هزار و صد و شصت و یک برآورنگ شاهی نشست ۱۲ مصحح *

هدایت الله لاهوری خوشنویس زبردست گذشته - و بطور
میر عماد خیلی خوش اسلوب و دلچسپ نوشته - و دوسه اشخاص
دیگر باسم هدایت الله در خوشنویسی گذشته اند - و نوشته آنها نیز
از نظر گذشته *

میر محمد باقر خوشنویس عالمگیر است (۱) - خط این عزیز
بسیار شیرین و دلچسپ و مضبوط بنظر در آمد - و بادشاه را خط
میر مذکور بسیار پسند آمد - چنانچه در اکثر رقعات خود ذکر نموده -
و به استادسی و الاجاه و غیره سرافراز فرمود *

محمد زاهد مرد مشاق و خوشنویس بسیار زبردست گذشته -
آخر دوره عالمگیر مستثنی بوده - هرچه می نوشت بمثالت
و شیرین می نوشت - و در فن تصویر هم دستگاهی داشت *

حاجی نامدار از خوشنویسان نامی است - اکثر قطعه خفی
این بزرگوار برویه آقا دیده شد - و مرد مشاق بوده - و هرچه نوشته
بر وضع نیکو و شایسته نوشته - در دور فرخ سیر (۲) بوده -
شاهزاده را اصلاح می داد - و استاد مشهور گذشته *

(۱) دوره سلطنت محی الدین اورنگ زیب عالمگیر چنانچه از تواریخ
استنباط می شود از سنه هزار و شصت نه الی سنه هزار و صد و هزده بوده
است ۱۲ مصحح *

(۲) مدتی فرمانفرمایی فرخ سیر چنانچه از تواریخ مشهود افتاد از سنه هزار
و صد و بست و چهار تا سنه هزار و صد و سی و یک امتداد داشت ۱۲ مصحح *

مروعی بوده - گویند بعارضه جفون در دکن ازین جهان درگذشت -
و نعش او را از دکن بدلهلی آورده مدفون کردند *

شمس الدین علیخان پسر او نیز بخطاب جواهررقم مخاطب
گشته - لیکن در خط برابر شاگردان پدر بخود نشد - چنانچه
نوشته اش معه کتبه نزد فقیر موجود است *

هدایت الله زرین رقم ^(۱) گویند در ابتدا بطور محمد حسین
کشمیری مشق میکرد - و بعد از آن از سید علیخان جواهررقم خط
اخذ نموده - بمشق شبانه روز خط را بکمال رسانیده - رفته رفته داروغه
کتابخانه عالمگیر شده - و اکثر نسخه دیوان حافظ بموجب ارشاد
بادشاه بخط خفی مینوشت - و به استاد بی شاهزاده کام بخش
و غیره سرفراز شده - حق اینست که قطعه بخط هدایت الله زرین رقم
بنظر در آمده - که بهتر از نوشته جواهررقم خان بود - غرض گوی
سبقت از استاد برده است - لیکن خود را کمترین می دانست - هرگز
الفاظ تکبر و عجب بر زبان نیارده - در آن زمان اکثر شاهزاده
و پسران محمد اعظم شاه و غیره شاگردان این بزرگوار خوب نوشته اند *

(۱) در تاریخ محمدی مذکور است که در عهد اورنگ زیب یکی از کتاب
معتبر بود - و در سنه هزار و صد و هیجده هجری در احمد نگر طومار عالمگیری
عمر خود بمقرائن موت منقرض نمود ۱۲ مصحح *

محمد اسلم^(۱) گویند مرد متقی و مراقص - خوشنویس خط نستعلیق بوده - اکثر مشق و قطعه دستخطی او بمطالعه و مشاهده در آمده - بموقع و بطرز خوب مینوشت - و بوضع آقا رشید کتابت میفرمود - در خط وی منازت و شیرینی جلوه ظهور میداد *

میر محمد موسی سید صمیم النسب باشنده و متوطن سرهند - خوشنویسی مشهور - برویه میر عماد کتابت می نمود - هم قطعه خوب می نوشت - و هم کتابت خوش آیند میکرد - و در دوره محمد شاه در سلک خوشنویسان حضور منسلک بود - و استاد رای سده رای دیوان خالصه شریفه است *

میر محمد عطا حسین خان متخلص به تحسین مخاطب بموضع رقم ابن محمد باقر طغرانیوس در هندوستان اشتهار دارد - قصه چهار درویش بموجب ارشاد نواب شجاع الدوله بهادر^(۲) بزبان

(۱) محمد اسلم پسر محمد حقیظ الانصاری القادری مصنف کتاب المسمی بفرقة الناظرین (در تاریخ مسلمانان هند از ابتدا تا سنه هزار و صد و هشتاد و چهار) در زمان نواب شجاع الدوله در فیض آباد بوده - شاید که محمد اسلم خوشنویس سابق الذکر همین باشد وَ اَللّهُ اَعْلَمُ ۱۲ مصحح *

(۲) نواب شجاع الدوله صوبه دار اوده از سنه هزار و صد و هشت و هفت تا سال هزار و صد و هشتاد و هشت بود - و شرح حالات میر محمد عطا حسین متخلص بنحسین در تذکره شعرائ هند مترجمه مولوی کریم الدین در صفحه ۲۱۸ نیز مذکور است ۱۲ مصحح *

محمد افضل الکسینی خوشنویسی از خوشنویسان نامی است - لیکن اکثر نوشته اش بطور جواهر رقم و هدایت الله دیده شد - گویند در سرکار نواب قمرالدین خان ^(۱) در ابتدا بر استاد می میر مَنو امتیاز داشت - اکثر قطعۀ خفی و کتابت او دیده شد *

محمد افضل القریشی خوشنویسی زبردست - اکثر قطعها و کتابت و مشق برویۀ آقا عبد الرشید نوشته - الحق خوب می نوشت - در مشاهده اکثر تحریرش رسیده *

محمد افضل لاهوری نامی قادری نوشته این بابا بر همه همفامان ترجیح دارد - و گویند که مشق را برابر مشق آقا رشید رسانیده - مردم در دور محمد شاه بادشاه ^(۲) او را آقای ثانی میگفتند *

محمد مقیم مردی خوشنویس مشهور کتابت خط خفی بسیار خوب میکرد - و شاگردان او اکثر خوشنویسان زبردست گذشته اند - در کالی مسجد دهلی سکونت میداشت - عالمی را ازین مرد بزرگ فیض رسیده - اکثر بطور میمر عماد نوشته اند *

(۱) قمرالدین مخاطب با اعتماد الدوله در سلسلۀ وزارت محمد شاه مرحوم بادشاه دهلی سرافراز بود - و در سنه هزار و صد و شصت و یک هجری بدار بقا عزت گلین گردید ۱۲ مصحح *

(۲) محمد شاه بادشاه دهلی از سنه هزار و صد و سی و یک الی سنه هزار و صد و شصت و یک زبندۀ تاج و تخت بادشاهی بود ۱۲ مصحح *

شاه امیرالدین در اوایل عمده روزگار بود - و در اواخر عمر ترک لباس دنیوی کرده مرید شاه ناصر صاحب شد - از برکت فیض صحبت ایشان نسبتی بحق رسانیده - مشق خط نستعلیق جلی بطور آقا میفرمود - و معلومات دقیقی از روی رسائل ازبر داشت - گویند در شاه گردی مقوی و جریده محارمشتها و قطعهای آقا عبد الرشید بقیمت سهل بدستش افتاد - ازین جهت بغور قوت در آن خط را به ترقی رسانیده شهرت پیدا کرد - اکثر از دنیاداران عمده شاگرد میبرد - لیکن فقیر باوجود تلاش بسیار یک قطعه صاحب بطوری رسانده - دستخط شاه صاحب ندیده - مگر مشق خفی و جلی سرسری در خانه خوشوقت رای دانگی که شاگرد رشیدش بود بنظر درآمد *

محمد عابد خوشنویس مرد خلیق و خوش گپ از شاگردان شاه امیرالدین صاحب بوده - با فقیر خیلی اتحاد داشت *

نجم الدین خوشنویس قوی دست صاحب کمال از شاگردان شاه صاحب گذشته *

شیخ نور الله خوشنویسی از شاگردان عبد الرحیم بوده - گویند در اوایل حافظ نور و فوره ازین بزرگ استفاده کرده اند! - و پیشوای این علم بوده - واقعی این است که در خط مشق و کتابت و قطعه او متانت و شیرینی زیاده از کاتبان ماسبق ظاهر و عیان است *

ریخته هندی بعبارت رنگین و متین تصنیف نموده - و در خط نستعلیق و نسخ و شفیعه کمال دستگاہ میداشت - اکثر نوشته اش بنظر درآمده *

سید اعجاز رقم خان خطاط زبردست - صاحب کمال - روشن قلم - سر دفتر نکته پردازان با حقایق و لطافت و اہلیت - نوشته اش ہم مفردات و ہم مرکبات بسیار در لکھنؤ دیدہ شد - فی الواقع کاتب خوشنویس باکمال بودہ - اکثر نوشته آقا عبد الرشید قطعہ و مشق در سرکار او بنظر درآمده - خود ہم بطور آقا خیلای شیرین و دلچسپ میفروشت *

خلیفہ سلطان از شاگردان شیخ نور است - این مرد بسیار مشاق بود - در مشق شبانروزی و دماغ سوزی خط را بکمال رسانیدہ - اکثر در مسجد لطف اللہ خان صادق سکونت داشت - رفتہ رفتہ در آخر عمر بسبب خسر افراسیاب خان (۱) شدن ادبار باقبال مبدل گشت - و بدرجہ عمدگی رسیدہ - و داد عیش و کامرانی در پیرانہ سالی داد - در علی گڈہ از شاہجہان آباد ہمراہ قبایلان نواب مذکور رفتہ سکونت ورزید - و ہیانجا فوت شد *

(۱) افراسیاب خان در سال هزار و صد و نود و ہشت ہجری در بلوا

قریب آگاہ کشتہ شد ۱۲ مصحح *

آورده اید - دیدۀ این مشتاق را نیز از دیدن آن نورانی سازید - گفتیم بسیار خوب و رخصت شدم - بار دیگر بموجب استدعای حافظ جیو معه نثر لقمان حکیم دستخط خاص آقا عبد الرشید بدولتخانه آن بزرگ والاصفات رفتم - حافظ صاحب از دیدن خفی و جلی و غیره خیلی معظوظ شدند - تا دو پھر روز بمطالعه خط آقا صرف شد - و از دولتخانه خود هم نوشته جید و سندی آورده بملاحظه فقیر در آوردند - در آن وقت از شاگردان حافظ صاحب لاله سرب سنگه و میان وجیهه الله موجود بودند *

حافظ خورشید برادر حافظ نور خط نستعلیق بطور میرعماد

خوب میفرمودند - در لکهنؤ با فقیر نهایت اخلاق میفرمودند *

میرزا محمد علی بن میرزا خیر الله فرمان نویس - خویش میان عبد الکریم قادری از استادان مسلم الثبوت است در لکهنؤ با فقیر نهایت اخلاق میفرمودند - در نوشتن خط خفی و جلی جادو قلمی بکار برده - برویۀ آقا عبد الرشید یکنای زمانه - رویۀ آقا را به کمال رسانیده گوی سبقت از هم عصران خود ربوده - مدت مدید در سرکار عماد الملک گذرانیده - و چندی در فرخ آباد سکونت ورزیده - راقم را در لکهنؤ بعد نواب آصف الدوله بهادر ملاقات میرزا شده - فقیر که از قدیم واله و مشتاق سیر خطوط اساتذۀ است - بموجب تحریص و تحریک بمبالغۀ قاضی نعمت الله که از شاگردان رشید میرزا بود - روزی بخانۀ آنصاحب کمال رفتم - دیدم مردی

حافظ نور الله مرد صاحب کمالی گذشته - بروی آقا عبد الرشید
 این بزرگوار که نوشته است کسی نه نوشته - فقیر بعد هنگام غلام قادر
 در لکهنو در عهد نواب آصف الدوله^(۱) بهادر از ملاقات این بزرگ مسرور
 شده - اول یکمرتبه بموجب ترغیب فیض علی بن مولوی
 طالب حق بخانه اش رسیدم - بگرمجوشی تمام در پیش آمد -
 صد چند آنچه می شنیدم بلا تکلف دیدم - حافظ مردی بوده
 متواضع و خلیق و خاکسار حق پسند انصاف آشنا از عجب و تکبر
 جدا بوده است - باری خیلی اختلاط و تواضع بتقدیم رسانیدند -
 آخرش از نوشته و قطعه و مشق بمطالعه فقیر در آوردند - و در آن
 عصر هفت بند ملا حسن کاشی بموجب فرمایش آصف الدوله
 بهادر نقل آقا نوشته بود - چگویم که چه جادو رقمی در آن بکار برده -
 باغ و بهاری بود بیننده را هرگز دل از دیدن او سیر نمیشد - تا دیر
 بمشاهده و سیر آن گذشت - بی اغراق این بزرگ باوجود کمال هرگز
 غرور نداشت - و نهایت شیرین زبانی و خوش کلامی و اخلاق
 بی نظیر داشت - تا دیر تذکار شاهجهان آباد در میان ماند - از احوال
 حفیظ خان و میر گل و حکیم میر محمد حسین و غیره پرسیان
 می شدند - و فرمودند که شنیده ام که نوشته آقا از شهر همراه

(۱) نواب آصف الدوله را رشته ایالت در آورده از سال هزار و صد

و هشتاد و هشت الی هزار و دویست و دوازده میاند بود ۱۲ مصحح *

بیننده مرئی میشد - و چشم را نور می بخشید - و سواى مهرکنى
قطعه جلی خوب می نوشت - و خط هندی و خط نسخ و ریحان
و ثلث را نیز خوب در استعمال میداشت *

مقبول نبی خان پسر انعام الله خان یقین^(۱) شاعر - مرد
متقی و حلیم الطبع و صالح در خط نستعلیق از شاگردان میرزا
محمد علیست - کتابت خفی بطور استاد خیلی بخوبی و خوش
اسلوبی می نوشت - چنانچه اکثر کتب دستخطی خود بر صفحه
روزگار یادگار گذاشت *

حافظ محمد علی از خوشنویسان قدیم بادشاهی - خط نستعلیق
بر رویه آقا عبد الرشید خوب مینوشت - و در دستکاری نهایت کمال
داشت - و خط نسخ هم مینوشت - و در زمره استادان میرزا
جوان بخت بهادر^(۲) سرفرازی و سربلندی داشت *

(۱) مولانا شیفته در گلشن بیخار می گوید یقین تخلص انعام الله خان
خلف اظهرالدین خان - اصلش از سرهند است و مولد و منشای وی
جهان آباد - با میرزا مظفر بغایت مربوط بوده و فخر تلمذ هم داشت ۱۲ مصحح *

(۲) غلام علیخان در مقدمه شاه عالم نامه گفته که شاهزاده جوان بخت
پسر جلال الدین شاه عالم ثانی بوده - و بتاریخ بست و پنجم شعبان المعظم سنه
هزار و دوست و سه هجری از خرابه دنیا بمعمر آباد عقبی شتافت - اما
حسب الذکر عبوت نامه مولانا خیرالدین بتاریخ بست و چهارم شعبان - سنه
هزار و دوست و دو هجری در بنارس از قید جسم خلاصی یافته بروحانیان
پیوسته ۱۲ مصحح *

نورانی خضر صورت فرشته سیرت مُذَهَّبُ الاخلاق - در اول ملاقات خیلی تپاک و مهربانی و گرمجوشی و الطاف در حق خاکسار مبذول داشتند - یکپاس در استفسار احوال دهلی و آشنایان گذرانیدند - بعد از آن تمام و کمال نوشته‌های قدیم و جدید خود آوردند - تا دیر در ملاحظه و سیر آن گذشت - پند نامه و گلستان که برای وزیر علیخان نوشته مطلقاً و مذهّب مرتب شده بود - از دیدن آن خیلی معظوظ شدم - گویا میرزای مذکور تمام قوت و صنعت تحریر خود در آن صرف کرده بود - و ترکیب و کرسی و دوایر و کشش همه درست داشت - در آن ایام میرزا صاحب بر استاد بی میرزا وزیر علیخان برای اصلاح خط نستعلیق مقرر شده بودند - که بعد چندی روبروی فقیر و دیعت حیات نمودند - از شاگردانش قاضی نعمت الله و خلیفه بخش الله و میر نثار علی - خوب می نوشتند *

محمد علی بن زرین رقم در خط نستعلیق دوش بدوش والد خود بوده - در خط جلی قوت و متانت زیاده از پدر خود دارد - این همه از کثرت مشق اوست *

میرزا محمد علی حکاک مهرکن از شاگردان میرزا محمد علی ابن میرزا خیر الله است - مرد خوش طلعت و خوش کلام - در علم و هنر بهره وافیه داشت - و در فن مهرکشی دران عصر بیعیل بی سهم بوده - یک یکحرف او برابر لعل و یاقوت و زمرد در دیده

مولوی محمد خلیل مرد بزرگ خوشنویس صاحب علم و فضل و مرتاض و متقی بوضع متقدمین - و طهش چار کلیانه چرخ دانداری است - خط نستعلیق بر ریة آقا عبد الرشید اختیار کرده خیلی مشق می نمود - تا وقت مرگ مشتش ناغه نشده - در سلک استادان میرزا فرخنده بخت بهادر مباهی و ممتاز بود *

حکیم میر محمد حسین مرد ممتاز عمده خاندان با اخلاق نهایت متواضع خوش گفتار صلاحیت شعار خط نستعلیق در اوایل از خلیفه سلطان اخذ کرده - رفته رفته بطور آقا عبد الرشید مشق نموده خط را بکمال رسانیده - و نوشته آقا عبد الرشید بسیار پیدا کرده جمع نمود - و در نسخ خاص شاگرد قاضی عصمت الله خان بوده - خیلی مشق نموده - اکثر سیپاره و پنجسوره بطور قاضی خوب نوشته - در علم موسیقی و شاعری ید طولی داشتند - ستار خوب می فواختند - از یاران خاص و معتقدان با اخلاص مولوی فخر الدین ^(۱) قُدَس سرّه بودند - در آخر عمر ترک لباس دنیایی فرمودند *

(۱) مولانا فخر الدین پسر مولانا نظام الحق در خاندان چشتیه بیعت داشت - و مردی صالح و درویش مشرب بوده - در علوم طاعری نیز صاحب ید طولی بود - از تصنیفات او کتاب نظام العقاید و غیره است - در سنه هزار و صد و نود و نه هجری وفات کرد - و در جوار حضرت قطب الدین بختیار کاکي علیه الرحمة مدفون است ۱۲ مصحح *

حافظ عبد الغنی پسر حافظ محمد علی در خط نستعلیق و نسخ قریب مشق والد خود رسیده بودند - در بنارس در سرکار حسینیه بیگم بصیغه^۱ استاد می میرزا خرم و غیره پسران میرزا جوان بخت بهادر مدتها گذرانیده - رفته رفته بعنایت بیگم عظم و شان پیدا کرده بکار خدمات کارخانه جات چندی دخیل شده عمدگی حاصل نمود *

حافظ ابراهیم مرد خلیق و متقی و متورع - نستعلیق و نسخ بر وضع خوب مینوشت - کتابت شیرین و دلچسپ می نمود - علاقه کتابت بحضور^(۱) داشت - و از استادان مرشدزادگان^(۲) بوده است *

حافظ بقاء الله پسر حافظ ابراهیم خوش نویس - ذات بابرکاتش نهایت خلیق و انسان کامل الصفات حسنه است - در خط نسخ و نستعلیق دوش بدوش والد بزرگوار خود است - در خاندان خود در خوبی اخلاق بی مثل و بی مانند است - در قلعه مبارک بدستور آبا و اجداد خود بر استاد می شاهزادگان مامور و معمور^۱

(۱) مراد از لفظ حضور درین کتاب هر جا که ذکر شود ابو النصر معین الدین اکبر شاه ثانی است که از سنه هزار و دویست و بهشت و یک الهی سنه هزار و دویست و پنجاه و سه در قلعه دهلی ریاست داشت ۱۲ مصحح *

(۲) در هندوستان شاهزاده را بلفظ مرشدزاده خطاب می نمایند - و درین مورد اشاره به پسران ابو النصر معین الدین اکبر شاه ثانی است ۱۲ مصحح *

سید محمد امیر رضوی بن صاحب میر - صحیح النسب
از سادات عالی تبار است - جوان مہذب باخلاق حسنه - و مزین
باطوار خجسته - خوش طبع - شیرین زبان - یار باش - نیک اساس -
در ہنر پنجه کشی و کشتی و بانگ و مصوری و نقاشی و لوح
و جدول و صحافی و علاقه بندی و سینکتراشی و غیرہ دستگاہی کمال
دارند - در اوایل عہد حکومت جنرل برون صاحب فرنگی ملاقات
و تعارف فقیر بسید ممدوح بہر سیدہ - و در آن ایام بخانہ فلاطون نام
فرنگی ارمینی بصیغہ اوسنادی آغا میرزا و غیرہ اطفال می بودند -
خط نستعلیق بطور قدما می نوشتند - چون این سید بزرگوار با فقیر
روز بروز تعارف و اتحاد بہرسانیدہ چندین بار بغریب خانہ آمد و رفت
کردند - دیدم کہ این سید دست قابل و ذہن ذکی دارد - برویہ آقا
عبد الرشید - ترغیب و تخریص کردم - و خط آقا در آن وقت
کسی بدیدن ہم نمیداد - و اعتبار ہم نمیکرد - و این خاکسار
نوشته های آقا عبد الرشید ملاحظہ اش کنانیدم - بلکہ بارہا قطعہ آقا
برای نقل بطریق رعایت حسب تمای او دادم - و ہرگز دریغ
درین باب نداشتم - بفضل الہی در اندک زمان بمشق شبانہ روز
خطش رونق گرفت - رفتہ رفتہ علم اوسنادی و خطاطی برافراشت -
ہرچہ می نویسد برویہ آقا دلچسپ و شیرین می نویسد -
و نوشته های مشق و قطعہ آقا اول ببندی و رهنمونی فقیر راقم

میر ابوالحسن عرف میر گلن سید مصحیح النسب از سادات
 رضویہ - ہزرگانش اہل ولایت بودہ اند - از دومہ پشت در
 شاعرجہان آباد توطن اختیار کردہ - خوشنویس پاک نہاد - در خط
 نسخ و نستعلیق از شاگردان محمد حفیظ خان - خط را برویہ آقا
 عبد الرشید بکمال خوبی کتابت میکرد - و بخوبی مینوشت -
 مدتی برفاقت نواب عبد الاحد خان گذرانیدہ - تودہ تودہ کتابت
 نمودہ - از افراط کتابتش بہ خوشخطی و بقید قواعد خوشنویسی
 چہ نویسم - ہی تکلف اگر راست نویسم دروغ معلوم شود - در آخر
 عمر در سلک خوشنویسان حضور منسلک شدہ کتابت خود ہر صفحہ
 روزگار یادگار گذاشت *

میر محمد حسین خلف الرشید میر گلن - صاحب اخلاق صالح -
 بعلیہ علم و ہنر آراستہ و پیراستہ - در خوشنویسی برابر والد خود -
 از چندی در لکھنؤ در سرکار مرشدزادہ میرزا سلیمان شکوہ بہادر بصیغہ
 میر منشی گری سرفراز است *

غلام علی خان المشہور بہ خوشنویس از خوشنویسان قدیم
 حضور اقدس - مرد خوش تقریر و خوش ظاہر - در علم مجلس
 خیلی مہارت داشت - در شعر دودھرہ و گیت و لقلقہ گفتگو از اقوان
 خود گوی سبقت ربودہ - اخلاق محمودش از شہد و شکر شیرین تر -
 صاحب جاگیر بود *

با هرکس باخلاق و اخلاص پیش می آید - در خط نستعلیق کمال حاصل نموده - دوش بدوش استاد رسیده - و مشق را بطرز آقا عبدالرشید بدرجه اعلی رسانیده - با راقم از قدیم اتحاد دلی و فیما بین رابطه بی تکلفی زیاده از یگانگیت و یکجبهتی است *

میرزا عبادالله بیگ پسر میرزا عبدالله بیگ شاگرد سید امیر رضویست - از ایام طفولیت بخدمت گذاری میر مذکور مصروف مانده اطاعت استاد را سعادت خود دانسته - و استاد نیز قواعد خط نستعلیق را از ته دل بوی آموخته - از فرط محبت از جمله تلامذه ممتاز گردانیده - دوش بدوش آغا میرزا که از همه شاگردان میر امیر بهتر است گشته - الغرض خوشنویس مسلم الثبوت است - و در خوشنویسان بادشاهی بخطاب زمرد رقم سرافراز (۱) *

مولائی صاحب مردی پاک نهاد - انسان صلاحیت شعار - خجسته خصایل - در اوایل عمر شوق خط نستعلیق بسیار داشت - رفته رفته رویه آقا بکمال رسانیده - و به تبع خط آقا عبدالرشید خیلی مصروف مانده - از کثرت مشق - نقل خط قریب به اصل رسانیده - در علم آشنائی یک رو و یکجبهت است - از مدت مدید به استادی^۲ مرشد زاده میرزا معظم بخت بهادر ممتاز - و از حضور بادشاه بخطاب آقای ثانی سرافراز است *

(۱) در هنگام اشتعال ناله بلوای هند عباد الله بیگ دلی را گذاشته در سرکار مهارجه پتیاله رفت و آنجا ممتاز و سرافراز گردید ۱۲ مصحح *

بدست آورد - حالا توده توده بهمرسانیده و بهر نوع که ممکن شد جمع نموده - اکثر قطعه و مشق بقیمت سهل خریده از دستگاری خود مطلقاً ساخته - و خود هم نقل نوشته آقا نوشته در آن نام عبد الرشید مرقوم نموده بدست خریداران مشتاق خط آقا فروخت - و از کثرت مشق - خط خود نیز بمرتبه رسانیده که نقل کرده دست او را از اصل خیلی غور می خواهد تا فرق سازد - از چند سال عرس آقا عبد الرشید در ماه محرم مقرر نموده - اکثر اساتذه و خطاطان و غیره شهر شاهجهان آباد در مجلس مذکور حاضر می شوند - و بملاقات یکدیگر مسرور و شاد کام میگردند - و در تذکار خط و خطاطان میگذرانند - با فقیر دوستی و اخلاص و اتحاد قلبی است - و سرشته حفظ الغیب از جانبین مرعی - و بظاهر از دل و زبان - حاضر و غایب یکسان (۱) - وَ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ *

آغا میرزا (۲) جوان صالح سعادت اکتساب از تلمیذ با تمیز و شاگرد رشید سید امیر رضویست - انسان سلیم الطبع خلیق حلیم متواضع

(۱) سید محمد امیر رضوی در ایام بلوای هند که در سنه هزار و هشت صد و پنجاه و هفت میلادی واقع شده بود گلوله مجاولی بوجود مبارکش رسید - و دارفانی را وداع نمود ۱۲ مصحح *

(۲) تاریخ وفاتش " آغا مرگیا " ای هزار و دویست و هفتاد و چهار هجری ۱۲ مصحح *

نمیرسد - بلکه بدیدن حسن اختراع و ابداع و ایجاد و احداث - دید؛
 হাসدان حیران می ماند - اینهم لطف خدا داد است - شاگرد شیخ
 محمد یار نام - جد مادری خود بوده - در ابتدا و اوایل عمر
 در بازار در پیۀ کلان دهلی بر مکان خود نشسته شغل مُهرکَنی میکرد -
 شده شده بذهن مستقیم و رای سلیم و جودت طبع بی اعانت
 و امداد غیری این فن را بدرجۀ اعلی رسانیده - در اینوقت
 در اطراف و اکناف مثل این هنرمند درین فن کم کسی باشند -
 و باوجود بهم رسانیدن عزت و تمول و املاک و اقتدار در هم چشمان
 خود مطلقاً عجب و تکبر ندارد - و برای بدست آوردن نوشته های
 خوش نویسان خصوصاً خط آقا عبد الرشید دیلمی زر خطیر
 میدهد - و آنرا بجای استاد نزد خود میدارد - الغرض شتخص
 بی نظیر است *

خواجه غلام نقش بند خان^(۱) خلف خواجه یوسف در خط

نستعلیق و شکسته و شفیعه یکنای روزگار - داماد فیض الله بیگ خان
 از چندی بسبب و ارستگی مزاج ترک لباس دنیوی کرده بگوشۀ خانۀ
 فیض کاشانه بیاد حق اوقات بسر میفرمایند *

(۱) خواجه غلام نقشبند خان بامصنف تذکرۀ هذا معاصر بوده ۱۲ مصحح *

محمد جان بن میان محمد عاشوری ملازم حضور والا - جوان صالح
متحمل متصف باخلاق حمیده و اوضاع پسندیده - و خط نستعلیق
بخوبی می نوشت - از شاگردان رشید میر گلن است - کتابت
بطور خود بوجه احسن مینماید - و رویه استاد را بکمال رسانیده -
و بسبب کثرت مشق در فن خوشنویسی مقابل و هم پنجه امثال
و اقران خود است - با مولف خیلی محبت دارد - و در سرکار
میرزا ابوظفر ولیعهد بهادر^(۱) بصیغه خوشنویسی و کتابت و غیره
ممتاز است *

بدرالدین علیخان مخاطب بمرصع رقم - جوانی خردمند - صاحب
دانش - سلیم الطبع - و طریق مروت و مدارا به اعلی و ادنی مرعی
میدارد - و خوشنویسی که در هر خط مهارت دارد - و در علم مهرکفی
و حکاک بی عدیل و بینظیر - و در عقل معاش یگانه - و مهرکفی
در خط نستعلیق و نسخ و شاستری و انگریزی و غیره بآئین شایسته
بجلوه ظهور می آرد - آنقدر قوت دست و دقت طبع در ایجاد
ترائیب و اسلوب و کرسی بندی دارد که عقل هم پیشگان این فن بدان

(۱) مراد از ابوظفر ولیعهد بهادر - بهادر شاه ثانی است که در سنه هزار
و دو بیست و پنجاه و سه هجری بمنصب ریاست قلعه دهلی رسید - و بعد از
بلوای هند مأمور بمسافرت رنگون گردید - و سالها ملاطین عظام تیموری هند
اوشان منقوض گردید ۱۲ صحیح *

مملکت - در علم عربی و فارسی و شعر و سخن در هفت قلمی
و هفت زبانی شهر آفاق - خط نستعلیق بوضع میرزا محمد علی
و نسخ بوضع یاقوت - و شفیعه بخوبی میفروشت *

میرزا ارجمند عمده دودمان - مرد قابل - انسان کامل - نبیره
میرزا ارجمند خان مغلیوریه است - شخصی ذی فهم و عقل - صاحب
همت - خوشنویس و منشی و شاعر و مصور سرآمد زمانه بوده -
بچندی بخدمت میر منشی گری نواب عماد الملک ممتاز بوده -
خط شفیعه را بچندین عنوان می نوشت - در آخر عمر در اجزای
همراهان میرزا فتح علیخان (۱) برادرزاده بسفت خان سکونت
میداشت *

مولانا خواجه عبد الله مروارید رقم (۲) ابن خواجه شمس الحق
والدین محمد مروارید - سالها باستحقاق وزیر سلاطین - و از اکابر صنادید
و اشراف کرمان کرمان بوده است - این بزرگ فاضل باوجود فضل
و استعداد خطش در رعنائی کجَنَاح الطَّائُوس - و انشایش در نیکوئی

(۱) میرزا فتح علی خان در سال هزار و دویست و سه هجری وفات
کرد ۱۲ مصحح *

(۲) خواجه عبد الله مروارید رقم المتخلص ببیان در سنه نه صد و
بیست و دو هجری بفرهنگی فردوس شرافت - و تفصیل حالش در تذکره دولتشاه
صفحه ۵۱۵ و حبیب السیر جلد سوم جزو سوم صفحه ۳۳۰ مشروح است
۱۲ مصحح *

میرسوز (۱) تخلص - محمد میر نام - مازانی درویشی و شاعری در نوشتن خط نستعلیق و خصوصاً شفیعه و در وضع خواندن شعر - نامدار و یگانه روزگار گذشته - صوفی مذهب و ظریف الطبع بود *

عماد الملک غازی الدینخان (۲) با وجود صیغه وزارت و اشغال امور

(۱) در زمان شاه عالم که سلطنت دهلی مغلغل و منزلزل شد - و مردم متفرق شدند - میرسوز در سنه هزار و صد و نود و یک بلکنو آمد اما وسعتی حاصل ننمود - و بمشرد اباد رفت - آنجا هم در ششدر حیرت بود - در زمان نواب اصف الدوله (۱۲۱۲ - ۱۱۸۸) بلکنو مراجعت نمود - و باستانی نواب سرافراز گردید - قلیل زمانی بحالت خوش گذرانید و بعد ساکن جوار رحمت آله گردید - و بیان حالش در آبحیات صفحه ۱۹۸ و گلشن بیخار و تذکره شعرائی هند ترجمه مولوی کریم الدین صفحه ۱۴۵ مذکور - طالبان ملاحظه نمایند ۱۲ مصحح *

(۲) عماد الملک غازی الدین خان فیروز جنگ مخاطب به امیرالامرا پسرزاده نظام الملک اصف جاه بود - و وزارت احمد شاه (۱۱۶۷ - ۱۱۶۱) و عالمگیر ثانی (۱۱۷۳ - ۱۱۶۷) رتبه افتخار داشت - چون در سال هزار و صد و هفتاد و سه وفات عالمگیر ثانی وقوع یافت - عماد الملک تارک دنیا شد - در فن شعر گوئی سحر البیان بود - و متخلص بنظام - و دیوان نظام از مصنفات اوست - در کالپی در سنه هزار و دویست هجری تقریباً بروضات جنان ساکن گردید - و شرح حالاتش در خزانه عامره صفحه ۵۰ و مآثر الامرا جلد سوم صفحه ۸۹۱ و گلزار ابراهیم و نعمه عندلیب و غیر ذلک مسطور

هندوستان است - بسیار خوب و نازک نوشتی - همه استادان
و خطاطان او را باوستانی قبول دارند - و گویند که اکبر بادشاه
او را مخاطب بزرین رقم ساخت - و نیز ابوالفضل ویرا بجادو
رقمی منسوب ساخته - از خطش کتابها و قطعهای خفی و جلی
بنظر در آمده *

میرخلیل الله شاه از سادات عراق عجم است - در ملک دکن
نزد ابراهیم عادل شاه (۱) آمده پدایه عالی رسید - و در شهر بیجاپور
کوس خطاطی بقام نامی خود نواخته - و بادشاه دکن او را از جانب
خود حاجب نموده بایران فرستاده سربلند ساخت - و این ابیات
از شاه ایران در صفت او ست *

خورشید عراق از دکن می آید

کان لعل بکان خویشتن می آید

سردفتر جمله خوشنویسان جهان

یعنی که خلیل بت شکن می آید

گویند وقتی که کتاب نورس تصنیف زمان ابراهیم عادل شاه میر
مذکور بخوشخطی نوشته گذرانید - بادشاه خیلی معظوظ شد -
و مخاطب به بادشاه قلم ساخت - و بر تخت خود نشانیده وزرا

(۱) ابراهیم عادل شاه ثانی از سنه نه صد و هشتاد و هشت الی سنه

هزار و سی و هفت در مملکت دکن فرمانروا بود ۱۲ مصحح *

و زیبائی کَفْشَاطُ النَّفُوسِ - نواحی قانونش دلهای عشاق را بی قانون کرد - لاجرم طبع سلطان روزگار محمد حسین مظفر بادشاه پیرورش این فاضل خوشنویس خیلی مایل و مصروف شده - و این مرد صاحب معرفت از امور خطیر صدارت و وزارت استعفا داشت - و عذر میخواست - و آرزوگی کسی روا نمیداشت - کتاب بخط تعلیق و انشای مولانا بخط تعلیق بسیار دیده شد *

خوشوقت کسانی که ز پا بفشستند
در بر رخ مردمان نادان بستند
کاغذ بدریدند و قلم بشکستند
وز دست و زبان حرف گیران رستند

ضیاء الدین یوسف^(۱) بن مولوی عبد الرحمن جامی باوجود فضل و کمال عربی و فارسی و غیره در خطاطی خیلی مهارت داشت - خوشنویس بیمثل بوده - نستعلیق را بطور علی الکاتب خوب می نوشت - نوشته اش بسیار دیده شد *

محمد حسین کشمیری^(۲) نستعلیق نویس از خوشنویسان

(۱) وفاتش تقریباً در سال نه صد هجری وقوع پذیرفت ۱۲ مصحح *

(۲) در آئین اکبری صفحه ۱۱ علامی میزبند که مولانا محمد حسین

کشمیری بخطاب زرین قلمی مشهور آفاق - شاگرد مولانا عبد العزیز و بهتر از استاد می نوشت - و کار آگاهان و برا بنایه ملا میر علی پنداشند انتهی

وفاتش در سنه هزار و بیست هجری وقوع یافت ۱۲ مصحح *

گویند جوانی مبتلای خطوط او هرچند درخواست نمود - مالکش
 نداد - بهفت صد روپیه پیش آمد - سود نکرد - به اسپ عربي
 مبادله نمود - ظهوري^(۱) ترشيزي از مداحان اوست - و او را در
 انشای خود بفقره‌های رنگین و قافیه‌های دلنشین ستوده - و این
 ابیات در مدح او گفته *

* مطلع *

خامه مي ترسم ز دستش سرکشد

ناگهان خطی بخطها درکشد

متنوي

در آرایشِ صفه روزگار * ربایند خطش چو خط نگار
 بر خط نویسی علم زان نمط * که رخسار خوبان کند مشق خط

رباعي

خوشگویی نشد از قلمش هرکه نگفت

نوکش چه گهرهای معانی که نسفت

گر خار نوشت در دل خصم خلید

ور گل بنوشت بر رخ دوست شکفت

(۱) نورالدین محمد ظهوري ترشيزي در سال هزار و بیست و چهار یا

هزار و بیست و پنج هجری وفات یافت - ذکر حالش در منتخب القوالیح بداوني

جلد سوم صفحه ۲۶۹ و مرآة الخیال صفحه ۱۱۷ مسطور است ۱۲ مصحح *

و سایر اعیان دولت برکاش داده بخانه اش رسانیدند - تاریخ خطاب

مستطاب آنست * * تاریخ خطاب *

شاه عالی نسب خلیل الله
چون مستخر نمود ملک رقم
پیش اوستاد و پیر ابراهیم
بادشاهی ستاره خیل و حشم
شاه عادل که از پی خامه
ستد از دست خصم تیغ و علم
از سیاهی کلک گلگونش
رو سپید است دودمان قلم
اوستادی که گشت از دانش
در حریم هنر چنان محرم
کز هریر قلم تولد یافت
گرچه برخاست از زبان قلم
قطعه برد از پی تعلیم
یانت زان قطعه خسرو اعظم
که بفرمان او قلم گردید
شه و را خواند بادشاه قلم
سال تاریخ این خجسته خطاب

۱۰۲۷

شاه گردید بادشاه قلم

ز مشقش دمی هرکه فارغ نشست
چو رنگ حنا رفت خطش ز دست
مکن جز بنه‌ریر اوقات صرف
که صورت نمی آید از صوت حرف

شاهزاده پرویز را تعلیم خط میکرد - و بعد وفات شاهزاده ترک روزگار کرد - و نوکری قبول نکرد - و در همان جا (۱) در گذاشت *

مولانا خواجه محمود (۲) شاگرد بلا واسطه ملا میرعلی است - خط خفی و جلی او بدرجه اعلی است - گاهی که قطعه و کتابت خود را بنام ملا میرعلی میکرد - مردم کم می شناختند - و میرعلی برسم مطایبه قطعه در حق او گفته *

* قطعه *

خواجه محمود آنکه یکپندگی * بود شاگرد این فقیر حقیر
بهر تعلیم او دلم خون شد * تا خطش یافت صورت تحریر
در حق او نرفته تقصیری * لیک او هم! نمیکند تقصیر
مینویسد هرآنکه از بد و نیک * جمله را میکند بنام فقیر

(۱) وفات فقاری در سنه نه صد و هفتاد و پنج هجری وقوع یافت - و شرح حالش در منتخب التواریخ بداونی جلد سوم صفحه ۱۸۵ مذکور است
۱۲ مصحح *

(۲) خواجه محمود نیشاپوری متخلص بمخلص تقریباً در سنه نه صد و شصت هجری طومار مرطی نموده است - و خمسة نظامی و هفت پیکر بقلم خاص وی نوشته در کتاب خانه برتش میوزیم موجود است ۱۲ مصحح *

رباعي

آنانكه بجستن جواهر خستند
وز عقد گهر گذشته خطش جستند
خطها همه آب در خراسان از شرم
ورنه بعرق عراقيان مي شستند

گویند در همانجا برحمت حق پیوست - و از نوشته‌های خود کتاب
نورس و غیره در جهان یادگار گذاشت - فقیر راقم خطوط و کتاب
دستخطی او در بلدة لکهنؤ در کتابخانه نواب آصف الدوله بهادر
ملاحظه کرده - و بسیار دیده - نزاکت در خطش زیاده از کاتبان
یکگونه معلوم می شد - و بطور خفی و جلی محمد حسین برویه
میرعلی مرقوم - لیکن بخط رویه آقا نمیرسد - بلکه نوشته میرزا
محمد علی و حافظ نور بر نوشته او ترجیح دارد *

قاضي احمد غفاري پسر قاضي محمد غفاري از ايران است -
و شاعر خوشگو و بذله سنج و خوشنویس - خط نستعلیق را بدرجه کمال
خوب می نوشت - و این اشعارش از دستخط او بنظر در آمده -
صاحب طبع و جلد دست بوده است *

* منفوي *

چهل سال عمرم بخط شد تلف
سر زلف خط نامد آسمان بكف

ملا سعید سمرقندی (۱) بسیار دانشمند و خوشنویس -
در اکثر علم و هنر آراسته و پیراسته و بمراحم بادشاهانه
ممتاز بود *

میر فتح الله شیرازی (۲) مرد فاضل و خوشنویس - در سنه نه صد
و نود از دکن بملازمت رسیده مشمول مراحم خسروانه گشت - دانشمند
متبحر بود - در فنون علم عقلي و نقلي از علمای خراسان و عراق
و هندوستان امتیاز داشت - و در زمان خود در کل عرصه عالم مثل
و قرین خود نداشت - و در علم غریبه از نیرنجات و طلسمات نیز
بهره مند بود - چنانچه آسیای پر از آب ساخت که خود حرکت
میکرد - و آرد میشد - و آئینه ساخت که از دور و نزدیک
اشکال غریبه مرئی میگشت - و بیک چرخ دوازده بندوق
سر میشد *

(۱) ملا سعید سمرقندی در سنه نه صد و هفتاد هجری در کابل بجوار
رحمت الله پیوست . شرح احوالش در منتخب التواریخ جلد سوم صفحه ۱۵۲
مذکور است ۱۲ مصحح *

(۲) میر فتح الله شیرازی در سنه نه صد و نود و هفت هجری در
کشیر بدار باقی شفاوت - و تفصیل حالش در منتخب التواریخ جلد سوم
صفحه ۱۵۴ مرقوم است ۱۲ مصحح *

عبد الصمد شیرین قلم^(۱) در حضور جلال الدین اکبر بادشاه بود -
خط نستعلیق خوب می نوشت - و خطش نهایت شیرین - مرد
قابل و شاعر - تربیت یافته نظر کیمیا اثر حضرت خلیفه الهی است *
ملا علی احمد مهر کن^(۲) بجمع خطوط دستگهی کمال
داشت - و در همه خطوط مهر را صاف و خوب میکند - و شعر هم
نیکو میگفت *

(۱) مولانا عبد الصمد ولد خواجه نظام الملک که وزیر شاه شجاع
شیرازی بود - بدو در تبریز بشرف حضور مبارک بادشاه همایون رسید - و در سنه
۹۵۰ هجری و شش هجری نیز در کابل ادراک فیض حضور همایونی نمود -
در زمان اکبر بمنصب چهار صدی نایل گردید - و در سال بیست و دوم جلوس
اکبری در فتحپور سکری امین دار الضرب مسکوکات دولتی شد - و در سال سی
و یکم جلوس دیوان مملکت ملتان گردید - در مهارت قلم چنان هنرمندی بود
که سوره مبارکه اخلاص بر دانه خشخاش نوشت - تفصیل احوالش در جلد سوم
اکبرنامه صفحه ۱۹۵ و آئین اکبری صفحه ۱۱۷ و ترجمه انگلیسی آئین
اکبری از بلاخمن صاحب صفحه ۴۹۵ مسطور است ۱۲ مصحح *

(۲) در آئین اکبری - صفحه ۴۸ مسطور است که فولاد را کسی برابر
مولانا علی احمد دهلوی نیاز است - خط شناسان او را درین صنعت بی همتای
روزگاران دانند - غیر از تعلیق خطوط را بوالا پایگی رسانید - لیکن نستعلیق را بس
دلفریب آراید - این پیشه را از پدر خود شیخ حسن برگرفت - و از دید کارکرد
مولانا مقصود کشایش یافت و از همه در گذرانید انتهی - نظام هروی در طبقات
اکبری هم ویرا ذکر کرده و دو سه بیت از کلام او نقل نموده ۱۲ مصحح *

میرزا عبد الرحیم خانخانان^(۱) خلف الصدق بیوم خان است
 بعد فتح گجرات بمنصب خانخانان و سپه سالاری رسیده - و مصدر
 خدمات و فتوحات عظیم شده - از فهم و دانش و علم و کمالات آن
 بزرگ نهاد هرچه نویسد از صد یکی و از بسیار اندکی است -
 در خوشنویسی مهارت کمال رسانیده - و در هندی خیلی دستگاه
 داشت - و خط هندی خوب مینوشت - مولانا نظیری نیشاپوری^(۲)
 از جمله رفقا و مداحان اوست - شفقت بر علما و فضلا و محبت
 با فقرا و طبع نظم او را موروثی است - در دروازه اکبری بفضایل
 و کمالات از ارباب دولت قرین خود نداشت - و در غزل رحیم تخلص
 میفرمود *

(۱) میرزا عبد الرحیم خانخانان در سنه نه صد و شصت و چهار
 هجری مولود شریفش اتفاق افتاد - و در سنه هزار و سی و شش هجری
 از حبیض ناسوت بعالم لاهوت شتافت - و شرح احوالش با فتوحات و مهمات
 و غیرهما در نسخه ملا عبد الباقي نهایندی المسمی بمآثر رحیمی دیده شد -
 و امسال که سال هزار و نه صد و نه میلادی است بتصحیح این
 فقیر برای ایشیاتک سوسایتی کلکته - طبع و نشر او شروع شده -
 وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ۱۲ مصحح *

(۲) طایر روح نظیری نیشاپوری در سال هزار و بیست و دو هجری
 نفس تن را شکسته بشاخسار جنان پرواز نمود ۱۲ مصحح *

خنجریگ^(۱) در فنون جزئیات علم و حکمت خصوصاً در خطوط

و موسیقی ممتاز بود *

اشرف خان^(۲) میر منشی از افاضل وقت بود - نام آن یگانه

عصر محمد اصغر است - و از سادات عربشاهی بود - و هفت

خط را خوب میفروشت - در زمره امرای اکبری انتظام داشت *

مظفر خان^(۳) مظفر علی نام از خوشخطی بهره تمام داشت -

از نویسندہ‌های زبردست بود - بمرتبه امیر الامرایی رسیده -

در بنگاله در حادثه قاتشالان^(۴) کشته شد *

(۱) خنجریگ از امرای چفته است - و در جرگ رجال دولت اکبرشاهی

مفتخر بود - شرح احوالش در منتخب القواریخ جلد سوم صفحه ۲۲۳

و اکبرنامه جلد دوم صفحه ۸۲ مفصل است ۱۲ مصحح *

(۲) اشرف خان در سنه نه صد و هفتاد و سه هجری در بلده گور رخت

هستی بربست - بیان حالش در مآثر الامرا جلد اول صفحه ۷۳ مسطور است

۱۲ مصحح *

(۳) مظفر خان در سنه نه صد و هشتاد و هشت هجری در قلعه ناده

کشته شد - بیان حالاتش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۳۴۸ نمبر ۳۷

مذکور است ۱۲ مصحح *

(۴) ذکر حالات قاتشالان در ترجمه انگلیسی آئین اکبری که از

مصنفات بلاخمن صاحب است در صفحه ۳۶۹ مفصل است ۱۲ مصحح *

رسیده - مدت هفتده سال دیوان با استقلال مانده - و چهار هزار سوار داشت - در سده نهصد و هشتاد و نه (۱) در گذشت *

زین خان کوکه (۲) در فهم و عقل و دانش و سایر کمالات مثل خط و تصویر ممتاز - و در شجاعت و دیگر صفات حمیده سرآمد ابنای روزگار - بمنصب پنجهزاری سرافرازی داشت

ملا عبد القادر اخوند (۳) حضرت خلیفه الهی در علم و هنر عربی و فارسی و علم خطوط صاحب کمال بوده - در آخر عمر سفر حجاز اختیار نموده *

(۱) اصح این است که تودرمل در سنه نه صد و نود و هشت هجری لباس هستی از تن بیرون نمود - شرح حالش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۳۵۱ نمبر ۳۹ ثبت است ۱۲ مصحح *

(۲) زین خان کوکه در سنه هزار و ده هجری از عالم خاک بعالم ارواح پای ملحق شد - شرح حالش در منتخب التواریخ جلد سوم صفحه ۲۳۵ و ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۳۴۴ نمبر ۳۴ مذکور است ۱۲ مصحح *

(۳) ملا عبد القادر استاد حضرت خلیفه الهی جلال الدین اکبر شاه (۱۰۱۴ - ۹۶۳) بود - اشاراتی در بیان حالش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۴۵۵ ، ۴۸۵ رفته است ۱۲ مصحح *

میرزا یرج^(۱) و میرزا داراب^(۲) پسران نواب خانخانان ولد پیرم خان
خط نستعلیق و نسخ را خوب می نوشتند - اکثر قطعه و هفت بند
بدستخطی این صاحبان بنظر درآمده مطلقاً و مذهب و کاغذ زرفشان *
خواجه سلطان علی^(۳) ملقب بافضل خان از امرای جنت
آشیانی همایون پادشاه بود - حضرت خلیفه الهی جلال الدین
اکبر پادشاه بخطاب افضل خانی سرافراز فرموده - در عقل و کیاست
و خوشخطی بهره کمال داشت *

تودرمل از طایفه کهتری - نویسنده چابک دست - و خطوط
بخوشخطی و نمکی می نوشت - بوسیله مظفرخان برتبه وزارت اکبری

(۱) میرزا یرج پسر میرزا عبد الرحیم خانخانان در سده هزار و بیست
و هشت هجری از عالم ملک بعالم ملکوت روان شد - تفصیل حالش در ترجمه
انگلیسی آئین اکبری صفحه ۱۵۹۱ مشروح است ۱۲ مصحح *

(۲) میرزا داراب برادر مذکور در سال هزار و سی و پنج هجری از
ریاست فانی بریاست باقی فایز گردید - شرح حالش در ترجمه سابق الذکر
صفحه ۳۳۹ مرقوم است ۱۲ مصحح *

(۳) خواجه سلطان علی در سرکار همایون پادشاه در سده نهم و پنجاه
و شش هجری امتیاز داشت - و در سال پنجم اکبری بشرف آستان بوسی
استعداد یافته - و مورد افضال مرش آشیانی شده بپایه والای امارت و منصب
سه هزاره مرتقی گردید - مال کار او و تاریخ وفاتش بنظر نرسیده ملخصاً از
مآثر الامرا جلد اول صفحه ۶۵ * ۱۲ مصحح *

شاهزاده خسرو^(۱) بن جهانگیر بادشاه در علم عربی و فارسی نهایت مهارت بهمرسانیده بود - و در فن خوشخطی و انشا کمال داشت *

سلطان پرویز^(۲) بن جهانگیر بادشاه شاهزاده عالی همت - در علم عربی و فارسی و نوشتن خطوط بغایت آراسته و پیراسته بود - اکثر اوقات را بکتابت کلام الله صرف مینمود *

شاهزاده خورم یعنی شاه جهان بادشاه در تحصیل علم عربی و فارسی و خط نستعلیق نهایت مهارت داشتند - جلوس روز دوشنبه سن یکهزار و سی و هفت هجری - بعمر سی و هفت سالگی - هشتم جمادی الثانی در مستقر الخلافه اکبر آباد بر تخت سلطنت واقع شد - و خطبه بنام نامی و القاب سامی رونق پذیرفت - و دران عصر از خوشنویسان ملا باقر کشمیری - محمد حسین کشمیری - و مقصود علی - و میر محمد کاشی - و حافظ عبد الله - و شکر الله - و محمد مقیم در خط نستعلیق و تعلیق و نسخ و شکسته کوس کتابت مینواختند - و میرزایان دفتر بودند *

(۱) شاهزاده خسرو بن جهانگیر در لاهور بسال نه صد و نود و پنج هجری قدم بعرضه وجود نهاد - و در سنه هزار و سی و یک هجری در دکن از عالم فانی بملک جاودانی شتافت ۱۲ مصحح *

(۲) سلطان پرویز در سنه نه صد و نود و هشت هجری در کابل متولد شد و در ششم صفر سنه هزار و سی و پنج هجری در برهانپور رخت آخرت بست ۱۲ مصحح *

رای منوهر^(۱) بن رای لون کرن از صغر سن در حجره شفقت
حضرت خلیفه الهی نشو و نما یافته در خدمت شاهزاده کامگار سلطان
سلیم یعنی جهانگیر بادشاه بزرگ شده - خط و سواد پیدا کرده - سلیقه
شاعری و خوشخطی بهمرسانیده *

محمد شریف^(۲) پسر خواجه عبدالصمد شیرین قلم - صاحب دانش
و علم و هنر - در عربی و فارسی و خوشنویسی ید طولی داشت - و از
درگاه والای اکبری روز تافته در خدمت شاهزاده سلیم بهادر یعنی
جهانگیر بادشاه مانده - و چندی بسبب مواعیات - عزلت و گوشه گیری
اختیار کرده - بتاريخ یازدهم شهر جمادی الثانی سنه هزار و چهارده
هجری روز پنجشنبه ابوالمظفر نورالدین جهانگیر بادشاه غازی
در اکبرآباد بر تخت جلوس فرمودند - از استماع این خبر سر خود
را بسجود درگاه قدسی نورانی ساخت - و بخطاب امیرالامرائی
سرفرازی یافت *

(۱) رای منوهر در سال یازدهم جلوس جهانگیری از دار فانی بعالم ابد
پیوست - بیان حالش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۴۹۴ نمبر ۲۹۵
مرقوم است ۱۲ مصحح *

(۲) بیان حالات محمد شریف در منتخب التواریخ جلد سوم صفحه
۳۱۰ و ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۵۱۷ نمبر ۳۵۱ مذکور است
۱۲ مصحح *

رعایت انتظام ملکی فرمود - که تفحص نمایند که قاتل کیست -
 آخر خون میر - شاه را مبارک نیامد - اقربای میر جلا وطن
 گشته پیش والی روم رفتند - شاه روم فوجی از مور و ملخ زیاد
 بر ایران فرستاد - فوج رومیه بسی خرابی در تبریز و آنحدود نمود -
 صد هزار مردم علف تیغ سپاه رومیه گشتند - و مردم هراق و خراسان از
 شنیدن قتل میر تاسف بسیار خوردند - گویند سید از غضب بادشاه
 واقف گشته این قطعه نوشته در قبای خود پدش سینه گذاشته بود
 که از غسل فارغ گشته بهادشاه دهد *
 * رباعی *

یک یگ هنرم بین و گنه ده ده بخش
 هر جرم که رفت حَسْبَهُ لِلَّهِ بخش
 از باد غضب آتش کین را مفروز
 ما را بسر خاک رسول الله بخش

گویند میر عماد بطور ملا میر علی مینوشت - و رویه او را بکمال
 رسانیده - و گوی حسن خط از دست ملا میر علی بوده - و بسیاری
 از قطعها و نثرهای نوشته اش در عالم اشتهار دارد - و قطعها
 و مشقهای او را عزت تمام است - و سلاطین جهان خواهان خط او
 بوده اند - چنانکه در اوایل شاهجهان هر که خط میر عماد میگذرانید
 یکصدی منصب با و عنایت میشد - راقم چند بیت که بطریق
 مثنوی بر حاشیه خطش نوشته دیده بود این است *

میر عماد الحسینی قزوینی خوشنویس مشهور آفاق است -
 خط نستعلیق بهتر ازو کسی نه نوشته - در بلد صفهان بوضع
 درویشانه میزیست - اعتنا به امرا و بادشاه نداشت - شاه عباس
 هفتاد تومان بجهت میر فرستاد - و خواهش نوشتن شاهنامه
 کرد - بعد یکسال کسی را فرستاده که اگر تمام شده باشد بیاورد -
 میر هفتاد بیت که از اول شاهنامه نوشته بود ارسال نموده -
 و پیغام کرد که وجهه سرکار زیاده برین کفاف نکرد - شاه را این معنی
 ناخوش آمد - آن ورق را رد کرد - و واپس فرستاد - و مطالبه زر خود
 کرد - میر ابیات مذکور را مقراض نموده بهفتاد کس از شاگردان خود
 تسلیم کرد - هریک یک تومان حاضر کرده - در یک لحظه آن وجه را
 تسلیم محصل نمود - این معنی بخاطر شاه گران آمد - چون میر
 موصوف متهم به تسنن بود - و شاه ممدوح به این گروه بد بود -
 این حرکت علاوه آن گردید - تا آنکه روزی شاه - بمنصور مسگر فرمود
 که کسی نیست این سنی را بکشد - در شب همان روز که وقت
 دمیدن صبح - میر برای غسل جمعه بحمام میرفت - آن مسگر
 مدبر سنگدل کمین کرده بزخم کارد - کار میر باتمام رسانید (۱)
 و خود پنهان شد - صبح این خبر ببادشاه رسید - در ظاهر بحسب

(۱) میر عماد قزوینی در سنه هزار و بیست و چهار هجری بهرجه

و گویند که اکثر کتبه بنام محمد حسین نوشته - خط او را جلا و اشتها داد *

آقا رشید نام مبارک او عبدالرشید دیلمی - همشیره زاده و شاگرد میر عماد است - رویه ملا میرعلی را بپایه اعلی رسانیده - و در ولایت شهره خطاطی پیدا کرده - بعد قتل میر بموجب ایما در عهد اعلیحضرت شاهجهان بادشاه به هندوستان آمد - باوستانی داراشکوه سرافراز و ممتاز گردیده بپایه اعلی رسید - و پیغمبر ملک خطاطی بود - با وصف کبر سن ترک مشق نکرده - و خدمت بیوتاتی اکبر آباد داشت - در آنجا عهده رات عالی و سرا و رباط دارد - و در همانجا مدفون است - غرض که فوقیت و ترجیح بر خطاطان ماسبق برده - و کسی مثل این بزرگ تا هنوز برنخاسته - و این هنر و علم بر او ختم شد - و داراشکوه شاهزاده ولیعهد شاهجهان بادشاه - و محمد اشرف خواجه سرا - و سعیدای اشرف - و عبدالرحمن - و میر حاجی و غیره از شاگردان او کامل بوده اند - و فوت او در سنه هزار و هشتاد و یک است (۱) - چنانچه سعیدای اشرف که شاگردش در خط نستعلیق بود - و در شاعری شاگرد میرزا صایب بود - قطعه در رحلت هر دو بموجب استدعای نواب زیب الفسا گفته *

(۱) در تاریخ محمدی می گوید که وفات مرحوم عبدالرشید دیلمی

در سنه هزار و هشتاد و پنج هجری وقوع یافت ۱۲ مصحح *

* مثنوی *

بود حیران کلکش نقش بهرزان
 بمعنی خط و در صورت پریشان
 رواج رت معنی . شکسته
 از آن روزی که کلکش نقش بسته
 چو محمودش جهان دل پیش ناز است
 تو گوئی نقطه اش خال ایاز است
 نوع کلکش به نی دمساز گشته
 صبر خامه خوش آواز گشته
 آای نوجوانان خریدار
 ز کنعان شاهی آمد ب بازار
 چه می پرسی که خط اوستاد است
 که این نقش خوش از کار عماد است

میر گاهی بصفتی ذهن بگفتن قطعه و رباعی مبادرت میفرمود -

این رباعی ازوست *

* رباعی *

جان از من و بوسه از تو بستان و بده
 زمین داد و ستد مشو پشیمان و بده
 شیرین سخنی است نیست دشنامی تلخ
 گرد لب شکرین بگردان و بده

آن ز هفت اقلیم خط کلکش قلمرو داشتی
 وین ز اصناف سخن بودی ضمیرش بادشا
 داشتی از خامه آن چهره خط آب و رنگ
 یافتی از کلک این آئینه معنی جلا
 سطرهای آن بکرسی بودی از روی نسق
 حرفهای این ببکری بودی از روی ادا
 هر دو بودندی بهم چون صورت و معنی قرین
 هر دو بودندی بهم چون لفظ و مضمون آشنا
 اتفاقاً هر دو در یکسال باهم متفق
 رخت بر بستند از اینجا جانب دار البقا
 گشت از حرمان آن اقلیم خط زیر و زبر
 اوفتاد از رفتن این ملک معنی از صفا
 از برای آن قلم گردید از شق سینه چاک
 بهر این اوزاق دیوان کرده پیراهن قبا
 تخته گشت از فوت آن خط را دکان دستگاه
 اوفتاد از مرگ این گفتار از برگ و نوا
 شورش و غوغا فتاد از مرگ ایشان در جهان
 با خبر شد چونکه پیر عقل از این ماجرا
 روی با من کرد و گفت اشرف بگو تاریخ آن
 چون ترا بودند ایشان اوستاد و پیشوا

* قطعه *

کرده بود ایزد عنایت خوشنویس و شاعری
 کز وجود هر دو کردی افتخار ایام ما
 بود اسم و رسم آن عبد الرشیدِ دیلمی
 بود نام این علی بیگ و تخلص صایدا
 آن پسر همشیره سید عمادِ خوشنویس
 این برادرزاده شمس الحق شیرین ادا
 شهر قزوین است از اقبال آن دارالکمال
 کشور تبریز بود از نسبت این عرش سا
 آن بهندوستان نمودی خوشنویسی را علم
 این به ایران داشتی رسمِ سخن‌دانی بپا
 آن یکی در خطِ خطِ داورِ اقام گیر
 این یکی در ملک معنی خسرو فرمان روا
 قطعه‌های خط آن چشم جهانرا روشنی
 نسخه‌های شعر این دلهای عالم را دوا
 از مرزِ کلک آن آوازه صورت بلند
 از ستون خامه این خانه معنی بپا
 آن بهندوستان صورت صاحب سیف و قلم
 این در ایران معانی صاحب کوس و لوا

لگ گئی ہے قلم تو جادو ہے
 مد جہان ہے کسو کی ابرو ہے
 ایسا لکھنا کسو کی طاقت ہے
 ہے جلی بھی تو ایک بابت ہے
 سطر لکھنا نہیں خفی کیا یہہ
 خط ہے خویان کے پشت لب کا یہہ
 خط میں کیسا ہی کوئی کامل ہو
 اس کا کب نقطۂ مقابل ہو
 حرف کس کس ادا سے لکھتا ہے
 کون ایسے صفا سے لکھتا ہے
 ہے الف قامت نکورویان
 لام ہے زلف سلسلہ مویان
 دال کا خم رہے ہے ایسا خوب
 جیسے جھکتے ہوں مست ہو محبوب
 میم جس لطف سے لبالب ہے
 دھن تنگ مہوشان کب ہے
 ہے کشش فازۂ تن خویان
 دایرۂ دور دامن خویان
 دایرۂ نون کا اس نمط کہینچا
 کہ خط دلبران پہ خط کہینچا

گفتم از ارشاد پیر عقل در تاریخ آن
۱۰۸۱

بود با ہم مردن آقا رشید و صایبا

شذوی شاعر ریخته گوکہ در تعریف آقا

عبد الرشید خوشنویس گفته

میں نے خطاط یقلم دیکھ
لیکن آقا سے لرگ د دیکھ
ای خوشا وقت و عہد شاہجہان
جسکی خدمت میں ایسے ہون انسان
یعنی عبد الرشید تھا استاد
خوشنویسی کی جس نے دی ہے داد
خط کی خوبیکا اوسکے ابتک دھنگ

وہ تصرف کہیں جو کرتا ہے
شکل نقاش نقش بہرتا ہے
حیرت افزای حسن ہر تحریر
مشقی اوسکی ہے قطعاً تصویر
خط شیریں جو اسکا پاتے ہیں
ہم حالات بہت اُتھاتے ہیں

بالغ نصیب خط خفی و جلی است - و باعتبار پختگی و حسن خط - ثانی ائذین ملا میر علی و سلطان علی است *

میر محمد صالح - و میر محمد مومن پسران میر عبدالله^(۱) مشکین قلم - هر دو صاحب طبع تازه نگار سحر رقم اند - هر قطعه خط شان چون خط حور و شان عنبر سرشت است - و هم قطعه نظم شان رشک قطعه بهشت - دایره حروف شان زیب دایره سپهر است - و نقطه خط شان مردمک دیده مهر - بر میر صالح دقایق سخفوری کشف شد - در فارسی کشفی^(۲) و در هندی سبکائی تخلص می کند و چون میر مومن دعوی سخن سنجی را بفکر عرش سیر بگرسی نشانده عرشی^(۳) تخلص می نماید - چون هر دو را با نغمه

(۱) میر عبد الله مشکین قلم از اولاد شاه نعمت الله ولی و از اهل ترمذ بود - از اکبر پادشاه بخطاب مشکین قلمی سرافراز گردیده - در شعر و صفی تخلص میکرد - و مصنف پنج کتاب مثنوی و یک مجلد دیوان است - در سنه هزار و بیست و پنج هجری دربار پادشاه حقیقی را اختیار نمود - شرح احوال او در منتخب القوارین بدائونی جلد سیوم صفحه ۳۸۳ و فهرست انگلیسی برتش میوزیم مصنفه داکتر ریو صفحه ۱۵۴ مذکور است ۱۲ مصحح *

(۲) میر محمد صالح کشفی مصنف مجموعه راز و اعجاز مصطفوی و غیره نیز بوده - در سنه هزار و شصت و یک هجری داعی حق را لبیک گفت ۱۲ مصحح *

(۳) میر محمد مومن عرشی در سنه هزار و نود و یک هجری غریق دریای رحمت الهی گردید ۱۲ مصحح *

کيا لکھون اوسکے خط کي مین خوبی
گویا تصویر هیگی محبوبي
مدعي کو جو خط دیکھادین ہم
جي سے حرف غلط اوتھادین ہم

گویند کہ شاعری در وصفش قصیدہ گفتہ گذرانیدہ - آقا همان
قصیدہ را نوشتہ باو داد - شاعر محزون بر آمد - چون طالبانِ خطش
شنیدند زیادہ از آنکہ توقع صلہ و انعام در خیال داشت باو دادہ آن
قصیدہ نوشتہ آقا را ازو گرفتند - و خیلی مہزون گشتند *

اسامی خوشنویسان خط نستعلیق کہ در شاهجہان نامہ "۱" مرقوم است

محمد مراد کشمیری مخاطب بشیرین قلم - سحر طراز جادو رقم
است - مشکین رقمان یکقلم از شرم تازه نگاری قلمش در خط شدہ -
و قلمرو خط را یکقلم بہ نیزہ خطی قلم گرفتہ - بوساطت کلک واسطی
نژاد اثر عظیم بر صفحہ ایام گذاشتہ - و از دوایر حروف - حلقہ بندگی
در گوش سایر خوشنویسان روزگار انداختہ - باعتقاد خطشناسان

(۱) مراد از شاهجہان نامہ تصنیف محمد صالح کنبوہ لاہوریست کہ در

حالات شاهجہان پادشاہ نوشتہ و مسمی بعمل صالح نمودہ - و تاریخ اتمام کتاب

لطیفہ فیض الہی یعنی سنہ ۱۰۷۲ و عقناد ہجری است ۱۲ مصحح *

و خط و خال سراوح کذاب صنع ایزد تعالی - قطعاتش که حجت خوشنویسی است - بتناسب حروف رونق بازار قطعۀ ملا میر علی شکسته - و شکفته روئی الفاظ نگاشته کلکش آبروی بهارستان معنی رنگین بخاک ریخته و میخته - القصه قلمش مرتبۀ کمال صنعت خط را آن مرتبه داده که ماندش در قلمرو سواد هند و بیاض ایران بهم نمی رسد - و هرگاه بفان فیض نشانش بحرکت در می آید رقم نسخ بر خط یاقوت لعل نیکوآن می کشد - و از شکسته نویسان میرزا جعفر مخاطب بکفایت خان (۱) و جلال الدین یوسف هردو شاگرد محمد حسین خلف اند - که در نگارش خط شکسته و نستعلیق امروز کسی بآنها طرف نمیتواند شد - خصوصاً کفایت خان که از غایت قدرت قلم بمومیائی مداد استخوان بندی ترکیب سخن در صورت شکستگی درست می نماید - و در فن خویش باوجود شکستگی الفاظ به نیروی درستی خط دعوی تفرد نموده کوس یکنائی میزند اَنَّتَهی بَلَقْظَه *

واضح و لایح باد که واضح خط شکسته میرزا محمد حسین ولد میرزا شکر الله است - و آن بزرگ پاک نژاد از قرباتیان حبیب الله مصنف

(۱) کفایت خان مطابق تذکرة الامرا در سنه ۱۰۴۰ و هشتاد و هجری

صحیفه عمر خود طی نمود ۱۲ مصحح *

هندي گوشه خاطر بست - نغمه سرايان هذد پيش شان گوش
مي گيرند - و در دايره مجلس شان چون دف حلقه در گوش
و چون دوستي اهل بيت بيت القصيده اعتقاد خود ساخته اند -
چندي شعر شعري شعار در مدح و منقبت دوازده اختر برج
ولايت پرداخته - اعيان صوفيه بايشان آميزش دارند *

شرف الدين عبد الله عقيق كن بحسن خط و درستي قلم
فکين دار نامدار بود - و هفتمند زبردست روزگار - در شيوه عقيق کذي
کار دست بسته ميکرد - و مهر حيرت بر دهان استادان مي گذاشت -
خطش که مانند خط خوبان آرايش صفحه حسن است - نظرگاه
روشناسان معاني - و نقش قلمش که چون خط صبح نفسان ديده افروز
است - سرمايه حيراني - صورت خطش بلطف معني و نزاکت -
يگانه دهر - قطعش بحسن رو افسانه - با اين همه آن بيدار درون
يکه تاز عرصه تفريد بوده - و درس خوان شرح تجريد - دايم مژه تر
دارد - و هر چشم زدن بگريه مي پردازد - و اشک مانند از صحبت
مردم دوري مي جويد *

مير سيد علي قبريزي که خط زيبايش بدرستي ترکيب
و نيکوني اندام چون ريخته قلم قدرت از وسعت نقص مبراست -
و بدرستي درابر و مدآت چون چهره خوبان به آرايش چشم و ابرو

محمد جعفر کفایت خان ولد محمد مقیم خان فبیرہ میرزا محمد حسین است - خوشنویس و محاسب و منقح نویس بوده - اشهب خوش خرام قلم را جولان داده تعلیق و شکسته را بمرتبه اعلی رسانیده زیب و رونق دیگر بخشید - و سرآمد خوشنویسان عهد خود گردید - که احدی را یارای همدستی او نشد - و در زمان خلافت ابد مدت شاهجهان بادشاه غازی منظور نظر عنایت و تربیت گردیده بخطاب کفایت خان شرف امتیاز یافت - و قریب بست و پنج سال به ضبط تمام و استقلال تام خدمت دیوانی تن و خالصه شریفه بادشاه هندوستان بهشت نشان کرد - و بآئین شایسته نوعی خدمت بتقدیم رسانید که هیچ مهندسی ناخن دقت نتوانست بفد کرد - و خط شکسته را باوجود اشغال امور سلطنت آن عهد - عجب طرز ایجاد کرده که کسی حرف گیر او نشد - و رحلت خان مغفرت نشان محمد جعفر کفایت خان دوم شهر رمضان سنه هزار و نود و پنج هجری مطابق سنه ۸ عالمگیری در دارالخلافه شاهجهان آباد *

درایت خان بن کفایت خان^(۱) نام این بزرگوار عبد الله است

(۱) صاحب تذکرۃ السلاطین چغتائیه گوید که عبد الله درایت خان خط نسخ و ثلث باین خوبی نوشته که خط نسخ بررقم اوستادان زمان ماضی کشیده از ابنای قرن ثانی عشر بود ۱۲ مصحح *

حبیب السیر^(۱) بوده است - که بنابر حسد بعضی امرای صفویه در زمان سلطان محمد خدا بنده بن شاه طهماسب بن شاه اسماعیل به هندوستان ارم بوستان رسیده در حضور همایون منظور اعزاز گردیده - بعده در سلک امرایان اکبر شاه بادشاه منسلک گردید اندک زمان بسر برده خط ممات بر صفحه حیات نگاشت - خط تعلیق و نستعلیق و ثلث را بغایت خوب می نوشت - و خط شکسته پیش ازین ضابطه و اسلوبی مقرر نداشت - در خطوط مذکور شمرده نمیشد - میرزا محمد حسین این خط خوش نوشت - و بدرجه کمال رسانیده - گویند در عهد نورالدین جهانگیر بادشاه در سنه یکهزار و شش (۲) هجری بخلد برین خرامید *

(۱) حبیب السیر فی اخبار افراد البشر از مصنفات غیاث الدین بن همام الدین المدعو بخواند امیر است که تولدش در سنه هشتصد و هفتاد و نه هجری و وفاتش در سنه نه صد و چهل و یک هجری وقوع یامت - و نامش حبیب الله در هیچ جا بنظر نرسیده - و وجه تسمیه کتاب بحبیب السیر این است که چون ممدوح وی کریم الدین خواجه حبیب الله وزیر خراسان بود - لهذا کتاب را باسم ممدوح تسمیه نموده - وَاللهُ اعْلَمُ ۱۲ مصحح *

(۲) سلطنت نورالدین جهانگیر از سنه ۱۰۱۴ هجری الی سنه ۱۰۳۷ بوده - و درین مورد که وفات میرزا محمد حسین در سنه هزار و شش هجری نگاشته شاید لفظ بست از قلم محرر افتاده یعنی در سنه هزار و بیست و شش هجری قلم نسخ بر اوراق عمر خود کشیده باشد وَاللهُ اعْلَمُ ۱۲ مصحح *

میان لعل خان پسر کفایت خان این بزرگ هم خط شکسته
 بچند طریق نوشت - و خوب نوشت - مثل زلف معشوقان عنبرین
 موی پیچ در پیچ هر صفحه را سنبلستان زار میساخت *

نواب مرید خان^(۱) اسمش محمد صادق طباطبائی - سید صحیح
 الفسب از آبا و اجداد - و عمده خاندان و خود نیز از امرای اهل
 خدمت بادشاهی بوده - خیلی مرد خلیق و خوش منش بوده - خط
 شکسته و تعلیق و ثلث و غیره را بمرتبه اعلی رسانیده - و خط شکسته
 را بچندین طرز ارقام مینمود - و طور خوش آیند و دلچسب اختیار
 نموده - فقیر چند قرآن شریف بخط رباعی و ثلث و نسخ مطلقاً
 و مذهب و چند نسخه گستان و غیره مطلقاً و مذهب بخط شکسته
 و تعلیق بخط نواب مدروح در لکهنؤ دیده - و مرقعه از او بمشاهده
 و سیر در آمده - گویند از اکبر علی و درایت خان پسران
 کفایت خان خط شکسته را اخذ فرموده بود *

شاه امیر خان نبیره نواب محمد مرید خان جامع کمالات و متواضع
 و با اخلاق حسنه و عمده معاش بوده - در نوشتن خط شکسته
 و تعلیق و غیره دوش بدوش آبا و اجداد خویش بوده *

(۱) نواب مرید خان از امرای محمد شافست که در هند از سنه
 هزار و صد و سی و یک هجری الی سنه هزار و صد و شصت و یک هجری
 سلطنت نمود ۱۲ مصحح *

مخاطب از حضور بادشاه به درایت خان گردیده - خط شکسته
 بچند طرز ایجاد کرده نوشت - و بمرتبه اعلی رسانید و هرچه
 نوشت خوب و پسندیده نوشت - از پدر و جد در خطوط - خصوص در
 شکسته و تعلیق سبقت برده - نزاکت و کوسی بندي و متانت
 در قلم این ذی فرهنگ از دیگران بیش از بیش است - در ایجاد
 وضع و اسلوب - سحر سامری اختراع فرموده - اگر ملا میر علی خط
 شکسته اش را میدید از نستعلیق نویسی خویش دست میکشید -
 نوشته اش گل و ریحان و باغ و بهار است - هر صفحه رقمش
 گلشنی است - جریده دستخطی او مطلقاً و مذهب بخط خفی
 و جلی که بنظر فقیر در آمده کسی ندیده باشد *

محمد اکبر نامش اکبر علی بن کفایت خان در دودمان
 خوش نویسی خود اساس و اصولی بآئین دیگر نهاده - طور دلکش
 و نهایت دلچسپ تراشیده - بمتانت و نزاکت صفحه را بفشفه زار
 و گل و ستبل و ریحان از قلم نموده - باوجود این در استخوان بندی
 و سلاسل سطور دل بردگی و شیفتگی نگارگان را بکار برده - نوشته اش
 چمن چمن بنظر فقیر در آمده *

محمد موسی بن کفایت خان بریده پدر خود خوب نوشته
 و دواير و کشش خوش آیند بوضع خوش آینده اختراع ساخت

اکثر قطعهای دهنده خطی او مطلا و مذهب دیده شد - در علم و هنر و اخلاق یکتا بود *

میرزا حاتم بیگ خط شکسته بطور میر غلام علی بکمال رسانیده - در انشاپردازی و شعر خیلی مهارت داشت - و در سرکار شاه عالم بهادر شاه (۱) بن اورنگ زیب عالمگیر میر منشی بود - و نسخه انشای او در عالم مشهور است *

میرزا محمد قباد از اولاد میرزا ارجمند مغلیه است - صاحب علم و هنر بوده - در شعر گفتن بغایت مهارت داشت - چنانچه چند حکایت جنگیز نامه بنظم در آورده - خط شکسته بطور درایت خان بدرجه اقصی رسانیده - و خوب نوشته که اکثر مردم خطاط و مبصر در مغالطه می افتند - و نوشته اش را خط درایتخان دانسته اند *

میر علی نقی برادرزاده میر غلام علی است - در اوایل اصلاح خط شکسته از عم خود گرفته - چون قوت دست نهایت داشت مشق بسیار نموده خط را از استاد گذرانیده - رفته رفته نوشته اش مقبول خاص و عام گردید - کتابت باین خوبی و رونق

(۱) سلطنت شاه عالم از سنه هزار و صد و نوزده الی سنه هزار و صد

میرزا احمد طباطبائی از اولاد نواب مرید خان است - صاحب
فهم و دانش - خط شکسته و نسخ و غیره را برویۀ خاندان خود بکمال
رسانیده - و داد خوش قلمی داده - در فیض آباد از فقیر ملاقات
شده - باوجود فضایل و هنر خیلی خلیق بود *

نواب مظفر خان بن روشن الدوله^(۱) زبدۀ امرایان عالیشان است -
تشریح عمدگی و عالیجاهی و جوادگی و فیضرسانی خلق از غایت
اشتهار محتاج تحریر نیست *

این خانه چو آفتاب روشن

خط شکسته را برابر نواب مرید خان رسانیده - اکثر کتابهای
دستخطی او نهایت بزور و قوت و شیرینی - مطّلا و مذهب بنظر
در آمده *

میر غلام علی^(۲) سید عالی نسب در خط شکسته اوستاد وقت
بود - برویۀ درایت خان خط شکسته را بکمال خوبی می نوشت -

(۱) روشن الدوله مسمی بظفرخان در سلک امرای محمد شاه بود -
و بنای سنهري مسجد یعنی قبۀ طلا در سنه هزار و صد و سی و چهار هجری
و نیز بنای مسجد روشن الدوله در سنه هزار و صد و سی و هفت هجری در
دهلی از بناهای خبریۀ اوست - و در سنه هزار و صد و چهل و پنج هجری
بیت المعمور عقبی خرامید ۱۲ مصحح *

(۲) میر غلام علی از ابنای قرن ثانی عشر بوده ۱۲ مصحح *

کشمیری است - خلیق و دانا و مستعد در هر علم و صاحب سلیقه در معاش بوده - در آخر عمر بسفارش صاحبان عالیشان انگریز بهادر - نظامت لکهنؤ یعنی نیابت سرکار نواب آصف الدوله بهادر نموده - هرگاه نواب سعادت علیخان^(۱) بهادر مسند وزارت را زیب و زیفت بخشید - بعدد وکالت مقرر شده روانه کلکته گردید *

تجمل حسین خان^(۲) پسر تفضل حسین خان کشمیری در علم و هنر آراسته بود - و خط نستعلیق را از حافظ ابراهیم خلف حافظ نور نوشته - رویه حافظ را درست می نوشت - و بر آمدنی جاگیری که هنگام رفتن تفضل حسین خان از لکهنؤ به کلکته بطریق درام مقرر شده قناعت نموده بخانه خود بآرام میماند - و تلاش زیادتی ندارد *

محمد حفیظ خان این بزرگ پاک نهاد عالی مرتبت در خطاطی بینظیر گذشته - گویند که در عهد فردوس آرامگاه بداروغی بسالان از حضور سرافرازی میداشت - بعد از آن که زمانه انقلاب

(۱) نواب سعادت علی خان از سنه هزار و دویست و دوازده هجری

الی هزار و دویست و بست و نه در اوده ریاست داشت ۱۲ مصحح *

(۲) رشتة حیات تجمل حسین خان تا سنه هزار و دویست و چهل

و چهار ممتد بود - شرح حالش در تاریخ انگلیسی مصنفه الیت در جلد هشتم در

صفحه ۴۱۳ مذکور است ۱۲ مصحح *

و شیرینی دلچسپ از کسی شکسته نویسن سرانجام نشد گویا
خط شکسته را نستعلیق کرده - و بچند طرز خط شکسته را نوشت
هرچه مینوشت خوب مینوشت *

خلیفه امرالله از شاگردان میرعلی نقیست - خط شکسته
بر رویه استاد خود خوب نوشت - در خط بغتگی خیلی دارد - اکثر
نوشته اش در لکهنه بنظر در آمده *

تفضل حسین خان^(۱) مرد قابل در علم عربی و فارسی و منطق
و ریاضی مهارت کمال رسانیده - در منطق شاگرد مولوی خواجه
احمد و در ریاضی چیزی از میرزا خیرالله منجم اخذ نموده -
در اوایل اوستاد می اولاد عمدگان بسر می برد - و چند مدت در
میران پور بصیغه اتالیقی و معلمی سیدزادگان بارها گذرانیده -
بعد از آن به پورب رسیده به اتالیقی میرزا سعادت علیخان خلف
وزیر الممالک نواب شجاع الدوله بهادر ممتاز گردیده - رفته رفته روزگار
انگیزان بهمرسانیده اقتدار و اوج پیدا کرده - خط شکسته و تعلیق
بطور میرعلی نقی در اوایل خوب مینوشت - مرد اهل خط یعنی

(۱) تفضل حسین خان با سید انشاء الله که از شعرای مشهور زبان
اردو است و وفاتش در سنه هزار و دویست و سی و سه هجری وقوع یافت -
معاصر بوده اند - و در تذکره آبجیات ذکر بعضی حالات تفضل حسین خان در
صفحه ۲۷۳ مرقوم است ۲ مصحح *

رای پریم ناتھ^(۱) قوم کهتری بزرگانش اهلکار دفتر و پیشکار تی بوده اند - در خوشنویسی ممتاز بوده - اول خط شکسته را از فواب مرید خان نوشته و خوب نوشته - رفته رفته آخر از قلون مزاجی در تقلید خط میر علی نقی افتاده - خطش گندگی پیدا کرد *

مولوی حیات علی^(۲) ذات فیض آیاتش بحلیه فیض و هفر آراسته - و در علم عربی و فارسی و ترکی بیعدیل - و در نوشتن خط شکسته و غیره شهره آفاق - و این فن بمشق و محنت هفتاد ساله بکمال رسانیده - و خط را از استاد بدرجه اعلی گذرانیده - و خط شکسته را از پریم ناتھ و نستعلیق از خلیفه سلطان اخذ نموده - و خط شکسته آنچنان مجلّی نوشته که کتابت اساتذّه به تحریر این بزرگ کم میرسد - تعریف و توصیفش از حد تکثیر و تقریر بیرون است *

(۱) اسلاف پریم ناتھ در سرکار شاه عالم ثانی دارای اقتدار بوده اند - و مذکور گاهی بزبان اردو و فارسی شعر میگفت - و آرام تخلص می نموده - و در تیر اندازی نیز دستی داشت - در آخر عمر بگوشه عبادت و توشه قناعت در بندرابن (متھرا) بسر می برد - از ابنای قرن ثالث عشر بوده - و شرح حالش در خمخانگه جاوید صفحه ۱۷ مذکور است ۱۲ مصحح *

(۲) از عبارتی سر سید احمد خان در آثار الصنادید - صفحه ۲۲۳ - چنین می نماید که حیات علی از ابنای قرن ثالث عشر بوده است ۱۳ مصحح *

یافت - ترک روزگار کرده بر سجاده عبادت و توکل و قناعت اجلاس
 نموده بیداد الهی اشتغال ورزید - خط نستعلیق و نسخ و شکسته و تعلیق
 و ثلث را بکمال ممانت و شایستگی مینوشت - و هرچه نوشت
 استادانه نوشت - چند جلد قرآن شریف بطرز یاقوت مطلقاً و مذهب
 از نظر بادشاه گذرانید - و اکثر هفتی در آخر عمر می نوشت -
 و در کتابت کلام الهی تا آخر عمر اشتغال میداشت - از ذات
 با برکاتش عالمی بغیض رسیده - و بپیم برکت ارشادش از خط
 بهر دافر برداشته شهره آفاق گردیدند - مثل میر ابو الحسن عرف
 میر کلن - و قادر بخش - و محمد اسمعیل - و محمد تقی در
 نستعلیق - و در شکسته منشی لچهن سنگه - و لچهنی رام پندت -
 و لاله سکهنی رام - و منشی محبوب رای - و منشی کسل سنگه و فیره
 درین فن بیعدیل و سهیم بوده اند - و فقیر راقم غلام محمد هفت قلمی
 نیز از کمترین فیض یافتگان نظر کیمیا اثر اوست *

تاریخ وفات محمد حفیظ خان *

چون محمد حفیظ خان استاد

ترک این خاکدان فانی گفت

سال تاریخ فوت او راقم

۱۱۶۴

وای آقا رشید ثانی گفت

کمال داشت - و خط شکسته را بر طرز درایت خان بدرجه اقصی
 خوب مینوشت - نوشته اش در خانه راجه کنول کشن دیوان راجه
 همت بهادر گسائین بسیار بملاحظه در آمد - و خود راجه کنول کشن
 شاگرد نواب مذکور بوده - در کشمیر اصلاح خط از نواب گرفته - راجه
 هم خط شکسته خیلی بخوبی و نهایت دلچسپ مینوشت -
 در اهل خط برابر این صاحبان کسی نبوده است *

منشی رونق علی مرد قابل فاضل شاعر خط شکسته را بکمال
 رسانیده - از شاگردان مولوی حیات علی است - وطنش ملایان
 در ضلع بلگرام است - در وقت آصف الدوله در لکهنؤ اکثر بملاقات
 او مسرور شده - والد او بخدمت منشیگری سرکار حیدر بیگ خان
 عز امتیاز میداشت - یک دو دفعه فقیر نیز در آنوقت بهمراهی
 مولوی طالب حق از ملاقات سامی او مبنهچ شده بود *

راجه امید سنگه و راجه شیر سنگه پسران راجه بهادر نبیره های
 راجه ناگومل شاگردان رای پریم ناقه بسبب کثرت مشق در خط
 دوش بدوش اوستاد رسیده - و در فن تیراندازی دستگاہ کمال
 دارند - عالی خاندانی و شوکت و حشمت بزرگان ایشان از بس
 شهرت حاجت تحریر ندارد - و هر دو با اخلاق و قدر شناس
 هفرمندانند *

غلام معی الدین^(۱) مردی با اخلاق - خط شکسته بمناات
و خوشخطی مینوشت - از شاگردان رشید رای پریم ناتھ بوده -
در سرکار راجه اجیت سنگه بلب گده والہ بصیغۃ وکالت و غیره ممتاز
روزگار بود *

غلام مجتبی شکسته نویس مرد متدین و متقی وضع - در علم
تیراندازی خیلی مهارت داشت - و خط شکسته از نواب مرید خان
اخذ کرده - اوقات بصیغۃ ارستادی و خوشنویسی و تیراندازی در سرکار
عمده‌های شهر بخوبی گذرانیده - با وجود هنر و علم - کمال
حلم داشت *

خلیفه امام الدین بن غلام مجتبی عزیز قابل با اخلاق در
تیراندازی و خط کمال مهارت داشت - خط شکسته بر وضع رای پریم
ناتھ مینوشت - بلکه گویند شاگرد او بوده - بسبب کثرت مشق
خط را بدرجۃ اعلی رسانیده - و خط نسیم از عباد الله خان برادرزاده
قاضی عصمت الله خان اخذ نموده بود *

نواب ابر البرکات خان عم نواب عبد الاحد خان از عمده‌های
عالیشان کشمیر بوده - در علم عربی و فارسی و انشا پردازی مهارت

(۱) غلام معی الدین تا سنه هزار و دویست و پنجاه و شش هجری

در قید حیات بود ۱۲ مصحح *

کرده - و طور انشا برویة میرزا طاهر وحید (۱) و طاهر دکهنی (۲)

(۱) میرزا محمد طاهر متخلص بوحید فرزند میرزا حسین خان قزوینی است - محمد تقی الدین خان صدر اعظم شاه عباس ثانی صفوی او را در سنه هزار و پنجاه و پنج هجری بوقایع نگاری مقرر گردانید و در زینة المجالس مذکور است که در سنه هزار و صد و یک برتبه وزارت نایل گردیده - در انشا پردازی وحید عصر خود بود و مصنف کتاب تاریخ پانزده ساله سلطنت شاه عباس مذکور است و دیوان فارسی دارد - و نیز کتاب مشهور بمنشآت میرزا طاهر وحید که در سنه هزار و هشت صد و بیست و شش عیسوی در کلکته و در سنه هزار و هشت صد و چهل و چهار عیسوی در لکهنؤ طبع شده - از اوست - وفاتش تقریباً در سنه هزار و صد و بیست هجری وقوع یافت ۱۲ مصحح *

(۲) شاه طاهر دکهنی فرزند شاه رضي الدین از سادات علویه صفویه است که در مصر و افریقه سلطنت داشتند - واصل او از قزوین است در بدو امر در مدرسه کاشان مدرسی بود - حسب اشاره میرزا شاه حسین اصفهانی ترک وطن کرده در سنه نه صد و بست و شش هجری متوجه هندوستان شد - چون وارد بندرگوا شد - شهره علم و فضل او گوش زد خاص و عام گردید - برهان نظام شاه شایق ملاقات او شده و پرا طلب فرمود - در سنه نه صد و بست و هشت در احمد نگر بدربار شاهی باریاب گشت و مشمول عواطف ملوکانه شده مستشار اصوات دولتی و ملتی گردید - و بعد از سفارت ریاستهای خارجه در صوبه گجرات و خاندیس و بیجاپور و گولکنده سرفرازی یافت - در وفات آن سید عالی تبار اختلاف است - بروایت تحفه سامی و مجالس المؤمنین و طبقات شاهجهانی در سنه نه صد و پنجاه و دو - و بموجب برهان المآثر در سنه نه صد و پنجاه و سه و بسند تاریخ نوشته (جلد ثانی - صفحه ۲۱۳ - ۳۰) در سنه نه صد و پنجاه و شش - ازین جهان در گذشت - وَاللَّهِ اعْلَمُ - و رساله انشای طاهری از تالیفات مشهوره او است ۱۲ مصحح *

کنور پریم کشور^(۱) نبیرهٔ راجه جگل کشور مردی خلیق صاحب
 مروت جوان رعنا شاعری لطیفه‌گری شعر و سخن فهم - خط
 شکسته بر وضع رای پریم ناتیه خوب و دلچسپ مینوشت -
 و چند مثنوی فارسی تصنیف نموده - و کلیات کلیم معه
 شاهجهان نامه بخط شکسته خوشنویسانه تحریر نموده - و در فن
 تیراندازی کمال شوق ورزیده - عمدگی جدش از غایت اشتها
 محتاج تفصیل نیست *

راجه نندرام پندت منشی مردیست صاحب استعداد والا منشی
 خط شکسته بطرز نواب ابو البرکات خان و غیره خوب مینوشت - از
 انقلاب زمانه و شاه‌گردی از شاهجهان آباد بطرف پورب عازم شده
 در لکنو به منشی‌گری سرکار نواب حسن رضا خان امتیاز وافر
 اندوخته - بعوض نقد قابلیت نقد رفاهیت بدست آورد *

لچهن سنگه منشی از قوم بقال مرد دانا قابل - در علم و هنر
 فارسی و عربی و عبارت پردازی خیلی مهارت داشت - و در
 صحبت میرزایان اهل ایران بسیار مانده - دل و دماغی دیگر پیدا

(۱) کنور پریم کشور در زبان اردو شاعر یگانه بود - و تخلص فراقی
 می نمود - و معاصر مصنف کتاب هدا بوده - در تذکرهٔ شعرائ هند مترجمه
 مولوی کریم‌الدین در صفحه ۴۹۴ و در گلشن بیخار در صفحه ۱۱۶ ذکرش
 مرقوم است ۱۲ مصحح *

و گاه گاه بغریب خانه هم قدم رنجه فرموده اکثر تذکره اشعار ظهوری
بر زبان و درمیان میداشت *

لاله لچهمی رام پندت منشی بینظیر بوده - در علم عربی
و فارسی و انشا پردازي و مصوری نصیب وافی داشت - خط
شکسته و نستعلیق و غیره از محمد حفیظ خانصاحب نوشته - و روزگار
عمده درسکار ذوالفقار الدوله میرزا نجفخان^(۱) بهادر و غیره امرایان
نموده باعزاز و توقیر گذرانیده - این چنین انسان با سلیقه و صاحب
کمال کم پیدا میشود - خط نستعلیق بر وضع محمد حفیظ خانصاحب
خوب میفرشت - از چند سال بسبب کثرت مشق خط و تصویر -
دیده اش از نور بینائی عاقل شده - و سال تاریخ فوت او لاله
شکر ناتیه بنظم در آورده - آن اینست *

* تاریخ وفات *

از نظر چون رفت شمع بزم علم
تیره شد عالم بچشم مردمان
یعنی آن شاهنشیه ملک سخن
فیض بخشش کودک و پیر و جوان

(۱) نواب ذوالفقار الدوله نجف خان بهادر در دربار شاه عالم پادشاه
دهلی برتبه صدر اعظمی سرفراز بود - در سال وفاتش اختلاف است - داکتر
چارلی ریور در فهرست خود سنه هزار و صد و نود و شش هجری و در اورینگل
بائیکرانی مصنفه بیل صاحب سنه هزار و صد و شصت نه هجری ذکر کرده
والله اعلم^{عنه} ۱۲ مصحح *

و جلا (۱) اختیار کرده - در نوشتن خط شکسته از شاگردان محمد حفیظ خان است - و شفیعه از میرزا آغا اخذ کرده - در شعر از شاگردان میر شمس الدین فقیر (۲) بوده - رفته رفته اسباب نوشت خود بر وضع اهل ولایت انداخت - نسخه شعله آه و غیره از تصنیفات او در شهر اشتهار دارد - و بسبب عجب و پنداری که دارد کسی را از امثال و اقربان خود بخاطر نمی آورد - و اکثر بخانه حکیم میرزا محمد می آمد -

(۱) جلا اشاره بمیرزا جلال الدین طباطبائی اصفهانیست که در سنه هزار و چهل و چهار هجری در هندوستان بدربار شاهجهان رخت اقامت انگذد - شش فتح کانگه که در همان سنه مذکوره و پادشاه نامه که در سنه هزار و چهل و پنج هجری و خطبه دیوان قدسی که در سنه هزار و چهل و هشت هجری و منشآت جلا تصنیف نموده مشهور آفاق و از مَخْلَقَات خیریه وی اند و شرح حالات باسعادت آن مرحوم در تاریخ عمل صالح و تاریخ هندوستان تصنیف الیت صاحب بزبان انگریزی در مجلد ششم صفحه ۵۱۷ و رساله رائل ایشیاتک سوسائتی در جلد سوم سلسله جدید در صفحه ۹۳ مرقوم است ۱۲ مصحح *

(۲) میر شمس الدین متخلص بقفیر اصلا دهلوی از سادات بنی عباس است - در زبان دری طوطی سخنور - و در عروض و قوافی بحر پهناور بوده - رسالهای دررسلک وی برین مدعا گواه اند - در سنه هزار و صد و هشتاد یا هشتاد و یک پس از استعفاء و شرفیابی زیارت حرمین شریفین زَادَهُمَا اللَّهُ شَرَفًا وَتَعْظِيمًا - هنگام بازگشت زورق حیانش طوفانی شد - شرح حالش در فهرست کتب فارسی اندیا انیس مصنف داکتر ایتھی - صفحه ۹۲۶ نمبر ۱۷۱۰ ملاحظه کنند ۱۲ مصحح *

راغب و مایل داشت - در اندک زمان در جمیع علم و هنر آراسته شد - و در خصایل نیکو از هم چشمان خود سبقت برده - در خوشنویسی کمال داشت - خط شکسته از میر علی نقی نوشته - و خط نستعلیق از شاه اعز الدین اخذ کرده - و گویند هر دو خوشنویسان در ایام سابق در سرکار رای موصوف سکونت میداشتند - بهزارها رویه خط آقا عبد الرشید و کفایت خان خرید نموده - غرض این چنین شخص در این قوم صاحب استعداد فیاض قدر شناس کم شده باشد *

رای مده رای قوم گایته اصل اله آباد است - از قدیم اهلکار پیشکار خالصه شریفه بوده - بزرگان ایشان بهوگچند و غیره اهل خدمت بادشاهی بوده اند - در خوشنویسی بی بدل بود - خط نستعلیق را از میر محمد موسی اصلاح گرفته - و طرز استاد بکمال رسانیده - و شکسته برویه درایت خان خوب مینوشت - و جریده و رقعتهای دستخطی اساتذ متقدمین و متاخرین مطلقاً و مذهب بخانه اش خیلی دیده شد *

لاله درگا پرشاد^(۱) بن لاله دیاناته در ابتدا گاهی خط شکسته و نستعلیق را از فقیر نوشته است - هرگاه قلم میگیرد چه در نستعلیق

(۱) درگا پرشاد در زبان اردو شاعری نازی خیال بود - و مضطرب تخلص می نمود و از شاگردان محمد موسی تنها بوده - شرح حالش در گلشن بیخار مذکور است ۱۲ مصحح *

دانش آموزِ خرد و نکته سنج
 منشیِ دورانِ فلاطون زمان
 جوهرِ قیغِ کمالِ علم و فن
 روحِ جسمِ عقل و یکنایِ جهان
 منشیِ تحریرِ لجهمی رام نام
 صورتِ مرآتِ فیضِ بیکران
 چارمِ شوالِ هنگامِ سحر
 رفت زین دارِ الغنا سویِ جنان
 دودِ آه شعله خیزِ خاص و عام
 زین الم شد از زمین بر آسمان
 آه کاخِ نثرِ رنگین و منین
 از وفاتش منهدم شد ناگهان
 نادر دلخسته تاربخش بگفت

۱۲۲۸

رفت لجهمی رام صد حیف از جهان

خوش وقت رای دانگی^(۱) قوم کهتری - از قدیم ذی ثروت
 و صاحب همت بوده - و از ابتدای عمر طبع را بتحصیل علم و هنر

(۱) خوشوقت رانی متخلص بشاداب از ارشد تلامذۀ شیخ محمد

قیام الدین المتخلص بقایم المتوفی در سنه ۱۰۰۰ هجری قمری و ده هجری بوده -

و در زبان لادو شاعری شیرین گفتار و بلند اقتدار بود - شرح حالش در تذکرۀ

شعراي هند مصنفه کریم الدین در صفحه ۲۲۹ مذکور است ۱۲ مصحح *

خشکیده کار) آتش دهند - چون آتش سرد شود - آنرا بر آورده در یک توله گوند جبهنگی که آب صاف آن را گرفته باشند حل کنند - تا خشک شود - پس در آب تا دوازده روز حل سازند - هر چند حل خواهد شد - خوب خواهد شد *

نسخه مرکب

دوده چرب دور کرده یکدرم - صمغ ببول دو درم - در آب بهنگیه قر کرده صاف نموده - دوده را با صمغ آمیخته بسته - بسفدان آهنگران چندانکه بگویند بهتر است میعادش چهار پاس است *

باید دانست که اقسام خطوط در متقدمین عرب و عجم همین شش قلم است - و خط کوفی از ابتدای عصر آنحضرت صلعم است تا زمان المقتدر بالله عباسی^(۱) - در سده سه مد و چهار هجری ابن مقله^(۲) بموجب ارشاد حضرت امیر المومنین خط ثلث و نسخ اختراع نموده - و هر یکی را اصول و قواعد نهاده - که بدان اصول از دیگر خطوط ممتاز میشود - و قسم اول را محقق نام نهاده اند - از بهر آنکه درین خط دانگی و نیم دور است - و چهار دانگ و نیم سطح است - پس مشابهت بخط عبری

(۱) خلافت مقتدر بالله العباسی از سده دویست و نود و پنج هجری تا سده سه مد و بیست هجری بوده ۱۲ مصحح *

(۲) شرح حالات ابن مقله در صفحات قبل گذشته است ۱۲ مصحح *

و چه در شکسته در ریزی میکند - علاوه آن چالاک دست و جلد نویس
است *

شفکر نوساری^(۱) نبیره رای گویی ناتمه که دیوان نواب عبدالاحد
خان و مختار کاروبار بود - جوانی با اخلاق خط شکسته را بخوبی
مینوشت - و بکمال رسانیده - و اصلاح از مولوی حیات علی گرفته -
رفته رفته بروی کفایت خان از استاد قوی تر گردیده *

شفکر ناتمه^(۲) پندت کشمیری - جوان رعنا مالم خلیق
سعادت اطوار مهذب مودب متخلص به نادر - در اوایل خط نستعلیق
و شفیعه از فقیر نوشته است - و خط شکسته از مولوی حیات علی
اخذ نموده *

ترکیب ساختن شگرف نوشتنی

قلم شگرف بوزن یکتوله گرفته یک لیمون را دو پاره کرده
قلم شگرف را در آن نهاده - هر دو پارها را جمع کرده - از رشته خام
بفندند - آن لیمون را در آب گندم نیم پار که از آب سرشته باشند
کرده در حفرة در بیست آثار پاچکدشتی (یعنی سرگین

(۱) شکر نوساری از بنای قرن ثالث عشر است ۱۲ مصحح *

(۲) شکر ناتمه تقریباً در سده هزار و دوست و شصت از تن خاک می عاری

گردید و ذکر حالش در آثار الصنادید - صفحه ۲۲۵ مذکور است ۱۲ مصحح *

یافته - و روز بروز خطوط زیب و زینت و آرایش و ترقی دیگر یافت - رفته رفته تا زمان امیر تیمور نسج و ثلث و غیره رونق و درستی دیگر گرفت - چنانکه شاهزاده میران شاه و بایسنغر و سلطان ابراهیم شاه و غیره هفت قلم شده اند - شده شده تا زمان شاه طهماسب و شاه اسمعیل و شاه عباس و بابر بادشاه و نصیرالدین همایون بادشاه و جلال الدین اکبر بادشاه و نورالدین جهانگیر بادشاه استادان مثل یاقوت مستعصمی و یاقوت جمال الدین و مولانا شهاب الدین و عبد الله طبّاخ و مولانا جعفر تبریزی و قبله الکتاب مولانا سلطان علی مشهدی و مولانا عبد الحی و احمد پرویز و ملا علی رضا و محمد مراد و میر علی اصغر خراسانی و مولانا درویش و اشرف خان و محمد حسین و ملا عبد الله بیگ مروارید تبریزی و علی بیگ و مقصود خان و غیره هرآمد و فوق عصر شده اند *

در عهد شاهجهان بادشاه عبد الله مشتهر به عبد الباقی حداد در دوره اخیر گوی سبقت از نسج نویسان برده - خط نسج را عروس الخط کرده آرایش و زینت دیگر بخشید - در هندوستان آمده بجانب شاهزاده اورنگ زیب بهادر نوشته خود قرآن سی ورقی و کلام الله و صحیفه و غیره گزاینده مخاطب بیاقت رقم شده بوطن معاودت کرد - چند کس از شاگردان رشید خود بحضور گذاشت - اکثرها بمخاطب یاقوت رقمی و یاقوت رقم خانی سرافرازی یافته اند *

و کوفی و معقلی بیشتر است از جهت سطح - لهذا این
قسم را مقدم داشته اند قسم دوم را ثلث نام نهاده اند -
بدان که هرکه این خط دانست ثلثی از خط دانسته باشد -
از بهر آنکه اول محقق که بخط کوفی و معقلی مشابه است -
می باید دانست - و از این جهت آنرا ثلث نامیده اند - و
نسع تابع اوست - همچنانکه ریعان تابع محقق است - از بهر
آنکه اصول محقق و ریعان یکیست - و اصول ثلث و نسع
یکیست - اما ریعانرا از آن جهت ریعان گویند که رنگ و بوی
یعنی نراکت ریعان دارد - و نسع را از آن سبب نسع گویند که در
عرب بیشتر کتب را بدان می نویسند - پس گویا چنان است که در
خطها را ترک کرده اند - و بدین اکتفا کرده - پس ناسع دیگر خطها
باشد - قسم سوم را توتیع خوانند - از جهت آنکه نصفی آن دو
است و نصفی آن سطح - بدین سبب توتیع بطعرا و با معقلی و کوفی
مشابهتی یکگونه دارد - دیگر آنکه قضات - سجلات محکمه و توتیعات
بدان خط اکثر می نوشتند - قسم چهارم را رقاع نام نهاده اند - از بهر
آنکه دران عصر رقما و رعمها اکثر بدان می نوشتند * * شعر *
ثلث و توتیع هم محقق دان * نسع و ریعان و هم رقاع بخوان
واقع خط کوفی عرب بن تخطان است که از عبری و معقلی
بکوفی در آورده - و بدست حضرت مرتضی علی علیه السلام تکمیل

بروید یاقوت سہیم و عدیل نداشت - مرد حافظ متقی متورع باخلاق حمیدہ و اوضاع پسندیدہ - از جملہ خوشنویسان خط نسخ بود *

قاضي عصمت الله خان این بزرگ پاک نهاد گوی سبقت در خط نسخ از ہمہ خطاطان نسخ نویس بردہ - و خط نسخ را از یاقوت گذرانیدہ - وضع خوش آیند و خوش ترکیب و خوش اسلوب ایجاد کردہ اختیار نمود - از غایت اشتهار محتاج بتوصیف و تشریح نیست - کلام الله و حمایل و ہفتی ہا و قطعہا و مشقہا دفتر دفتر کتابت نمودہ - در عالم نوشتن خود یادگار گذاشت - در سنہ ہزار و صد و ہشتاد و شش ہجری رحلت فرمود *

فیض الله ^(۱) برادر حقیقی قاضي عصمت الله خان است - در نسخ خوشنویس زبردست گذشتہ - اکثر کلام الله نوشتن دستش از روشنائی مرکب دیدہ شدہ *

عباد الله خان ^(۲) برادرزادہ قاضي - خلف الرشید میان فیض الله اکثر کلام الله قاضي را بتمام می رسانید - و کسی از مبصران

(۱) قاضي فیض الله برادر بزرگ قاضي عصمت الله خان بود - از

اہلای قرن ثانی عشر است ۱۲ مصحح *

(۲) دوماد الله بودہ اند - یکی از آن ہمیشہ زادہ یاقوت رقم خان

و دوم برادرزادہ قاضي عصمت الله خان بودہ - و اولین مخاطب بہ یاقوت

رقم خان ثانی بودہ است ۱۲ مصحح *

از آنجمله در دوره اخیر محمد عارف (۱) مخاطب بیاقوت

است - استعداد تحریر نسخ و ثلث بکمال رسانیده *

ت الله (۲) مشتهر به برادرزاده یاقوت - در خطاطی کامل

بوده - اکثر کلام الله از روشنائی مرکب بنظر درآمده *

محمد افضل و محمد عسکر و میرزا فضل الله و زین الدین

و غیره صاحبان از شاگردان یاقوت (۳) بوده - نوشته این بزرگان دیده

شد - برای العین گویا خط یاقوت را مشاهده و ملاحظه کرده - هر یک

برابر یاقوت گذشته *

گلو خان عرف غلام حسین خان از شاگردان رشید عصمت الله

برادرزاده یاقوت که درین عصر در شهر موجود بود - در نوشتن نسخ

(۱) محمد عارف مخاطب به یاقوت رقم خان از شاگردان عبدالباقی

حداد است در عهد شاه عالم بهادر شاه (۱۱۲۴ - ۱۱۱۹) خلف عالمگیر بادشاه

بمطاب یاقوت رقم خانی امتیاز یافت - در خط نسخ شیوه خاص اختراع نموده

که در هندوستان رواج یافت از ابنای قرن ثانی عشر است ۱۲ مصحح *

(۲) عصمت الله برادرزاده یاقوت رقم خان مذکور است و هم از اجل

تلامذ اوست تا عهد شجاع الدوله (۱۱۸۸ - ۱۱۶۹) بغارغ البالی می زیست

۱۲ مصحح *

(۳) مراد ازین یاقوت محمد عارف سابق الذکر است ۱۲ مصحح *

عزایت الله مبروص شاگرد قاضی صاحب است - این شخص
نیز از باعث خاطر افغانان روهیله رویه اصل خود گذاشته بوضع خط
لاهوری آمیز می نوشت - اکثر در مسجد عزایت الله خان بگذر
چاندنی چوک نشست - و سکونت میداشت *

میر امام علی بن میر امام الدین از سادات صحیح النسب
و عمده خاندان برپور فضل و کمال آراسته - در علم طب بهره وافیه
دارند - و خط نسخ برویه قاضی عصمت الله خان خوب می نوشت -
و در سرکار شاهزاده میرزا ابوظفر ولیعهد بهادر در سلک خوشنویسان
ممتاز و معزز اند *

میر جلال الدین خلف میر امام علی - خط نسخ برویه پدر
خود بسیار خوب می نویسد - و او نیز در زمرة خوشنویسان سرکار
ولیعهد بهادر سرافراز است *

حکیم محمد حسینی نیز از جمله خوشنویسان خط نسخ است -
برویه احمد تبریزی خوب می نوشت *

میرزین العابدین سید صحیح النسب و شیرینی زبان خلیق
مشهر بطفرالویس ملازم حضور والا - در نستعلیق شاگرد شاه
اعز الدین - در خط طفرایلی مهارت داشت - شخصی جهان دیده

فرق و امتیاز نمیکرد - و نسخ بطور رویه قاضی صاحب خوب
می نوشت *

میرگدائی مغلیه از شاگردان قاضی صاحب خط نسخ را
بسیار خوب نوشته - مرد مشاق بوده *

حافظ ابوالحسن شاگرد قاضی بود - خط نسخ را بکمال
شریفی ارقام می نمود - مرد متقی و خیلی خلیق و متواضع -
در اوایل باستانی میرزا اکبر شاه بهادر سرافراز بود *

میرکرم علی سید بزرگ صالح خوش اخلاق متقی - در نوشتن
خط نسخ شاگرد قاضی صاحب - چند کلام الله بطور اوستاد نوشت -
در علم عربی و طب و غیره مهارت داشت - و در کوچه چیلان
لاهوری دروازه دهلی سکونت گزین بود *

حافظ مسعود مرد متقی و نمازی - اول خط از قاضی صاحب
نوشته بعد از آن بموجب درخواست و ترغیب رهیلها شان رویه
اوستاد گذاشته خط لاهوری آمیز اختیار کرده در سرکار نواب
ضابط خان (۱) خلف نجیب الدوله گذرانیده *

(۱) نواب ضابط خان در سال هزار و دویست و هجری وفات کرد و شرح
حالش در اورینتال بانیکرونی صفحه ۴۲۳ مذکور است ۱۲ مصحح *

صاحب بکمال رسانیده - و دوسه کلام الله نوشته قاضي صاحب که در عهد جواني و زور و قوت و ابتدای مشق مرقوم شده بودند - بدست آورده از روی آن اکثر نقل کرده - و خط را بدرجه اعلی رسانیده - در انقلاب هنگامه غلام قادر بعد وفات قاضي صاحب در لکهنؤ رسیده - و در سرکار نواب حسن رضا خان بصيغه استادى اولادش نوکر شده - دران ایام از فقیر چند بار ملاقات کرده بودند - بعد آن از احوالش اطلاع ندارم *

محمد تقی الحسنی الخطیب از طرف ولایت نوارند شده بود - خط نسخ بطور احمد تبریز و ثلث و ریخان می نوشت - و بسیار قوت داشت - مرد خلیق متقی با وصف علم و حلم و اخلا عجب و غرور نداشت *

تمت بالکافی

و صحبتها برگزیده در سنه هزار و دویست و هشت و هشت و دویست
حیات در دهلی سپرد *

میر مهدی بسر میر مقصود جوان صالح متواضع مهذب با اخلاق
حسنه - چند خط می نویسد - لیکن در خط طغرا چه خفی و چه
جلی مهارتی بدرجه اقصی رسانیده - و از طرف خود دقایق درین
خط ایجاد کرده - در انشاپردازی گویند که شاگرد لچمی رام پندت
است - از مدت مدید بذریعه سفارش حکیم میرزا محمد صاحب
در سرکار فیض آثار نواب میرزا حسام الدین حیدر خان بهادر به صیغه
محوری و خطاطی و غیره منسلک بوده *

شاه وارث علی نامی اوستاد قدیم بر وضع متقدمین تسبیح
در دست و اوراد بر لب میگشت - مردمی با اخلاق پسندیده از
خره نویسان قدیم - عمر در صحبت عمدها بسر برده - و خط گلزار
و شکسته بامزه مینوشت - و در آخر - مجلس بچهارم هر ماه
مقرر کرده بود - اکثر مشایخان و تماشاگران جمع می شدند - و رقص
زنان رقاصه یعنی کنچنی ها میشد - متصل کهاری باولی سکونت
میداشت - در مکان مذکور بروز مقرر ازدهام و انبوه خلق میشد
وفات او در سنه هزار و دویست و هشت و هفت هجری

میان محمدی جوان صالح متقی خوش منظر از قرابتیان
قریب و شاگرد قاضی عصمت الله خان است - خط را بزویه قاضی

